

Het Front National

en

 de Partij voor de Vrijheid

-Een internationale vergelijking tussen twee rechts-populistische partijen-

Bart Mol

3237362

Internationale Betrekkingen

in Historisch Perspectief

Masterscriptie

Universiteit Utrecht

Juli 2012

Inhoudsopgave

1. Inleiding	1
1.1. Aanleiding	1
1.2. Vraagstelling	2
1.3. Relevantie	4
1.4. Internationaal-vergelijkend onderzoek	5
2. Het definitievraagstuk en etikettering	6
2.1. Welke definitie is correct?	6
2.2. Etikettering van het Front National en de PVV	8
2.3. Conclusie: Extreemrechts of rechts-populistisch?	10
3. Democratie versus rechtspopulisme?	11
3.1. Wat is democratie en staat zij onder druk?	11
3.2. Wat is populisme?	15
3.3. Het rechtspopulisme als historisch fenomeen	18
3.4. Is populisme ondemocratisch?	19
3.5. Product van een nieuwe culturele conflictdimensie	21
3.6. Product van de globalisering	23
3.7. Conclusie: Het populisme als zegen voor de democratie?	24
4. De opkomst van het Front National	26
4.1. Rechtspopulisme in Frankrijk	26
4.2. De historische wortels van het Front National	27
4.3. Succesvol in de jaren '80: Racisme en xenofobie	29
4.4. Professionalisering begin jaren '90: Europese integratie	31
4.5. Ongekend succes: De presidentsverkiezingen van 2002 en de 'non' in 2005	32
4.6. Het Front National onder Marine Le Pen: Jean-Marie 'light' ?	33
4.7. Conclusie: Van klein en fout naar groot en respectabel	35

5. De opkomst van de Partij voor de Vrijheid	36
5.1. Rechtspopulisme in Nederland	36
5.2. De historische wortels van de PVV	37
5.3. Geert Wilders binnen de VVD, 9/11 en de opkomst van Fortuyn	38
5.4. Wilders breekt met de VVD en de <i>Alleingang</i> : Groep Wilders	40
5.5. De Tweede Kamerverkiezingen van 2006: Grote overwinning	41
5.6. Dubbele paspoorten, Piña Colada-maffia, <i>Fitna</i> en de kopvoddentaks	42
5.7. De Tweede Kamerverkiezingen van 2010: Een monsterzege	44
5.8. Terugkeer naar de gulden, het Polenmeldpunt en de val van Rutte	44
5.9. Conclusie: Van anti-islampartij naar ... ?	46
6. Overeenkomsten en verschillen tussen het Front National en de PVV	47
6.1. Inleiding	47
6.2. Anti-elitisme	47
6.3. Volksverheerlijking	52
6.4. Samenzweringstheorieën	56
6.5. Voluntarisme	59
6.6. Volkse stijl	61
6.7. Directe democratie	62
6.8. Charismatisch leiderschap	64
6.9. Conclusie	67
7. Eindconclusie	68
Literatuurlijst en overige bronnen	70

1. Inleiding

1.1. Aanleiding

Het Franse *Front National* is, onder het leiderschap van Jean Marie Le Pen (1928) en sinds 2011 onder zijn dochter Marine Le Pen (1968), na de Duitse *Nationaldemokratische Partei Deutschlands* (NPD) die al in 1964 het levenslicht zag, de langst bestaande rechts-populistische partij in naoorlogs Europa.¹ Sinds de oprichting in 1972 heeft de partij haar populariteit en electorale successen steeds weten uit te breiden. Het Front is in Frankrijk uitgegroeid tot een vaste waarde met een stabiele aanhang die nog altijd groeiende is. Als derde grootste partij achter de socialistische *Parti Socialiste* (PS) en de centrumrechtse *Union pour un Mouvement Populaire* (UMP) is het Front National niet meer weg te denken uit de Franse politiek en het kan niet worden uitgesloten dat de partij de UMP op termijn zal ontstijgen als het grote en meest populaire alternatief voor links op rechts.² Het Elysée lijkt niet langer slechts een utopie.

De Partij voor de Vrijheid (PVV) van partijleider Geert Wilders (1963) kan zichzelf sinds de Tweede Kamerverkiezingen in 2010 eveneens de derde grootste politieke partij van Nederland noemen na de centrumrechtse Volkspartij voor Vrijheid en Democratie (VVD) en de sociaaldemocratische Partij van de Arbeid (PvdA). Ook na de val van het kabinet-Rutte, waaraan de PVV gedoogsteun gaf en waaruit het uiteindelijk zelf de stekker trok, lijkt het er vooralsnog niet op dat de kiezers de partij massaal de rug gaan toekeren. Sinds de oprichting van de rechts-populistische partij in 2006, is het electoraal gezien een ononderbroken succesverhaal geweest voor Wilders. Vele politicologen en journalisten vermoeden echter dat het begin van het einde is ingezet voor Geert en Co. Rechts-populistische partijen zouden in de regel immers afhankelijk zijn van niet-loyale kiezers en een partij gebouwd rondom één persoon is a priori geen lang leven beschoren. Kortom, de PVV gaat hooguit nog twee verkiezingen mee en daarna is het sprookje uit.³ Het is het onafwendbare lot van iedere populistische partij, aldus de populisme-deskundigen.

Dan komt de vraag op hoe het mogelijk is dat in Frankrijk het Front National spot met alle, door wetenschappers geformuleerde, wetten voor het populisme? De partij gaat immers al

¹ Mabel Berezin, 'Revisiting the French National Front. The Ontology of a Political Mood', in *Journal of Contemporary Ethnography* Vol. 36:2 (2007) 129-146, 129.

² NRC.nl, *Hollande en Sarkozy naar tweede ronde verkiezingen – Le Pen beslist* op 23-04-2012, bezocht op 22-05-2012.

³ Volkskrant.nl, *'Eigen partij Brinkman is een illusie – en dat weet hij ook'* op 21-03-2012, bezocht op 22-05-2012.

decennialang mee en was tevens volledig gebouwd rondom de persoon van Jean-Marie Le Pen. Is het denkbaar dat de PVV hetzelfde weet te bereiken in Nederland: uitgroeien tot een stabiele volkspartij met evenwichtige positieve verkiezingsuitslagen? Het Front National heeft afgelopen april tijdens de eerste ronde van de Franse presidentsverkiezingen wederom verbaasd door 18 procent van de stemmen binnen te slepen. De parlementsverkiezingen een maand later liepen ook uit op stemmenwinst. Het wordt interessant te zien wat de PVV voor resultaat gaat boeken tijdens de aankomende Kamerverkiezingen in september. Krijgt de partij van Wilders er wederom een aantal zetels bij? Weet zij haar zetels op zijn minst te behouden? Of is de PVV inderdaad op haar retour en ontstaat er weer een traditionele leegte op uiterst rechts? Wilders heeft immers een kabinet laten vallen en er staat een nieuwe partij te trappelen (het Democratisch Politiek Keerpunt van oud-PVV'er Hero Brinkman) om de positie van de PVV over te nemen.

1.2. Vraagstelling

De vraagstelling in dit onderzoek is drieledig. In hoofdstuk 2 zal ik antwoord geven op de vraag of het Front National en de PVV beschouwd moeten worden als extreemrechtse partijen of rechts-populistische partijen. Binnen de academische wereld is veel onderzoek gedaan naar de etikettering van verschillende partijen die zich manifesteren als uiterst rechts (onder andere Mudde 2007, Van Donselaar en Rodrigues 2010, Vossen 2009), maar dat heeft nog niet geleid tot een bevredigend en eenduidig antwoord. Dit komt mede doordat partijen zichzelf niet bestempelen als extreemrechts of rechts-populistisch, grotendeels vanwege de negatieve connotatie van de termen, waardoor er veel verschillende criteria worden gehanteerd door buitenstaanders, zoals academici en journalisten. Er bestaat geen ideaaltypische rechts-populistische en/ of extreemrechtse partij die als maatstaf kan dienen.

Het grote verschil tussen extreemrechts en rechts-populisme is dat laatstgenoemde niet per se tegen de grondwet is gekant. In tegenstelling tot extreemrechtse partijen is het rechts-populisme niet gebaseerd op racisme, absolute uitspraken en dogmatisme. Rechtspopulisten zijn juist flexibel in hun opvattingen, opportunistisch en minder gericht op een vastomlijnde ideologie.⁴ Wat het benoemen van het Front National en de PVV extra lastig maakt is dat de leiders iedere vergelijking tussen beide partijen resoluut van de hand wijzen. Jean-Marie Le Pen zag nog wel verwantschap met Wilders.⁵ Beiden streden voor immers voor de nationale zaak.

⁴ Populismus – Annäherung an einen Begriff van Uni-Muenster.de op 16-12-2008, bezocht op 13-06-2012.

⁵ Uitzending Netwerk op 25-06-2009 waarin Jean-Marie Le Pen spreekt over Geert Wilders.

Deze gelijkstelling valt te betwisten. Marine Le Pen ziet dan ook een fundamenteel verschil tussen haar opvattingen en die van de blonde Limburger:

Ik denk dat Wilders harder is in zijn oordeel over de Islam. Ik ben gematigder. Ik voer geen oorlog tegen een religie en val geen religieuze teksten aan. Dat is het verschil tussen Wilders en mij.⁶

Wilders op zijn beurt distantieert zich, wederom terecht, van het Front National vanwege het uitgesproken antisemitisme dat aan de Franse partij kleeft, terwijl de PVV juist pro-Israël is en zodoende iedere vorm van (neo)nazisme resoluut verwerpt. Dat laatste gegeven alleen al maakt het lastig de PVV als extreemrechts aan te duiden. Het lijkt erop dat zowel het Front National als de PVV het beste gekwalificeerd kunnen worden als rechts-populistische partijen met extreemrechtse trekken. Beide partijen begonnen als uitgesproken rechtse anti-partijen. Het anticommunisme en antisemitisme bij het Front National en de islamofobie bij de PVV vormden het kernthema, maar zij zijn zich steeds meer gaan profileren als partijen voor 'het gewone volk', waardoor het nationalistische element steeds sterker werd. In plaats van zuiver aanbodgericht te werken – 'wij zijn tegen de joden/ de islam, dus stem op ons' – reageren de partijen steeds meer op wat er in de samenleving, en met name bij de eigen achterban, leeft en daar spelen zij, veelal razendsnel, op in. Dus in het geval van de PVV is er steeds minder sprake van een onvervalste anti-islam-retoriek en in plaats daarvan neemt de kritiek op 'Europa' toe, terwijl het Front National het antisemitisme vaarwel heeft gezegd (het communisme is in het geheel geen issue meer) en zich nu vooral richt op de immigratieproblematiek en de nadelen van het globaliseringsproces. De kiezer bepaalt de agenda en dat is populistisch.

De tweede vraag in dit onderzoek sluit aan op het langdurige succes van het Front National in Frankrijk en de huidige populariteit van de PVV onder een groot deel van het Nederlandse electoraat. In hoofdstuk 3 komt de vraag aan bod in hoeverre het huidige succes van rechts-populistische partijen een bedreiging vormt voor onze liberale democratie. Of moeten we accepteren dat de tijden zijn veranderd en het rechts-populisme een blijvertje is? Waarschijnlijk is het laatste de meest realistische benadering (onder andere Manin 1997, Canovan 1999, Andeweg en Thomassen 2010). Er bestaat nu eenmaal ruimte op de politieke flanken en de moderne zwevende kiezer voelt zich, mede door de heldere taal en de begrijpelijke boodschap, daartoe aangetrokken. De gevestigde middenpartijen hebben hierop vooralsnog geen antwoord.

⁶ Joop.nl, *Marine Le Pen : 'Wilders is extremer dan ik'* op 01-06-2011, bezocht op 22-05-2012.

Tot slot is er de vraag in hoeverre de PVV vergeleken kan worden met het Front National, kijkend naar de essentiële kenmerken waar een rechts-populistische partij aan zou moeten voldoen. In de hoofdstukken 4 en 5 wordt de opkomst van het Front National en de PVV beschreven, waarna ik in hoofdstuk 6 de partijen zal vergelijken met behulp van de basiskennmerken van een populistische partij, zoals geformuleerd door de historicus Koen Vossen. Naast veel overeenkomsten zijn er, het zal niet verbazen, toch ook wezenlijke verschillen te bespeuren. Zijn het juist de verschillen die zullen voorkomen dat de PVV onbedreigd, voor een periode van tientallen jaren, het gat op uiterst rechts weet te vullen?

1.3.Relevantie

De grote hoeveelheid wetenschappelijke literatuur die de afgelopen jaren over Geert Wilders en de PVV is verschenen (waaronder De Ruiter 2012, Fennema 2010, Vossen 2009, 2010) richt zich vrijwel uitsluitend op de vraag welk etiket erop moet worden geplakt. Is Wilders een populist of een fascist? Rechts of eigenlijk toch links? Is hij een patriot of een islamhater? Dat zijn ook relevante vragen, omdat zonder 'het beestje een naam te geven' verder onderzoek onmogelijk is. Het is ook de reden dat in dit onderzoek het definitievraagstuk (noodzakelijkerwijs) aan bod komt.

Een andere frequent terugkerende vraag is *in hoeverre* de PVV een bedreiging vormt voor de liberale democratie in Nederland. Is het niet beter de vraag te stellen of de PVV, en rechts-populistische partijen in het algemeen, überhaupt een gevaar vormen? In dit onderzoek zal ik dan ook kijken of het rechts-populisme simpelweg 'part of the game' is geworden. Heeft negeren en/of bestrijden eigenlijk wel zin? Het afdoen als een tijdelijk modeverschijnsel is onzinnig.

Tot slot is de PVV een relatief jonge partij en is zij nauwelijks onderworpen aan vergelijkend onderzoek. Dat is grotendeels verklaarbaar vanuit het gebrek aan nationaal vergelijkingsmateriaal. Het Front National is daarentegen een rechts-populistische partij van formaat in West-Europa. Een demografisch en geografisch onderzoek naar beide partijen zal ik niet verrichten, waardoor wellicht belangrijke verschillen in omvang en herkomst van de aanhang buiten beschouwing blijven. Voor de noodzakelijke beknoptheid van dit onderzoek is het echter onvermijdelijk keuzes te maken. Blijft staan dat het Front National en de PVV vergelijkbare partijen zijn, waarbij de verschillen wellicht tot een antwoord kunnen leiden op de vraag of de PVV haar positie in Nederland zal weten te consolideren. Is de partij een blijvertje?

1.4. Internationaal-vergelijkend onderzoek

Es geht beim Vergleich um Ähnlichkeiten *und* Unterschiede. Vergleichen heißt mithin nicht Gleichsetzen.⁷

Deze stelling van de Duitse historici Heinz-Gerhard Haupt en Jürgen Kocka lijkt zonder meer juist. Desalniettemin bestaat het gevaar dat wanneer twee fenomenen transnationaal worden vergeleken, zoals in dit onderzoek, de focus vooral gericht blijft op de overeenkomsten. Gelijkenissen zijn er echter in overvloed, aangezien het weinig zinvol is om appels met peren te vergelijken. Vergelijkend onderzoek in het algemeen is ook geen doel op zich, maar een middel om een groter doel te bereiken.⁸ De Amerikaanse historicus Peter Baldwin is van mening dat: ‘comparative history is fundamentally concerned with explaining differences and divergences. Comparison’s unique contribution is its ability to expose causes.’⁹

Internationaal-vergelijkend onderzoek hoeft daarvoor geen belemmering te betekenen. Integendeel; sociale, economische, culturele en politieke ontwikkelingen overschrijden veelvuldig de nationale grenzen. We leven vandaag de dag in een ‘global village’.¹⁰ Toch is het wel belangrijk om, in dit specifieke onderzoek, twee politieke partijen te vergelijken uit West-Europese landen die veel met elkaar gemeen hebben. Dit is wat de Amerikaanse historici Adam Przeworski en Henry Teune de ‘most similar systems design’ (MSSD) noemen.¹¹ Het grote doel in dit onderzoek is immers niet het vergelijken om het vergelijken, maar om een antwoord te vinden op de vraag of de PVV in Nederland, zoals het Front National in Frankrijk, een lang leven beschoren is.

De grote kritiek op internationaal-vergelijkend onderzoek is dat het vaak beperkt blijft tot generaliseren. Die kritiek is deels terecht en onder meer de reden dat ik dus gebruik maak van ‘gebiedsbeperking’. De ‘grand theories’, die vaak gelijkgesteld worden met internationaal-vergelijkend onderzoek, zijn te grof, te globaal en versimpelen de werkelijkheid.¹² Met de keuze voor twee partijen, twee landen en de zeven specifieke populisme-kenmerken van Koen Vossen probeer ik dit probleem te ondervangen en recht te doen aan het belang van de details.

⁷ Heinz-Gerhard Haupt en Jürgen Kocka (e.a.), *Geschichte und Vergleich. Ansätze und Ergebnisse international vergleichender Geschichtsschreibung* (Frankfurt/New York 1996) 10.

⁸ Deborah Cohen en Maura O’Connor (e.a.), *Comparison and History. Europe in Cross-National Perspective* (New York 2004) XV.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ Term bedacht door Marshall McLuhan in zijn werk *The Gutenberg Galaxy: The Making of Typographic Man* (1962).

¹¹ Adam Przeworski en Henry Teune, *The Logic of Comparative Social Inquiry* (New York 1970) 32.

¹² Ed Jonker, *Historie. Over de blijvende behoefte aan geschiedenis* (Assen 2007) 54.

2. Het definitievraagstuk en etikettering

2.1. Welke definitie is correct?

Moeten we in dit onderzoek spreken over extreemrechts of rechtspopulisme? Het grote verschil tussen beide is dat extreemrechts, desnoods - of juist - met geweld, een maatschappijverandering tot stand wil brengen, met als grote doel de verwezenlijking van een autoritaire regeervorm. Dit in tegenstelling tot het rechtspopulisme dat langs democratische weg haar doel probeert te bereiken. Of het uiteindelijke doel een eenpartijstaat betreft is onduidelijk. Rechts-populisten spreken dit niet uit. De tegenstelling lijkt dus glashelder: extreemrechtse partijen plaatsen zichzelf buiten het politieke universum van de democratie en rechts-populistische partijen accepteren de ijzeren wetten van de democratische rechtsstaat. Er is echter sprake van een groot 'grijs gebied'.

Het onderzoek naar politieke partijen die zich uiterst rechts op het politieke spectrum begeven heeft structureel te kampen met een terminologische vaagheid. Dat heeft niet zozeer te maken met fundamentele meningsverschillen tussen academici, maar met een chronisch gebrek aan heldere definities. Termen als rechts-radicaal, extreemrechts, uiterst rechts, rechts-populistisch, (neo-)fascistisch, (neo-)nazistisch of politiek-racistisch worden door vele onderzoekers in volstrekte willekeur door elkaar heen gebruikt.¹³ Het definitievraagstuk is al decennia oud en heeft nog steeds niet geresulteerd in een bevredigend antwoord. Dit komt mede door de emotionele lading die aan de termen kleeft. Door extreemrechts uitsluitend te vereenzelvigen met de Tweede Wereldoorlog verliest men uit het oog dat veel extreemrechtse groeperingen zich juist spiegelen aan het verzet: de strijd tegen buitenlandse overheersing.¹⁴ Volgens cultureel antropoloog Jaap van Donselaar is extreemrechts een complex verschijnsel dat zich in zijn algemeenheid nauwelijks laat definiëren.¹⁵

De politicoloog Cas Mudde heeft midden jaren negentig dan ook een lijst gemaakt van zesentwintig mogelijke wetenschappelijke definities van extreemrechts. Dat was de shortlist, de longlist kende niet minder dan zestig varianten.¹⁶ Het geeft aan hoe ver de consensus te zoeken is. Mudde stelt dat er wel een soort van partijfamilie moet zijn, waar de verschillende partijen in meer of mindere mate deel van uitmaken. Er is volgens hem dus een dringende behoefte aan een 'catch-all-term'. Mudde onderscheidt om die reden drie ideologische sleutelkenmerken, waar alle

¹³ Cas Mudde, *Populist Radical Right Parties in Europe* (Cambridge 2007) 12.

¹⁴ Jaap van Donselaar en Peter Rodrigues, *Verkenning Polarisatie en Radicalisering*, 83.

¹⁵ Ibidem, 78.

¹⁶ Ibidem, 78.

partijen tenminste aan moeten voldoen. Als eerste noemt hij het 'nativisme'. De natiestaat wordt gezien als een homogene groep en niet-nativistische elementen, zoals dissidente personen en afwijkende ideeën, bedreigen die eenheid. Het nativisme is een combinatie van nationalisme en xenofobie. Als tweede noemt Mudde 'autoritarisme'. Iedere partij hecht waarde aan het respecteren van autoriteit en hiërarchie. Het derde en laatste sleutelkenmerk is volgens Mudde dan 'populisme'. Hij beschouwt het populisme niet zozeer als een politieke stijl, maar als een 'dunne ideologie', waarbij de tegenstelling tussen de elite en het volk centraal staat. Politiek moet een expressie zijn van de 'algemene volkswil'.¹⁷ Mudde hanteert uiteindelijk de term 'populistisch radicaalrechtse partijen'. De nadruk ligt bij hem op het radicaalrechtse karakter van de politieke partijen die als kenmerk hebben dat ze óók populistisch zijn. Dit is in lijn met de redenering van Vossen die stelt dat de term 'populisme' nooit de gehele lading dekt van een concreet politiek verschijnsel. Populisme is er altijd slechts een onderdeel van of, zoals Vossen het noemt, een ingrediënt. Waar het om gaat, is vast te stellen hoe 'smaakbepalend' dat ingrediënt uiteindelijk is.¹⁸ In die zin vallen partijen wel degelijk aan te duiden als rechts-populistisch, mits er voldoende kenmerken aanwezig zijn. Door rechtsradicaal en populisme samen te voegen, zoals Mudde doet, wordt de definitie breder en makkelijker hanteerbaar, maar absoluut niet duidelijker.

Van Donselaar maakt, om de definitiekwestie nader te specificeren, gebruik van de aanpak van Dudek en Jaschke in hun werk *Entstehung und Entwicklung des Rechtsextremismus in der Bundesrepublik* (1984), waarbij drie dimensies aan bod komen. Ten eerste de ideologische dimensie. Kortweg is er binnen de extreemrechtse ideologie een afkeer van 'het vreemde', een positieve oriëntatie op 'het eigene' en een hang naar 'het autoritaire'. Uiteraard zijn er binnen de uiterst rechtse stroming vele varianten en accentverschillen in wat nu exact 'het eigene' en 'het vreemde' is. Vaak wordt er een onderscheid gemaakt tussen 'nationaal-democraten' (parlementair) en 'raciaal-revolutionairen' (buitenparlementair). Hierbij kunnen de nationaal-democraten worden geschaard onder de populistisch radicaalrechtse partijen van Mudde. De tweede dimensie is het aanpassingsdilemma. Vanwege negatieve stigmatisering en deels door overheidsrepressie is er een groot verschil tussen 'frontstage' en 'backstage performances'. Van Donselaar noemt dat fenomeen façade-politiek.¹⁹ De politieke ideologie die naar buiten toe wordt gepresenteerd is veelal gematigder dan het geluid dat achter de schermen te horen is. De derde en laatste dimensie

¹⁷ Mudde, *Populist Radical Right Parties*, 23.

¹⁸ Koen Vossen, 'Hoe populistisch zijn Geert Wilders en Rita Verdonk. Verschillen en overeenkomsten in optreden en discours van twee politici' in *Res Publica* 4 (2009) 437-465, 438.

¹⁹ Van Donselaar en Rodrigues, *Verkenning Polarisatie en Radicalisering*, 87.

is de organisatorische opmaak van uiterst rechts. Versplintering is karakteristiek voor deze 'stroming': er zijn politieke partijen, neonazi- of fascistische groeperingen, internetfora zoals Stormfront.org en subculturele jeugdnetwerken zoals de zogenaamde Lonsdalejongeren.

Alle vormen en varianten zijn moeilijk van elkaar te onderscheiden en lopen veelal in elkaar over. Een Lonsdalejongere bijvoorbeeld die actief is op Stormfront.org, maar tegelijkertijd zijn of haar stem geeft aan een parlementaire (rechts-populistische) partij, omdat het de enige manier is om invloed te kunnen uitoefenen. Het maakt het definitievraagstuk tot een ingewikkeld thema. Waar hebben we het nu precies over als we, zoals in dit onderzoek, het Franse Front National en de Nederlandse PVV willen duiden? Extreemrechtse partijen hebben namelijk andere kenmerken dan rechts-populistische partijen. Daniele Albertazzi en Duncan McDonnell zien tenminste drie essentiële verschillen. Kiezers die stemmen op een populistische partij beschouwen zichzelf (meestal) niet als extreemrechts. Ten tweede is de veronderstelde link tussen rechtspopulistische partijen en het fascisme of nazisme meestal volledig afwezig. Tot slot willen populistische partijen het bestaande democratische bestel niet afbreken, maar beschouwen ze het juist als beste middel om invloed te kunnen uitoefenen.²⁰ Geen daden maar woorden, lijkt de strijdkreet van rechts-populisten. Bij extreemrechts geldt het omgekeerde.

2.2. Etikettering van het Front National en de PVV

Vossen stelt in zijn artikel *Van Bolkestein via Bush naar Bat Ye'or. De ideologische ontwikkeling van Geert Wilders* (2009) dat wetenschappers, journalisten en (oud-)politici zich blijven buigen over de vraag wat Geert Wilders nu precies is? Extreemrechts? Een populist? Een fascist? Of toch, zoals hij zelf zegt, een patriot? Wilders heeft zich al meer dan eens vergeleken met Johan de Witt (1625-1672) en Johan van Oldenbarnevelt (1547-1619): historische figuren uit de vaderlandse geschiedenis die, net als hijzelf, hun leven op de waagschaal hebben gelegd voor de nationale zaak.²¹ Iedere etikettering zorgt voor veel reacties, al dan niet breed uitgemeten in de media. Kortom, hoe Wilders te plaatsen houdt de gemoederen in Nederland flink bezig.²²

Wilders wijst iedere associatie met extreemrechts resoluut van de hand. De PVV beschouwt zichzelf nadrukkelijk als een democratische partij en daar valt iets voor te zeggen. Ondanks de duidelijk gebrekkige interne partijdemocratie is de PVV, kijkend naar het

²⁰ Danielle Albertazzi en Duncan McDonnell (ed.), *Twenty-First Century Populism. The Spectre of Western European Democracy* (New York 2008) 4.

²¹ Volkskrant.nl, *Wilders haalt De Witt uit context* op 03-06-2011, bezocht op 17-04-2012.

²² Koen Vossen, 'Van Bolkestein via Bush naar Bat Ye 'Or. De ideologische ontwikkeling van Geert Wilders', *Jaarboek Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen* (2008) 1-31, 1.

partijprogramma en het optreden, er niet op uit om het democratische bestel in Nederland te vervangen voor een autoritaire regeervorm. Daarnaast zouden niet-westerse allochtonen onder een PVV-bewind hun stemrecht en recht op sociale zekerheid behouden. Zij zouden zich echter absoluut gediscrimineerd kunnen voelen door andere maatregelen, zoals een verbod op de Koran, islamitische scholen, de bouw van nieuwe moskeeën en de invoer van een hoofddoekjesbelasting.

De term populist beschouwt Wilders daarentegen als een geuzennaam. Tijdens een interview met het NRC Handelsblad op 12 maart 2012 stelde hij:

Naar de kiezer luisteren vind ik eerder iets moois, in die zin is populisme een geuzennaam. Maar je moet ook het lef hebben om soms iets te roepen waar je achterban niet achter staat. Dat hebben we.²³

De politicoloog Paul Lucardie beschouwt Wilders als een halve populist, omdat de vrijheid van het individu bij hem lijkt te prevaleren boven de vrijheid van het volk. Dit liberale element in Wilders' denken kent echter zijn grenzen aangezien de vrijheid van godsdienst en meningsuiting voor een bepaalde groep, de moslims, stevig wordt ingeperkt.²⁴

Van Donselaar en Peter Rodrigues kwamen in de *Monitor Racisme & Extremisme* van 2010, in opdracht van de Anne Frankstichting, tot de conclusie dat de PVV kan worden getypeerd als 'nieuw extreemrechts'. 'Nieuw' omdat de PVV niet kan worden geplaatst in de ideologische traditie van het (neo)nazisme, omdat er geen spoor van antisemitisme valt te ontdekken.²⁵ Dit lijkt sowieso dubbel, maar het wekt tevens de indruk dat er enkel wordt gekeken naar het discriminatoire en racistische gehalte van de PVV. De PVV is extreemrechts want de partij maakt zich schuldig aan het discrimineren van moslims. Dat is nieuw, want vroeger waren joden het mikpunt. Die redenering is te kort door de bocht. Andere elementen van extreemrechts worden volledig buiten beschouwing gelaten, zoals het afbreken van de democratische orde en dit vervangen door een elitair-hiërarchische structuur. Er is (voorlopig) niets wat daar op wijst.

Het Front National is in Frankrijk en internationaal decennialang bestempeld als een extreemrechtse partij *avant la lettre*. Die etikettering is verklaarbaar, maar slechts ten dele terecht. Uiteraard spelen de aanwezigheid van hardcore fascistten bij de oprichting van de partij en de

²³ Interview met Geert Wilders in het NRC Handelsblad op 12-03-2012.

²⁴ Paul Lucardie, 'Rechts-extremisme, populisme of democratisch patriottisme. Opmerkingen over de politieke plaatsbepaling van de Partij voor de Vrijheid en Trots op Nederland', in *Jaarboek 2007 DNPP* 176-190, 181.

²⁵ Jaap van Donselaar en Peter R. Rodrigues (red.), *Monitor Racisme & Extremisme. Negende Rapportage* (Leiden 2010) 63.

rabiante antisemitische uitspraken van Jean-Marie Le Pen door de jaren heen daarin een belangrijke rol. Toch is het Front National al vanaf het begin in de essentie niet antidemocratisch. De partij tornt niet aan de volkssoevereiniteit en de democratie an sich wordt geaccepteerd.²⁶

Het Front National heeft, in tegenstelling tot de PVV, haar oorsprong wel liggen in het klassieke extreemrechtse gedachtegoed. Jean-Marie Le Pen is berucht geworden door zijn antisemitische uitspraken en tot de vroegste aanhangers van het Front National behoorden zeker nazi-collaborateurs en (neo)fascisten. Toch was juist het doel om de rechts-extremistische splinters te verenigen en te modificeren tot een partij die respectabel genoeg was voor een bredere rechtse achterban. Straatterreur moest plaatsmaken voor politieke strategie, binnen de grenzen van de democratische rechtsstaat.²⁷ De huidige koerswijziging onder dochter Marine Le Pen betekent dat ook het antisemitisme aan het verdwijnen is. Zowel het Front National als de PVV stellen de arena van het politieke spel niet ter discussie. Wel hoe het spel gespeeld moet worden. Het is de reden dat er in beide gevallen eerder sprake is van rechts-populistische dan van extreemrechtse partijen.

2.3. Conclusie: Extreemrechts of rechts-populistisch?

Zowel bij het Front National als de PVV valt de keuze zonder twijfel op de term rechtspopulisme. Aan de term extreemrechts kleeft teveel het criterium dat er een maatschappijverandering tot stand gebracht zal worden, waarbij het gebruik van geweld niet wordt geschuwd, om uiteindelijk een autoritaire regeervorm te verwezenlijken. Uiteraard zijn zowel het Front National als de PVV, evenals de klassieke extreemrechtse partijen, gekant tegen het multiculturalisme en brengen zij hun politieke boodschap op een provocerende, maar verbale wijze. Het is dan ook de reden dat de vrijheid van (de eigen) meningsuiting zo'n belangrijke rol speelt. Het is de 'big stick' waarmee de partijen het moeten doen. Ze bewandelen, hoe men het ook wendt of keert, de parlementaire weg.

Het is des te opvallender dat rechts-populistische partijen als het Front National en de PVV door velen worden gezien als een bedreiging van de democratie. Het is immers duidelijk dat zij de democratie juist niet ter discussie stellen. Interessant is dus de vraag waar die breed gedragen opvatting vandaan komt en of er een kern van waarheid in zit. In het volgende hoofdstuk zal ik antwoord geven op de vraag of rechts-populistische partijen in het algemeen, en het Front en de PVV in het bijzonder, daadwerkelijk linea recta tegenover de democratische orde geplaatst kunnen worden. Zijn populisme en democratie elkaars tegenpolen?

²⁶ Mudde, *Populist Radical Right Parties*, 31.

²⁷ Jonathan Marcus, *The National Front and French Politics. The Resistible Rise of Jean-Marie Le Pen* (Londen 1995), 12.

3. Democratie versus rechtspopulisme?

3.1. Wat is democratie en staat zij onder druk?

Op de officiële website van de Nederlandse overheid valt het volgende te lezen over democratie:

De manier waarop het bestuur over de Nederlandse staat is geregeld, heet democratie. In een democratie heeft het volk de macht. Het begrip democratie is afgeleid van twee Griekse woorden, *demos* betekent volk, *kratos* staat voor macht. Om met zestien miljoen mensen te overleggen wat er moet gebeuren is onmogelijk, dus worden er mensen aangewezen om de zaken te regelen.²⁸

Een stap terug in de tijd naar de oude Grieken. De politieke vrijheid die democratie met zich meebracht betekende voor de Atheners niet doen en laten wat ze wilden. Het doel was de macht te verdelen onder de burgers. Politieke participatie was geen recht, maar een plicht. De moderne liberale democratie, zoals wij die kennen vanaf het einde van de achttiende eeuw, heeft als doel om burgers in relatieve veiligheid van hun privégenoegegens te laten genieten. De institutionele garanties daarvoor noemen wij vrijheid.²⁹ Democratie is dus, zoals hierboven is gebleken, volgens de rijksoverheid a priori vertegenwoordigend. Juist dat is de munitie die de populistten gebruiken.

Wie noemt zichzelf tegenwoordig geen democraat? Constitutionalisme en democratische parlementaire instituties zijn vandaag de dag universeel geaccepteerd. Dat is echter lang niet altijd het geval geweest in het verleden. Volgens historicus Henk te Velde was het voor 1870 vrijwel onmogelijk om ongeclausuleerd vóór democratie te zijn, na 1945 was het onmogelijk ongeclausuleerd tégen democratie te zijn. Het etiket 'democraat' had destijds dezelfde negatieve bijklank als vandaag de dag het etiket 'populist'. Een veelgehoorde verklaring voor de schijnbaar onbedreigde populariteit van de liberale democratie komt van de Amerikaanse filosoof Francis Fukuyama. Volgens Fukuyama is democratie hét ultieme politieke systeem en alle historische alternatieven, zoals het communisme, het fascisme en de autoritair-katholieke bewegingen, hebben gefaald.³⁰ Fukuyama claimt dat de liberale democratie het einde van de ideologische evolutie van de mensheid markeert. In zijn baanbrekende essay *The End of History* uit 1989 stelt Fukuyama dat er een universele eensgezindheid bestaat over de wenselijkheid van de liberale

²⁸ Overheid.nl, *Hoe werkt de democratie?* bezocht op 06-04-2012.

²⁹ Meindert Fennema, *Van Thomas Jefferson tot Pim Fortuyn. Balans van democratie* (Apeldoorn 2012) 2.

³⁰ Anthony Giddens, *Beyond Left And Right. The Future of Radical Politics* (Stanford 1994) 106.

democratie, in de vorm van een kapitalistische markteconomie en een open competitief politiek systeem.³¹ Alle neuzen stonden eindelijk dezelfde kant op, aldus Fukuyama.

Gedurende de afgelopen tweehonderd jaar zijn er echter verschillende opvattingen geweest over democratie. Vijf vragen zijn steeds het democratedebat blijven beheersen:

1. Moet democratie 'direct' zijn of 'vertegenwoordigend'?
2. Aan welke voorwaarden moeten de deelnemers voldoen om hun democratische rechten te kunnen uitoefenen?
3. Is soevereiniteit ondeelbaar?
4. Moet er sprake zijn van veel of weinig regering?
5. Wie maken deel uit van het volk?

Vooraf het eerste en het laatste punt zijn nog steeds een bron van onenigheid. Aanhangers van de directe democratie wijzen de volksvertegenwoordiging resoluut af. Het is aan het volk- en het volk alleen- om keuzes te maken. In die zin beschouwen zij politieke partijen en politici als functieloos en zelfs gevaarlijk. Zij hebben dubbele belangen, waar de 'algemene wil van het volk' niets aan heeft. De vertegenwoordigende democratie is volgens deze visie dus niet eens een indirecte vorm van democratie. De volksvertegenwoordigers worden gekozen en gaan daarna hun eigen gang, maar representeren niet de ideeën, de gevoelens en de wensen van de kiezers, en zij worden dus ook niet bevredigd. De politicoloog Bernard Manin noemt de representatieve regering daarom vooral elitair en ondemocratisch.³² De vertegenwoordigende democratie is vooral een strijd om zoveel mogelijk stemmen. Verkiezingen dus als de quinta essentia van de politiek.

Verdedigers van de vertegenwoordigende democratie daarentegen geloven heilig in de zelfstandige betekenis van parlementaire organen. Daar voeren zij twee redenen voor aan. Ten eerste is directe democratie praktisch gezien onmogelijk. Niet alle burgers kunnen tegelijkertijd deelnemen aan de besluitvorming. Ten tweede biedt het de mogelijkheid om de meest capabele personen te kiezen voor de belangrijkste functies.³³ Dit lijkt sterk op het elitaire element waar ook Manin op wijst. Tot diep in de twintigste eeuw was het duidelijk dat de gekozenen superieur waren aan de kiezers in talent, rijkdom en deugdelijkheid, iets wat Manin de 'principle of distinction' noemt.³⁴ Men was niet gelijk en weinigen plaatsten daar vraagtekens bij. Vandaag de dag wordt geroepen dat er een kloof is ontstaan tussen de kiezers en de gekozenen, waardoor veel

³¹ Andrew Heywood, *Political Ideologies. An Introduction* (New York 2007) 335, zoals geciteerd uit Francis Fukuyama, 'The End of History?' In *The National Interest* (1989).

³² Bernard Manin, *The Principles of Representative Government* (New York 1997), 162.

³³ Fennema, *Van Thomas Jefferson tot Pim Fortuyn*, 8.

³⁴ Manin, *The Principles of Representative Government*, 94.

burgers zich niet meer gerepresenteerd voelen en zodoende het vertrouwen in de politiek verloren zijn. Die kloof heeft echter altijd bestaan, alleen stoort de moderne zelfstandige burger zich daar nu aan. Het verklaart deels de roep om meer herkenning in politici en politieke partijen en een erkenning van de eigen noden en grieven. De burger wil weer gezien en gehoord worden.

Het is echter de vraag of méér dan wel minder burgerparticipatie gewenst is. In Nederland werd de gang naar de stembus eenmaal per vier jaar gezien als voldoende participatie. Zeker in de verzuilde samenleving, tot eind jaren zestig, had de kiezer alle vertrouwen in de top van de eigen zuil. Volgens de Nederlands-Amerikaanse politicoloog Arend Lijphart was de pacificatiepolitiek in Nederland het toonbeeld van een succesvolle democratie. De achterban werd buiten de besluitvorming gehouden en grote conflicten, zoals de schoolstrijd, uitbreiding van het kiesrecht en de ontwikkeling van de verzorgingsstaat, werden door de leiders van de zuilen buiten het publieke zichtveld opgelost. Het polderen leidde tot een stabiele en tevreden samenleving.³⁵

Het politieke systeem, dat gebaseerd was op passiviteit, geringe politieke belangstelling en onvervalste volgzzaamheid van de burger, kwam echter onder grote druk te staan.³⁶ Een aantal fundamentele maatschappelijke veranderingen hebben een individuele modernisering veroorzaakt. Ten eerste heeft zich het proces van ontzuiling voltrokken, wat betekent dat de burger niet alles meer voor zoete koek slikt. Ten tweede zijn de waarden die voor burgers belangrijk zijn veranderd. De verzorgingsstaat wordt als normaal beschouwd en de focus ligt meer op immateriële zaken als veiligheid, een schoon milieu en (kansen op) zelfontplooiing. De zogeheten overgang van een materialistische naar een postmaterialistische waardeoriëntatie.³⁷

De gevestigde politieke partijen hebben hier lange tijd de ogen voor gesloten. Het vertrouwen van de burger in de politiek werd steeds minder en dit had deels te maken met het gebrek aan invloed en transparantie. Er lijkt echter een verschil te bestaan tussen kritische burgers (zij die daadwerkelijk inspraak willen hebben) en de zogenaamde 'stealth democrats' (zij die vormen van directe democratie vooral zien als controlemechanisme en afschrikmiddel voor de politieke elite), waarbij de eerste groep vaak hoger opgeleid is dan de tweede groep.³⁸

De kwaliteit en stabiliteit van de democratie valt en staat met het draagvlak van de politiek onder de bevolking. Het vertrouwen van de burger is sinds het begin van de 21ste eeuw in

³⁵ Jos de Mul, *Paniek in de Polder. Polytië en Populisme in Nederland* (Zoetermeer 2011) 30.

³⁶ Historicus Peter van Dam stelt in zijn recent verschenen boek *Staat van verzuiling. Over een Nederlandse mythe* (2012) dat Nederland ook tijdens de verzuiling kleurrijk, dynamisch en niet 'anders' was i.t.t. Lijphart.

³⁷ Rudy Andeweg en Jacques Thomassen (e.a.), *Democratie doorgelicht. Het functioneren van de Nederlandse democratie* (Leiden 2010) 14.

³⁸ *Ibidem*, 97.

Frankrijk en Nederland, maar ook in de rest van West-Europa, sterk gedaald. De grote sociaaleconomische ontwikkelingen die zich hebben voltrokken, in een aantal geavanceerde, geïndustrialiseerde landen die worden gekenmerkt door een hoge productiviteit en welvaartsniveau, spelen hierin een belangrijke rol. Hierdoor worden waarden, gedrag en menselijk handelen steeds meer ingegeven door persoonlijke keuzes. Burgers voelen zich niet meer verbonden met duidelijk afgebakende maatschappelijke groeperingen en hebben een onafhankelijke identiteit ontwikkeld. Burgers zijn steeds minder geneigd om externe autoriteiten domweg te accepteren en staan steeds sceptischer tegenover de volksvertegenwoordiging. Vanaf de jaren zestig ontwikkelden zich nieuwe thema's, die zich kenmerkten door hun immateriële karakter, waarbij vergroting van de zelfbeschikking en de individuele vrijheid voorop stonden. Dit 'nieuwe links' richtte zich op sociaal-culturele kwesties zoals homo-emanipatie en vrouwenrechten.³⁹ Uiteindelijk ontwikkelde zich in Nederland ook een rechtse pendant, wat mede het gevolg was van de paarse kabinetten-Kok. Er bestond nog nauwelijks oppositie en de ontevredenheid bij de burgers begon zich te keren tegen het politieke bestel zelf.⁴⁰

De bestuurlijke vernieuwingsagenda in Nederland is zo goed als dood. Progressieve partijen als D66, GroenLinks en de PvdA zijn in reactie op de frontale kritiek van populistten op het bestaande bestel, er juist dichterbij te gaan schurken. De Nederlandse socioloog en publicist Dick Pels is van mening dat de kieskeurige en vaak zwevende kiezer meer invloed moet hebben op het beleid- en besluitvormingsproces. Volksvertegenwoordigers worden voor vier jaar gekozen, maar moeten in de huidige mediademocratie, hun politieke gezag en bestuurlijk vertrouwen iedere dag opnieuw verdienen.⁴¹ Het lijkt erop dat burgers niet zozeer meer inspraak-, maar meer controlemogelijkheden willen. De directe democratie dus als afschrikmiddel om op die manier de macht van de politieke elite in te dammen.⁴²

Het populisme is geen toevallige ontwikkeling, maar een complexe reactie op een langdurige ontwikkeling, waarbij de samenleving meer individualistisch, internationalistisch en mediagevoeliger is geworden. De klassieke ideologieën van het politieke midden, het liberalisme, de sociaaldemocratie en de christendemocratie, zijn hun machtsbasis kwijt.⁴³ Binnen het politieke spectrum is er een enorme electorale ruimte ontstaan op zowel links als rechts. De flankpartijen

³⁹ Peter Achterberg, 'Stem Rita, Pim of Geert. Waar komen de nieuw-rechtse kiezers vandaan?', *Tijdschrift voor Sociale Vraagstukken* Vol.9 (2008) 9.

⁴⁰ Volkskrant.nl, *Nieuw Rechts en de Karteldemocratie* op 30-08-2002, bezocht op 21-06-2012.

⁴¹ Dick Pels, *Het Volk bestaat niet. Leiderschap en populisme in de mediademocratie* (Amsterdam 2011) 211.

⁴² Michael E. Warren, 'What should we expect from more democracy?: Radically democratic responses to politics' in *Political Theory* Vol. 24:2 (1996) 241-270, 266.

⁴³ Pels, *Het Volk bestaat niet*, 9.

hebben momenteel de wind in de zeilen en dat lijkt geen intermezzo te zijn. De kiezers zijn in de loop van drie decennia zwevende kiezers geworden, die hun stemgedrag laten afhangen van wat zij op het internet en de televisie van de politiek meekrijgen.

Waar tijdens de jaren tachtig en negentig het multiculturalisme nog alom werd omarmd - de 'integratie met behoud van de eigen identiteit' was het adagium - vond er na de eeuwwisseling een politieke waterscheiding plaats. Uiteraard was er in voorgaande jaren vanaf de flanken - de CD van Hans Janmaat en de SP van Jan Marijnissen - ook al kritiek, alleen waren die partijen veel te klein voor enige serieuze invloed. Binnen het establishment waren Frits Bolkestein (VVD) en Paul Scheffer (PvdA) roependen in de woestijn. Daarentegen werd je als voorstander van het multiculturalisme ná Fortuyn beticht van 'politiek-correct geneuzel'.⁴⁴ Nogal een ommezwaai. Het populisme is een realiteit geworden waar we niet om heen kunnen. Maar wat is het eigenlijk?

3.2. Wat is populisme?

De vraag hoe het fenomeen populisme het beste gedefinieerd kan worden is in de wetenschap een heikel punt. Soms wordt populisme meer beschouwd als een politieke stijl dan een politieke ideologie, zoals het liberalisme of socialisme dat wel zijn, en zou het slechts een visie bieden op een enkel onderdeel van de samenleving, namelijk de relatie tussen de burger en de politiek.⁴⁵

Anderen beschouwen populisme meer als discours, als een mentaliteit, zelfs als een syndroom of pathologie, als strategie of als dimensie van een politieke cultuur.⁴⁶ In vrijwel iedere definitie van het rechtspopulisme komt het volgende kenmerk naar voren: politieke mobilisatie tegenover het elitaire politieke establishment. Het gaat om de in morele termen beschreven tegenstelling tussen 'het ware volk', dat altijd deugdzaam is en de waarheid in pacht heeft, en 'de elite' die *tout court* fout is en voornamelijk corruptie en bedrog brengt.⁴⁷ Essentieel voor het populisme zijn dus anti-elitisme en volksverheerlijking. Dit is echter een vrij minimalistisch definitie.

Volgens de al eerder genoemde Vossen zijn er naast deze 'basisingrediënten' nog zeker vijf 'smaakversterkers' te herkennen, die echter niet exclusief aan het populisme toegeschreven kunnen worden (zie figuur hieronder). Een eerste smaakversterker is de aanwezigheid van samenzweringstheorieën. De elite, een homogeen blok bestaande uit politici, wetenschappers en

⁴⁴ De Mul, *Paniek in de Polder*, 19.

⁴⁵ Andeweg en Thomassen, *Democratie doorgelicht*, 320.

⁴⁶ Vossen, 'Hoe populistisch zijn Geert Wilders en Rita Verdonk?', 439.

⁴⁷ Groene.nl, *Waarom Wilders wel moest. Populisme en de permanente noodtoestand* op 24-04-2012, bezocht op 10-05-2012.

de media, doet net alsof er onderlinge meningsverschillen zijn, maar dit is slechts een tactiek om 'het volk' zand in de ogen te strooien. Het enige doel is onderlinge handjeklap om op het pluche te

Basisingrediënten	blijven zitten. De grote schande, volgens rechtspopulisten, is
1. Anti-elite	dat ze daarbij een bepaalde groep bevoordelen, namelijk
2. Volksverheerlijking	immigranten,
Smaakversterkers	die buiten de definitie van het 'ware volk' vallen. Dit
3. Samenzweringstheorie	veronderstelde monsterverbond tussen de eigen elite en de
4. Volkse stijl	gevaarlijke 'out-group' (allochtonen, joden, de islam
5. Voluntarisme	enzovoort) is een wezenlijk thema van het populisme. ⁴⁸ Een
6. Directe democratie	tweede smaakversterker is een volkse politieke stijl. Dit kan
7. Charismatisch leiderschap	het gebruik van straattaal betekenen, het behoud van een

duidelijk accent, of zich niet conformeren naar algemeen geldende politieke gedragsregels of kledingvoorschriften. Ten derde is een voluntaristische discours een smaakversterker van het populisme. Populisten menen dat de elite de politieke besluitvorming nodeloos complex heeft gemaakt. Een vierde smaakversterker is het pleidooi dat populistten houden voor vormen van directe democratie, zoals volksreferenda en burgerinitiatieven. Een vijfde en laatste smaakversterker is het charismatische leiderschap dat een grote rol speelt bij het populisme.⁴⁹ Wanneer het volk aan de macht komt, voorgegaan door de populistische leider of partij, zal blijken dat problemen die er echt toe doen (volgens het volk, bij monde van de alwetende leider) ineens wél worden opgelost.

Toch blijven dit symptomen en vormen zij slechts een deel van het verhaal. Het lijkt aannemelijk dat er een soort van ideologische kern moet zijn. Volgens de Britse politicoloog en ideologieskundige Andrew Heywood moet een ideologie worden begrepen als: '(...) a more or less coherent set of ideas that provides the basis for organized political action, whether this is intended to preserve, modify or overthrow the existing system of power. All ideologies therefore have the following features: (a) They offer an account of the existing order, usually in the form of a 'world view'. (b) They advance a model of a desired future, a vision of the 'good society'. (c) They explain how political change can and should be brought about – how to get from (a) to (b).'⁵⁰ Het laatste punt lijkt echter problematisch. Er is volop kritiek op het heden en een duidelijk beeld van het uiteindelijke Hof van Eden: de noodzakelijke weg daar naartoe blijft echter ongewis.

⁴⁸ Albertazzi en McDonnell (ed.), *Twenty-First Century Populism*, 3.

⁴⁹ Ibidem, 440-442.

⁵⁰ Heywood, *Political Ideologies*, 12.

Wanneer men het populisme enkel beschouwt als het zich afzetten tegen bestaande machtsstructuren kom je niet tot een eigen ideologische basis. Het kan per land namelijk nogal verschillen hoe die bestaande machtsstructuren eruit zien, waardoor het altijd de vraag is waar men tégen en logischerwijs vóór is. Het populisme is niet enkel het afzetten tegen de bestaande machtsstructuren, maar ook het opkomen voor die enige ware autoriteit, 'het volk'. Populisten menen te spreken voor de overgrote meerderheid van de bevolking, wiens belangen niet worden gediend door een corrupte intellectuele elite.⁵¹ Dat beroep op het volk kent een aantal dimensies. Ten eerste gaat het om het volk als een ondeelbaar organisch geheel: de natie. Juist politieke partijen zorgen voor verdeeldheid, die volgens de populist in wezen niet bestaat, en eigenlijk alleen de rechts-populistische leider verwoordt de ware belangen van het volk. Een tweede dimensie is niet inclusief maar exclusief van aard. Het gaat hier om 'wij' ten opzichte van 'zij', waar vaak immigranten mee worden bedoeld. Dit is het rechtse element van populisme, maar tegelijk laat de derde dimensie het mogelijke linkse egalitaire karakter zien, namelijk het 'gewone volk' tegenover de hoogopgeleide en kosmopolitische elite.⁵²

In het huidige academische onderzoek naar populisme keren dus steeds drie elementen terug. Ten eerste de antagonistische relatie tussen 'het volk' en 'de elite'. De elite wordt ervan beschuldigd enkel waarde te hechten aan de eigen belangen en niet te luisteren naar 'de gewone man'. Ten tweede willen populistische partijen de macht teruggeven aan het volk en doen een beroep op volkssoevereiniteit. De wil van het volk is volgens populistische partijen helder en eenvoudig toegankelijk voor hen die willen luisteren naar de 'vox populi'. Er is veel meer behoefte aan een charismatische leider die het volk begrijpt en diens wensen respecteert dan aan vage partijpolitieke discussies. Tot slot is 'de wil van het volk' zo helder omdat 'het volk' een homogene eenheid is. Hoe die homogene eenheid er daadwerkelijk uitziet verschilt per land of zelfs per politieke partij.⁵³

Zeer zwart-wit gesteld hebben rechts-populisten een positieve oriëntatie op 'het eigene', een natuurlijke afkeer van 'het vreemde' en een sterke hang naar 'het autoritaire'. Het vijandbeeld is tweeledig. Ten eerste de 'volksvreemden', waarmee over het algemeen allochtonen worden bedoeld. Ten tweede de 'volksvijanden', waarmee de politieke tegenstanders worden bedoeld, of de 'linkse kerk'.⁵⁴ Mudde definieert rechtspopulisme als volgt: 'an ideology that considers society to be ultimately separated into two homogeneous and antagonistic groups, 'the pure people' versus

⁵¹ Margaret Canovan, 'Trust the People! Populism and the Two Faces of Democracy', *Political Studies XLVII* (1999) 2-16, 4.

⁵² *Ibidem*, 5.

⁵³ Koen Abts en Stefan Rummens, 'Populism versus Democracy', *Political Studies Vol. 55* (2007) 405-424, 406.

⁵⁴ Van Donselaar en Rodrigues, *Verkenning Polarisatie en Radicalisering*, 84.

'the corrupt elite', and which argues that politics should be an expression of the *volonté generale* (general will)⁵⁵ of the people.⁵⁶ Danielle Albertazzi and Duncan McDonnell voegen daar het monsterverbond aan toe: 'The elites and the dangerous 'others' who are together depicted as depriving (or attempting to deprive) the sovereign people of their rights, values, prosperity, identity and voice'.⁵⁷ Voor een heldere definitie van rechtspopulisme is het belangrijk te beseffen dat het populisme an sich een 'dunne ideologie' is. Het staat niet volledig op zichzelf zoals het socialisme of het liberalisme. Het populisme als dunne ideologie zit altijd vast aan een 'dikke ideologie', dus populisme en nationalisme of populisme en socialisme. In die zin kan het rechtspopulisme het beste worden gedefinieerd als een dunne ideologie dat zich heeft verbonden met het nationalisme, waarbij de positie van het volk ten opzichte van de elite centraal staat.

3.3. Het rechtspopulisme als historisch fenomeen

Direct na de Tweede Oorlog bleven rechts-populistische partijen op de achtergrond in Europa. In Frankrijk boekte Pierre Poujade (1920-2003) enig succes met zijn beweging die opkwam voor de kleine middenstanders tegenover de snel moderniserende elite. De rechtse 'poujadisten', waaronder het jonge parlementslid Jean-Marie Le Pen, konden de moderniteit uiteraard niet stoppen.⁵⁸ De jaren zestig en zeventig werden dan ook beheerst door links politiek activisme. Het marxisme werd herontdekt en geagiteerde studenten, intellectuelen en arbeiders sloegen de handen ineen. Soms resulteerde dit in politiek gewelddadig extremisme zoals de *Rote Armee Fraktion* (RAF) in West-Duitsland. Hoewel het hier een radicale links(-liberale) variant van het populisme betrof, was de boodschap idem: de parlementaire democratie was schone schijn en het volk/ de arbeiders moesten de macht veroveren. De jaren tachtig zagen vooral de opkomst van groene partijen, milieuactivisten, feministen en anti-nucleaire protesters. Toch trokken veel kiezers weer naar de traditionele partijen, die allen het neoliberalisme omarmden (en dus opteerden voor belastingverlaging, waardoor een belangrijke grief bij de kiezer werd weggenomen) en het politieke midden zweerde bij consensus. Met het vallen van de Berlijnse Muur (1989) en de implosie van de Sovjet-Unie (1991) verdween, volgens de Amerikaanse sociologe Mabel Berezin, voor het Westen een natuurlijke vijand: het communisme. Er ontstond volgens haar ruimte en de noodzaak voor een nieuwe vijand: de buitenlander. Uiteraard redeneert

⁵⁵ Plato.stanford.edu, *Jean-Jacques Rousseau* bezocht op 18-07-2012.

⁵⁶ Cas Mudde, 'The Populist Zeitgeist', *Government and Opposition* Vol. 39 (2007) 541-563, 543.

⁵⁷ Albertazzi en McDonnell (ed.), *Twenty-First Century Populism*, 3.

⁵⁸ Maarten van Rossem, *Waarom is de burger boos? Over hedendaags populisme* (Amsterdam 2010) 22.

Berezin hier erg kort door de bocht, al valt niet te ontkennen dat bijvoorbeeld het Front National inderdaad sinds de jaren negentig haar pijlen meer richt op de massa-immigratie en minder op de joden en communisten.⁵⁹ Het immigratievraagstuk werd het nieuwe mobilisatie-issuue. Immigratie en globalisering bleken uitstekende thema's om de rechtse kiezers weer te binden.

Volgens Berezin veranderde het Europese politieke landschap vanaf het jaar 1984 dramatisch. Drie voorgaande ontwikkelingen verdienen daarbij extra aandacht. Ten eerste veranderde het karakter van politieke partijen. Vanaf het einde van de negentiende eeuw ontwikkelden zich parallel aan de natiestaat politieke partijen met stabiele politieke ideologieën. Verkiezingsuitslagen waren altijd vrij voorspelbaar, maar tegenwoordig bestaat de overgrote meerderheid van het electoraat uit 'zwevende kiezers'. Dit heeft volgens Berezin niet eens zozeer te maken met een 'end of ideology', maar met een einde van ideologische commitment.⁶⁰ Weinig kiezers voelen zich tegenwoordig nog overtuigd sociaal-democraat, socialist, conservatief of liberaal; het zijn de specifieke thema's die hun keuzes bepalen. Ten tweede was er de enorme immigratie naar West-Europa na de Tweede Wereldoorlog. Vooral gastarbeiders uit niet-Europese islamitische landen begonnen een probleem te vormen vanwege de eigen culturele normen en waarden die zij meebrachten en – belangrijker – omdat zij niet terugkeerden naar het land van herkomst. Sterker, zij lieten in het kader van gezinshereniging ook hun familie emigreren. Een derde ontwikkeling was de Europeanisering, het neoliberalisme en het verdwijnen van de sociale solidariteit. Er ontstond een kloof tussen de 'winnaars' en 'verliezers' van de moderne maatschappij, waarin het kapitalisme door zowel rechts als links werd omarmd. Een ideaal recept voor een nieuw rechtspopulisme. Het is echter zeer de vraag of dat erg is.

3.4. Is populisme ondemocratisch?

Vaak wordt populisme beschouwd als een gevaar voor de democratie. Populisme is a priori slecht en democratie goed. Populisme en democratie dus als twee tegenpolen. Dit lijkt echter een paradox aangezien populistten juist een beroep doen op vormen van directe democratie, zoals volksreferenda en burgerinitiatieven. Een verklaring die vaak wordt gegeven is dat de democratie zoals wij deze kennen juist geen 'directe' democratie is, maar een 'constitutionele' of 'liberale' democratie. Dit maakt het populisme dus in de essentie antiliberaal. Het dient de belangen van de meerderheid en ondermijnt de belangen van minderhedengroeperingen. Dit is de tweede

⁵⁹ Mabel Berezin, *Illiberal Politics in Neoliberal Times. Culture, Security and Populism in the New Europe* (New York 2009) 21.

⁶⁰ Ibidem, 30.

veelgehoorde kritiek op het populisme. Door het volk als homogeen neer te zetten, verdwijnt de noodzaak om zich om minderheden te bekommeren. En dus is populisme gevaarlijk.⁶¹

Margaret Canovan heeft het over de ‘two faces of democracy’. Enerzijds is er het pragmatische gezicht van democratie; geen kogels maar stembiljetten. Anderzijds is er het verlossende gezicht van democratie; ‘vox populi vox dei’, of regering van het volk, door het volk, voor het volk.⁶² Democratie is een noodzakelijke januskop, de twee gezichten kunnen niet zonder elkaar, maar het levert wel spanningen en conflicten op die stimulerend werken voor een populistische mobilisatie die de democratie altijd volgt als een schaduw.

Anderen beweren juist dat de democratie in de essentie paradoxaal is. Enerzijds is er het liberale element dat een beroep doet op individuele rechten en de rechtsstaat, anderzijds is er het democratische element dat een beroep doet op burgerparticipatie en volkssoevereiniteit. In die zin wordt populisme pas gevaarlijk wanneer het de liberale constitutionele elementen begint te marginaliseren.⁶³ Feitelijk bestaat er een spanningsveld tussen de democratie en de rechtsstaat, waarbij het populisme de eerste versterkt en de tweede verzwakt (zie figuur hieronder)⁶⁴:

		Rechtsstaat	
		<i>Sterk</i>	<i>Zwak</i>
Democratie	<i>Zwak</i>	Aristocratie	Autocratie
	<i>Sterk</i>	Liberale democratie	Populisme

Wanneer het populisme al een bedreiging vormt, dan is het een bedreiging van de rechtsstaat en zeker niet van de democratie.

Volgens Mudde was de ‘normale pathologie-these’ tot het einde van de twintigste eeuw de dominante verklaring voor het succes van rechts-populistische partijen. Kortweg komt de these er op neer dat rechts-populistische partijen een normale pathologie (of ziekteverschijnsel) zijn in de naoorlogse westerse democratie en enkel succesvol kunnen worden onder extreme omstandigheden, zoals een financiële crisis.⁶⁵ De these heeft drie kernelementen, namelijk 1.

⁶¹ Canovan, ‘Trust the People!’, 7.

⁶² Ibidem, 10.

⁶³ Abts en Rummens, ‘Populism versus Democracy’, 406.

⁶⁴ Jacques Thomassen e.a., *Populisme: Verrijking of bedreiging van de democratie?* (KNAW 2011) 1-31, 5.

⁶⁵ Cas Mudde, ‘The Populist Radical Right: A Pathological Normalcy’, *West European Politics* 33:6 (2007) 1167-1186, 1168.

rechts-populistische waarden staan lijnrecht tegenover de westerse liberale democratie, 2. een klein potentieel ervoor blijft altijd (latent) aanwezig in alle samenlevingen, en 3. steun voor rechts-populistische partijen komt door extreme (abnormale) omstandigheden. De focus op rechtspopulisme was steeds in het extreme geval fascisme (het populisme werd beschouwd als een stuip trekking van het verleden), of meer gematigd als een gevolg van een crisis. Er wordt dus uitgegaan van de vraagzijde van de kiezers, die onder 'normale omstandigheden' veelal laag is.

Mudde zet hier zijn 'pathologische normaliteit-these' tegenover. Volgens hem wijkt de ideologie van het rechtspopulisme niet zo veel af van de mainstream ideologieën. Zo is er ook bij de conservatieven, socialisten, sociaaldemocraten, liberalen en christendemocraten aandacht voor 1. de natiestaat, 2. autoriteit en 3. het volk. Het succes van rechtspopulisme wordt niet zozeer verklaard door crisis, maar doordat rechts-populistische partijen de aandacht vestigen op sociaal-culturele onderwerpen als immigratie, veiligheid en nationale identiteit, waar de gevestigde partijen blijven hangen in sociaaleconomische vraagstukken die de man in de straat vandaag de dag minder interesseren.⁶⁶ De opkomst van populistische leiders en bewegingen en de vraag vanuit het volk naar verandering moet worden beschouwd als een gebrekkig functioneren van de liberale democratie.⁶⁷ Het einde van een crisis zal daar dus weinig aan veranderen.

3.5. Product van een nieuwe culturele conflictdimensie

Politieke partijen zijn sinds het einde van de negentiende eeuw de belangrijkste schakels geworden tussen de burger en de politiek. Binnen het democratische bestel representeren zij de kiezer in het formele besluitvormingsproces. Hoe meer stemmen een partij binnen weet te slepen des te beter kan zij haar electorale achterban vertegenwoordigen in het parlement en zodoende invloed uitoefenen op het regeringsbeleid, door deel te nemen aan de regering of stevig oppositie te voeren.⁶⁸ De kiezer moet wat te kiezen hebben en de partijverschillen uit zich in verscheidene conflictdimensies. Tot de jaren negentig was dit vrij overzichtelijk. Er was een sociaaleconomische (links-rechtse) en een religieuze (christelijk-seculiere) conflictdimensie. Tegenwoordig zijn er andere strijdpunten en heeft de tegenstelling progressief-conservatief (waar het draait om culturele normen en waarden) aan belang gewonnen ten opzichte van links-rechts (materieel welzijn).⁶⁹ Het succes van rechts-populistische partijen zit in de 'winning formula' van

⁶⁶ Mudde, 'The Populist Radical Right', 1181.

⁶⁷ Albertazzi en McDonnel (ed.), *Twenty-First Century Populism*, 28.

⁶⁸ Andeweg Thomassen, *Democratie doorgelicht*, 247.

⁶⁹ *Ibidem*, 248.

een sociaal-economisch links en een cultureel conservatief programma. Enerzijds wordt het door het neoliberalisme in gang gebrachte globaliseringproces bestreden, anderzijds wordt de eigen vertrouwde 'nationale cultuur' omarmd en verheerlijkt, wat mensen doet terug verlangen naar een tijd dat geluk nog heel gewoon was.⁷⁰

Gevestigde politieke partijen daarentegen hebben steeds meer moeite om een stabiele groep kiezers voor langere tijd aan zich te binden. Verkiezingsuitslagen tonen de laatste jaren steevast grote schommelingen. Hier worden een tweetal verklaringen voor gegeven. Ten eerste zouden politieke partijen zich in ideologisch opzicht te weinig van elkaar onderscheiden in termen van links en rechts, dus waar het sociaaleconomische vraagstukken betreft. Voor de kiezer is het ideologische stempel van partijen niet meer duidelijk en zodoende zullen zij zich dus op inhoudelijke kwesties oriënteren en makkelijker van partij wisselen. Kortom, de kiezer bepaalt zijn of haar keuze op basis van de thema's die tijdens een verkiezingsstrijd centraal staan. Vooral de grote middenpartijen uit stromingen die de naoorlogse verzorgingsstaat hebben vormgegeven, zoals de sociaaldemocraten en christendemocraten, hebben hier geen passend antwoord op. De middenpartijen zijn naar elkaar toe gekropen (in Nederland de PvdA, het CDA en de VVD) waardoor er meer ruimte is ontstaan voor de zogeheten flankpartijen (de SP en de PVV). Tijdens de gloriejaren van het polderen, de paarse kabinetten Kok I- en II, hebben de traditionele partijen - en niet alleen de PvdA - de ideologische veren afgeworpen. In het midden van het politieke spectrum bevinden zij zich door de toegenomen polarisatie in een electoraal niemandsland. Zoals gezegd, de kiezer wil wat te kiezen hebben. Duidelijkheid loont.

De sociaaleconomische thema's van de gevestigde partijen zijn niet meer de thema's die onder de bevolking leven. De nieuwe culturele vraagstukken, met name immigratie en veiligheid, zijn door de meeste partijen en politici te laat opgepakt en serieus genomen. Een onverholen nationalisme was daarnaast tot diep in de jaren negentig (denk aan de totale ridiculisering van Hans Janmaat) volstrekt taboe. In Nederland wisten flankpartijen als de LPF en later de PVV, maar ook op links de SP, die ontstane leemte op te vullen en het CDA, de PvdA en de VVD hebben moeite om hun positie op deze nieuwe culturele conflictdimensie te bepalen.⁷¹ De PvdA verliest door een onduidelijk cultureel profiel haar kiezers aan de SP. De VVD is ten tijde van de strijd tussen Mark Rutte en Rita Verdonk in 2006 gespleten en verloor veel nationalistisch-georiënteerde kiezers aan de PVV. Het CDA kreeg in 2010 de rekening gepresenteerd: ze verloor

⁷⁰ De Mul, *Paniek in de Polder*, 28.

⁷¹ Thomassen, *Populisme: Verrijking of bedreiging?*, 26.

zowel aan de PVV als de SP de helft (!) van haar achterban. Een achterban die de partij waarschijnlijk voorgoed de rug heeft toegekeerd.

In Frankrijk is de UMP onder Nicolas Sarkozy ook veel meer een nationalistische koers gaan varen dan het geval was onder de gaullistische Jacques Chirac. Ook hier speelt mee dat een grote groep kiezers zich steeds meer herkent in de thema's die het Front National belangrijk vindt. Volgens Christoph Guilluy, adviseur van Sarkozy over de 'sociale en culturele scheidslijnen in Frankrijk', bestaat zijn land niet uit een brede middenklasse enerzijds en de allochtonen in de *banlieue* anderzijds: in Frankrijk is er een steeds groter wordende 'nieuwe volkse klasse' aan het ontstaan die niets heeft met de toegenomen globalisering. Wat de twee grote partijen verder zorgen moet baren (UMP en PS) is dat het Front National bij de Fransen in de leeftijd tot vijftientig jaar veruit het populairst is.⁷² Dat zegt iets over de toekomst.

3.6. Product van de globalisering

Een alternatieve verklaring is dat de links- versus rechtsdimensie überhaupt achterhaald is en dat er een tegenstelling is ontstaan tussen kosmopolieten en nationalisten, de zogeheten 'winnaars' en 'verliezers' van het doordenderende globaliseringproces. De verliezers zijn voor economisch protectionisme, tegen Europese integratie en tegen immigratie. De winnaars omarmen juist de vrije markt, het Europese integratieproces en de toestroom van goedkope loonarbeiders uit Oost-Europa en ver daarbuiten. Ook Bruno Mégret, de voormalige partij-ideoloog van het Front National, beschouwde het links-rechtsdenken als verleden tijd: 'Previously the political process was a debate between Marxists and liberals over the social and economic organisation of a country. But today there is a new debate between nationalism and cosmopolitanism, between identity and internationalism.'⁷³ In die zin zijn de toekomst van de verzorgingsstaat, de integratie van etnische minderheden, de veiligheidsproblematiek en de schijnbaar onstuitbare europeanisering de core issues waar de burger zich heden ten dage mee bezighoudt.⁷⁴

Dit is een ontwikkeling die zich in heel Europa heeft voorgedaan. Globalisering is, evenals rechtspopulisme, voor onderzoekers een veelbetekenend fenomeen van de Europese politiek aan het begin van de 21ste eeuw. De twee zijn dan ook wederzijds afhankelijk. Enerzijds wordt het succes van rechtspopulisme gezien als gevolg van de globalisering, anderzijds zijn rechtspopulisten

⁷² Trouw.nl, *Sarkozy gaat volop voor volks* op 01-05-2012, bezocht op 04-05-2012.

⁷³ Marcus, *The National Front and French Politics*, 130.

⁷⁴ Pels, *Het Volk bestaat niet*, 298.

juist de grootste tegenstanders van het globaliseringproces.⁷⁵ Volgens Mudde zijn er drie vormen van globalisering waartegen rechtspopulisten zich af zetten, namelijk 1. economische globalisering, 2. culturele globalisering en 3. politieke globalisering. Volgens populistten zorgt de economische globalisering ervoor dat buitenlanders invloed kunnen uitoefenen op de eigen nationale economie. Daarnaast is globalisering schadelijk voor het arbeidsperspectief van de eigen burgers door de uitbesteding van werk aan lagelonenlanden. Ook wordt de massa-immigratie geweten aan de economische globalisering. De culturele globalisering staat voor populistten gelijk aan een ongebreidelde amerikanisering van de typisch nationale of Europese cultuur. De politieke globalisering is het meest stuitend voor rechtspopulisten. Men is niet meer baas in eigen huis.

De moderne internationalistische kenniseconomie trekt volgens Pels ook een nieuwe sociale en culturele scheidslijn tussen hoger opgeleide ‘winnaars’ en laagopgeleide ‘verliezers’. In tegenstelling tot het verleden zijn de winnaars steeds linkser gaan stemmen en de verliezers buigen af naar rechts. Zij zijn gevoeliger geworden voor vreemdelingenvrees en nationale bescherming.⁷⁶ Berezin stelt dat de groep ‘winnaars’ in Nederland en Frankrijk de minderheid vormt. Dat bleek onder meer uit de Franse ‘non’ en de Nederlandse ‘nee’ als antwoord op de referenda over de Europese grondwet in 2005. Volgens Berezin is de ‘overtuigde Europeaan’ een man, niet ouder dan 39 jaar, hoogopgeleid en centrumrechts- of links. De overgrote meerderheid van de bevolking heeft echter nog steeds de natiestaat als referentiekader en niet de transnationale en technisch moeilijk te bevatten Europese Unie.⁷⁷ De logica van Europa’s oervader Jean Monnet (1888-1979) – Europese samenwerking om een herhaling van de gewelddadige geschiedenis van oorlogen te voorkomen⁷⁸ – is niet meer de logica van Henk en Ingrid. Zij voelen vooral de kosten en zijn na zeventig jaar vrede niet meer ‘in touch’ met de baten.

3.7. Conclusie: Het populisme als zegen voor de democratie?

Het populisme uitsluitend blijven beschouwen als een bedreiging voor de democratie is niet correct. De democratische rechtsstaat is gebaat bij een precare balans tussen het gedachtegoed van enerzijds de rechtsstaat en anderzijds de democratie. Historisch gezien heeft de rechtsstaat zich

⁷⁵ Mudde, *Populist Radical Right Parties*, 184.

⁷⁶ Pels, *Het volk bestaat niet*, 10.

⁷⁷ Berezin, *Illiberal Politics in Neoliberal Times*, 8.

⁷⁸ Anna van der Vleuten (red.), *De bestuurlijke kaart van de Europese Unie. Instellingen, besluitvorming en beleid* (Bussum 2010) 15.

eerst ontwikkeld en is zij later pas gedemocratiseerd (states became liberal first, democratic later), waarbij de politieke elite steeds op de rem heeft getrapt, in naam van de rechtsstaat.⁷⁹

Een verdere democratisering kan op zich geen kwaad. De kritiek die populistten leveren op de geslotenheid van het gevestigde parlementaire en partijenbestel is veelal ook terecht. Er bestaat de onvermijdelijke ontwikkeling dat binnen het representatieve stelsel met zijn gekozen vertegenwoordigers, de politieke elite haar macht wil behouden in dienst van individuele en partijbelangen. De anti-elitaire, antipolitieke en zelfs anarchistische inslag van het populisme kan, volgens Pels, dan terecht een belangrijke inspiratiebron zijn.⁸⁰ De paradox binnen de populistische uitdaging is volgens Pels dat de politiek tegelijkertijd méér elitair en méér populistisch moet worden. Kortom, een nieuwe verticale balans tussen aristocratie (meer zelfvertrouwen van politici en bestuurders) en anarchisme (meer zeggenschap van onderop).⁸¹

Democratie en populisme staan niet tegenover elkaar. Het populisme is een wezenlijk onderdeel van de democratie. Dat het Front National en de PVV beschouwd kunnen worden als rechts-populistische partijen betekend dus dat zij geen bedreiging vormen voor de democratie. Wanneer beide partijen zouden verdwijnen stappen zonder twijfel andere populistten in het ontstane gat. Populistische partijen, zowel links als rechts, vertegenwoordigen een polarisatie die al aanwezig is binnen de samenleving. Ze bieden een enorm deel van het electoraat een dak boven het hoofd en dat is in de kern al democratisch. Het populisme 'is here to stay'.

Alvorens de vraag te beantwoorden in hoeverre het Front National en de PVV vergelijkbaar zijn is het belangrijk te kijken naar de ontstaansgeschiedenis en verdere ontwikkeling van beide partijen in hoofdstuk 4 (Front National) en 5 (PVV). Hoe is het mogelijk dat een totaal gemarginaliseerde partij zich in dertig jaar heeft opgewerkt tot de absolute derde partij van Frankrijk, met uitzicht op meer? Vallen er parallelle ontwikkelingen en gebeurtenissen te ontdekken? Die informatie is van belang wanneer uiteindelijk in hoofdstuk 6 de vraag wordt beantwoord in hoeverre het Front National en de PVV hoog scoren langs de populistische meetlat van Koen Vossen. Kan de PVV lessen trekken uit hoe het Front National te werk gaat? Kan de PVV eveneens een vaste waarde worden op rechts, voor langere tijd dan de traditionele 'drie verkiezingen'?

⁷⁹ Thomassen, 'Populisme: Verrijking of bedreiging?', 6.

⁸⁰ Dick Pels, *Het Volk bestaat niet. Leiderschap en populisme in de mediademocratie* (Amsterdam 2011) 8.

⁸¹ Pels, *Het Volk bestaat niet*, 9.

4. De opkomst van het Front National

4.1. Rechtspopulisme in Frankrijk

Frankrijk heeft een lange traditie van uiterst rechts. De Britse historicus Peter Davies beschouwt het begin van de Franse Revolutie in 1789 als startpunt van een rechtse politieke traditie die tot vandaag de dag stand houdt. Davies onderscheidt daarin vijf periodes van verhoogd activisme. Ten eerste de periode van de Contrarevolutie tussen 1789 en 1830 met de napoleontische tijd als intermezzo. Hier betrof het echter vooral een reactionair denken met het herstel van de dynastieke orde als grote doel en van populisme was nauwelijks sprake. Het bonapartisme kenmerkte zich juist wel als populistisch. Napoleon zocht door, veelal geënceneerde, referenda wel steun bij het volk en dit vergrootte ook zijn populariteit.

De tweede periode van 1870 tot 1918 betekende de doorbraak van een nieuw rechts: nationalistisch en openlijk revolutionair.⁸² De enorme Franse nederlaag tijdens de Frans-Duitse Oorlog leidde tot een ongekend revanchisme in een hernieuwd intellectueel klimaat: dat van het (sociaal-)darwinisme. Het hernieuwde rechts rustte volgens Davies op twee pilaren: een herboren gevoel van nationale trots en een ultramoderne vorm van populisme.⁸³ Kopstukken in die periode waren auteur en politicus Paul Déroulède (1846-1914), generaal en minister van Defensie Georges Boulanger (1837-1891), schrijver en journalist Edouard Drumont (1844-1917) en dichter Maurice Barrès (1862-1923).⁸⁴ Boulanger was echt een populist avant la lettre. In 1888 ging hij, vanwege een onopgelost politiek conflict, een schermduel aan met premier Charles Floquet. Een slag in de hals wist de hevig bloedende Boulanger te overleven en zijn populariteit steeg enorm.⁸⁵ Hij bond letterlijk de strijd aan met de zittende machtshebbers.

De derde periode tussen 1919 en 1939 stond in het teken van vele rechtse 'ligues', waarvan de *Action Française*, onder leiding van de schrijver Charles Maurras (1868-1952), de meest invloedrijke werd. De vierde periode, de oorlogsjaren 1940-1944, werden beheerst door het met de nazi's collaborerende Vichy-regime van maarschalk Philippe Pétain (1856-1951). Veel leden van de Action Française stapten in de collaboratie. De scheidslijn tussen rechtspopulisme en rechtsextremisme bleef echter steeds zeer dun. Van een waar populisme kon ook geen sprake zijn

⁸² Peter Davies, *The Extreme Right in France, 1789 to Present. From de Maistre to Le Pen* (Londen 2002) 55.

⁸³ Davies, *The Extreme Right in France, 1789 to the Present*, 58.

⁸⁴ Ibidem, 74.

⁸⁵ Nytimes.com, *With Pistol and Sword; Some noteworthy meetings on the Dueling Field* gepubliceerd in 1891, bezocht op 22-06-2012.

omdat het Vichy-regime een marionettenregering van de Duitsers was. Steun van het volk was niet nodig want de keuze voor andere machtshebbers zou direct annexatie betekenen.

Het tot stand brengen van de Vijfde Republiek door Charles de Gaulle in 1958 heeft ervoor gezorgd dat de Franse politiek vooral een presidentiële politiek is geworden. De persoonlijke aantrekkingskracht van politieke leiders is sindsdien van het grootste belang. Het is te simplistisch om te stellen dat De Gaulles benadering populistisch was, maar de macht van politieke instituties, zoals de partijen en het parlement, werd drastisch verminderd. De Vijfde Republiek bood dus veel meer mogelijkheden voor een populistische partij om een vaste plaats te veroveren binnen de Franse politiek.⁸⁶ De oprichting van het Front National in 1972 had dan ook als doel om eenheid te verschaffen in het versplinterde extreemrechtse kamp. Gedurende de jaren zeventig en tachtig werd er een partijmachine geconstrueerd en de presidentiële kandidaat werd Jean-Marie Le Pen.⁸⁷

4.2. De historische wortels van het Front National

Op 5 oktober 1972 besloten activisten van de nationalistische beweging *Ordre Nouveau* om, na enkele teleurstellende lokale verkiezingsuitslagen, een nieuwe politieke partij op te richten die klaar moest zijn voor de parlementsverkiezingen een jaar later. Rechts-radicalere groeperingen en organisaties waren in de eerste decennia na de Tweede Wereldoorlog versplinterd. Zoals in de rest van Europa werden in Frankrijk nazisymphianten, Vichy-collaborateurs en overtuigde neofascisten steevast in diskrediet gebracht.⁸⁸ In de jaren vijftig had de corporatistische politieke stroming van Pierre Poujade, het 'poujadisme', nog enig succes geboekt. De 'poujadisten', voornamelijk bestaande uit nationalistische winkeliers, keerden zich, met hun partij *Union de Défense des Commerçants et Artisans*, tegen het establishment en waren pure populisten. Het poujadisme was een echte anti-belasting en anti-moderniteit beweging. Jean-Marie Le Pen kwam in 1956, op 28-jarige leeftijd, op de lijst te staan en maakte daarmee zijn politieke debuut. De poujadisten wonnen dat jaar 11,6 procent van de stemmen en zonden vijftig afgevaardigden naar het Assemblee Nationale. De entree van Charles de Gaulle in de politieke arena en het uitbreken van de Algerijnse crisis zorgden ervoor dat Poujade weer even snel in de marge verdween. Mede vanwege Poujade's lankmoedige opstelling wat betreft de Algerijnse crisis besloot Le Pen de beweging al eerder de rug toe te keren. Hij keerde terug naar zijn oude regiment en maakte de Slag om Algiers van dichtbij mee. Het verslaan van de Algerijnse onafhankelijkheidsbeweging

⁸⁶ Yves Mény en Yves Surel (ed.), *Democracies and the Populist Challenge* (2002), 141.

⁸⁷ Marcus, *The National Front and French Politics*, 27.

⁸⁸ *Ibidem*, 14.

FLN (*Front de Libération Nationale*) door de Franse 'pieds noirs', die zich hadden verenigd in de *Organisation d'Armée Secrète* (OAS), bleek slechts een pyrrusoverwinning gezien het slechte imago dat Frankrijk eraan overhield, nadat het gebruik van systematische martelingen (ook door Le Pen) bekend werd. Rechtse nationalisten hadden het hierna nog moeilijker in Frankrijk.

Eenmaal terug in Parijs bevond Le Pen zich in een politiek niemandsland. In 1966 werd hij campagneleider voor de nationalistische presidentskandidaat Jean-Louis Tixier-Vignancourt (1907-1989), bijgenaamd TV. De verkiezingen liepen, ondanks een goed voorbereide campagne door de 'commissie TV', uit op een teleurstelling met slechts 5,2 procent van de stemmen.⁸⁹ Le Pen verdween weer van het politieke toneel totdat hij in 1972 tot leider werd gekozen van het Front National. Dat was de enige verdienste geweest van het hele 'TV avontuur'.⁹⁰

De oprichting van het Front National was deels geïnspireerd op het electorale succes van de Italiaanse neofascistische *Movimento Sociale Italiano* (MSI). De Frontleden van het eerste uur waren tijdens de Tweede Wereldoorlog collaborateurs geweest, voormalige poujadisten, monarchisten of jonge gewelddadige activisten die zich keerden tegen de onafhankelijkheid van Algerije, tegen het populaire marxisme van de jaren zestig en tegen de grootschalige stakingen en studentenbetogingen van mei 1968.⁹¹ Jean-Marie Le Pen werd de logische president van deze nieuwe beweging. Hij was het ideale bindmiddel tussen de verschillende rechts-radicalen en extremistische groeperingen en bovendien een relatief gerespecteerd politicus. In extreemrechtse kringen werd Le Pen als gematigd beschouwd. Het eerste motto van het Front National was: 'Avec nous, avant il est trop tard'. De pijlen waren toen nog niet gericht op immigratie, maar op het communisme. De betichtingen in de nationale media van xenofobie en racisme stammen dus uit latere tijd. Het Front was in de beginjaren in de eerste plaats anticommunistisch en daarmee een kind van haar tijd.⁹² De tijd van de Koude Oorlog.

Gedurende de jaren zeventig speelde het Front National een rol in de marge van de Franse politiek. Tijdens de presidentsverkiezingen in 1974, die werden gewonnen door de liberaal Valéry Giscard d'Estaing (1926), wist Le Pen nog geen procent van de stemmen voor zich te winnen. De partij was sterk verdeeld tussen een gematigde vleugel die een zo breed mogelijk electoraat wilde aanspreken en een radicale activistische vleugel die het geweld niet schuwde. Le Pen wilde van

⁸⁹ Pierre Bréchon en Subrata Kumar Mitra, 'The National Front in France: The emergence of an Extreme Right Protest Movement', in *Comparative Politics Vol. 25:1* (1992) 63-82, 65.

⁹⁰ David Art, *Inside the Radical Right. The Development of Anti-Immigrant Parties in Western Europe* (New York 2011) 123.

⁹¹ Berezin, *Illiberal Politics in Neoliberal Times*, 63.

⁹² *Ibidem*, 64.

het Front National een mainstream partij maken en de radicale elementen verwijderen. De interne troebelen bleven jaren voortbestaan. In 1981 lukte het niet de vereiste vijfhonderd handtekeningen van lokale, regionale of nationale afgevaardigden binnen te slepen, waardoor niet kon worden deelgenomen aan de presidentsverkiezingen hetzelfde jaar.⁹³ Het lukte maar niet om de groep Fransen met duidelijke rechtse opvattingen te binden. Die situatie zou veranderen.

4.3. Succesvol in de jaren '80: Racisme en xenofobie

Het jaar 1983 kan worden beschouwd als de take-off voor het Front National. Le Pen werd gekozen als raadsman in het twintigste arrondissement van Parijs. Tegelijkertijd groeide het aantal Front-aanhangers komeetachtig in Dreux, een stadje ten westen van Parijs. Het Front begon zichzelf steeds meer te presenteren als een anti-immigratiepartij. Om tegengas te bieden aan de socialisten moest centrumrechts onderhandelen met Le Pen. Feitelijk begon in 1983 al de acceptatie van het Front National als machtsfactor in de Franse politiek. Claude Labbé, leider van centrumrechts in het nationale parlement, merkte op:

Le Pen bestaat, het is de politieke realiteit van vandaag. We moeten rekening houden met een club die bestaat, met ze samenwerken, in overleg beslissingen nemen en niet zeggen:

'Ik erken jullie niet.'⁹⁴

De vijandigheden tussen moslimjongeren en de politie in de buitenwijken van Parijs, de banlieux, waar in 1983 meerdere dodelijke slachtoffers vielen, zorgden vanuit het politieke links voor kritiek op de provocaties van Le Pen, die een klimaat van haat en intolerantie zou scheppen.⁹⁵

In 1984 boekte het Front National ook succes tijdens de nationale verkiezingen voor het Europees Parlement (11,2 procent van de stemmen). Door middel van eigen nieuwsbladen, *France d'Abord* (Frankrijk eerst) en de *National Hebdo* (de Nationale Wekelijkse), ook wel het 'politiek incorrecte journaal' genoemd, wist Le Pen veel aandacht te trekken. In de late jaren tachtig werden zijn antisemitische uitspraken berucht, zoals: 'de gaskamers zijn slechts een detail van de geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog' en 'de nazi-bezetting van Frankrijk was niet speciaal onmenselijk.'⁹⁶ Bij het Front National stond de deur altijd open voor oorlogsrevisionisten.

⁹³ Albertazzi en McDonnell, *Twenty-First Century Populism*, 167.

⁹⁴ Marcus, *The National Front and French Politics*, 135.

⁹⁵ Ibidem, 64.

⁹⁶ Standaard.be, *Onderzoek tegen Le Pen wegens goedpraten Nazi-bezetting* op 14-01-2005, bezocht op 22-06-2012.

In de jaren tachtig publiceerde Jean-Marie Le Pen drie werken waarin hij zijn persoonlijke memoires combineerde met enkele programmatische standpunten. In 1984 schreef hij *Les Français d'Abord* (De Fransen eerst). Op de vraag of Le Pen zichzelf beschouwde als racist, antwoordde hij: 'Absoluut niet. Ik geloof alleen niet dat iedereen gelijk is voor de wet, alleen burgers.' En of hij geloofde in de democratie: 'Ik ben een democraat van het type-Churchill. Democratie is zonder twijfel een zwak systeem, maar ik zie geen alternatief.'⁹⁷ In 1985 publiceerde hij *Pour la France* en dat was veel programmatischer. De algemene toon was een ongebreidelde kritiek op de corrupte klasse van Franse politici, technocraten en de linkse subjectieve media. Volgens Le Pen behoorde de soevereiniteit toe aan het Franse volk. Deze was hen afgepakt door een elite die enkel uit was op het verwezenlijken van de eigen belangen. Le Pen doopte de 'Trentes Glorieuses', de economische bloei in de drie decennia na de oorlog, om in de 'Trentes Decadents'.⁹⁸ De 'préférence nationale' werd het speerpunt in *Pour la France*. Dit hield in dat Franse staatsburgers prioriteit moesten krijgen op het gebied van sociale zekerheid, welzijn, onderwijs en onderdak. Voor de linkse critici was dit standpunt inherent racistisch. Al in de jaren tachtig wees Le Pen onomwonden op het gevaar van de massa-immigratie vanuit de Maghreb en 'zwart Afrika'.

Immigratie en onveiligheid waren volgens hem causaal verbonden. Daarnaast gingen historische Franse waarden verloren. Assimilatie verloor de strijd van het multiculturalisme. Symbool hiervoor stond de hoofddoekaffaire van de stad Creil in 1989.⁹⁹ Drie moslima's weigerden hun hoofddoek af te doen op verzoek van de schooldirecteur. Het werd uiteindelijk een politieke controverse en bereikte de Hoge Raad.¹⁰⁰ Le Pen was duidelijk in zijn oordeel: 'Immigranten hebben de keuze, volledig Frans worden of vertrekken.'¹⁰¹ In *Pour la France* was Le Pen zeker niet anti-Europa. In 1984 was hij lid geworden van het Europees Parlement en hij zag Europa als een cultureel ideaal, waarvan Frankrijk de motor was. Zijn pro-Europese houding had veel te maken met zijn anti-americanisme. Toch was hij wel kritisch op de bureaucratische Europese instituties. Le Pen kon toen echter de val van de Sovjet-Unie niet voorzien met alle consequenties die dit zou hebben voor Europa en Frankrijk.

⁹⁷ Berezin, *Illiberal Politics in Neoliberal Times*, 69.

⁹⁸ *Ibidem*, 70.

⁹⁹ Bréchon en Mitra, 'The National Front in France', 66.

¹⁰⁰ Maykel Verkuyten, *Identiteit en diversiteit. De tegenstellingen voorbij*. (Amsterdam 2010) 144.

¹⁰¹ Berezin, *Illiberal Politics in Neoliberal Times*, 72.

4.4. Professionalisering begin jaren '90: Europese integratie

Begin jaren '90 werd de focus binnen het Front National meer gelegd op de partij dan op de leider. De voortstuwende Europese integratie betekende een interessant thema voor het Front National om zo het stigma van racistische en xenofobe partij wat af te zwakken. Samen met de hoogopgeleide en buitengewoon ambitieuze secundant Bruno Mégret (1949) stippelde Le Pen een tactiek uit om meer invloed te krijgen binnen de Franse politiek. Dat is ook het moment dat het Front National haar overtuigde neoliberalisme liet varen. Er kwam meer aandacht voor minimumlonen, kortere werkweken en het behoud van de verzorgingsstaat. Berezin wijst vooral op de 'city strategy', waarbij steden in het zuidoosten van Frankrijk warm werden gemaakt voor de partij. Dit gebied, ook wel PACA (Provence, Alpen, Cote d'Azur) genoemd, was en is een toeristische trekpleister met historische steden als Orange en de havenstad Toulon.

Het partijcongres van het Front National in Straatsburg in maart 1997 werd van historische symbolische waarde. Le Pen presenteerde de partij daar als 'het grote alternatief' voor de gevestigde partijen. Niet links, niet rechts, maar Frans! Vanuit heel Frankrijk kwamen tienduizenden critici, zowel links als centrumrechts, naar de stad in de Elzas. De burgemeester van Straatsburg, de socialistische Catherine Trautmann, liet het congres ondanks felle kritiek toch doorgang vinden. Juist om de strijd aan te gaan met de xenofobe ideeën van de partij. Ze liet zelfs een beeld weghalen van Jeanne d'Arc, tot woede van Le Pen die er een krans wilde leggen.¹⁰² De burgerstrijd werd een waar mediaspektakel en het werd vooral duidelijk dat Jean-Marie Le Pen en zijn Front National eindelijk serieus werden genomen binnen de Franse politiek.

Twee gebeurtenissen speelden na Straatsburg Jean-Marie Le Pen in de kaart. Ten eerste kwamen er nieuwe verkiezingen en moest president Jacques Chirac (1932) door een teleurstellende uitslag de socialist Lionel Jospin (1937) als premier onder zich dulden. Deze regering van 'cohabitation' kon rekenen op veel kritiek van de enige echte buitenstaander: het Front National. De tweede gebeurtenis was de Franse handtekening die werd gezet onder het Verdrag van Amsterdam, zonder dat hier een volksreferendum over gehouden was. Dit leverde Le Pen de munitie op die hij nodig had. De nieuwe linkse regering van Chirac had haar ziel verkocht aan Europa en het volk bedrogen. De Franse constitutie was nu als een Parkinsonpatiënt (le Parkinson constitutionnel) dat begon te bibberen wanneer Brussel sprak.¹⁰³ Alleen het Front

¹⁰² Trouw.nl, *Straatsburg ontvangt Le Pen om Front National te bestrijden* op 29-03-1997, bezocht op: 27-03-2012.

¹⁰³ Berezin, *Illiberal Politics in Neoliberal Times*, 121.

National bood enige hoop op een betere toekomst. Het leverde Le Pen veel nieuwe stemmen op.¹⁰⁴ De Fête des Bleu-blanc-rouge, het jaarlijks terugkerende Front-festival, van september 1997 introduceerde een nieuwe vijand: Europa. Dit sprak een nieuw gematigd rechts electoraat aan. Het Front National wist zich te normaliseren en spleet in feite centrumrechts. Dit zou grote consequenties hebben. Ondanks dat het Front de verkiezingen verloor in 1998 en 1999 en intern werd gespleten betekende dit volgens Berezin niet het begin van het einde, maar juist het einde van het begin om drie redenen: 1. Le Pen's thema's werden Franse thema's, 2. onafhankelijk van Le Pen ontwikkelde zich in Frankrijk een anti-Europese houding, 3. de Franse staat stond zelf ook steeds ambivalenter tegenover de consequenties van het Europese project. Het programma van het Front National was veeleer antiliberaal en conservatief, dan specifiek racistisch of xenofob.

In de jaren 1998-1999 vond er een schisma plaats binnen het Front National. Nummer twee van de partij, Bruno Mégret, ging met Le Pen de strijd aan voor het leiderschap van de partij. Uiteindelijk richtte Mégret een eigen partij op: het *Front National-Mouvement National*, wat later werd ongedoopt in *Mouvement National Republicain*.¹⁰⁵ De strubbelen betekenden echter niet het einde van de partij zoals vele analisten en commentatoren destijds dachten. Integendeel.

4.5. Ongekend succes: De presidentsverkiezingen van 2002 en de 'non' in 2005

Jean-Marie Le Pen maakte van Europa en globalisering zijn thema's. Op 11 september 2001 veranderde het perspectief op veiligheid en criminaliteit, van een lokaal fenomeen tot een internationaal probleem. De terroristische aanslagen op de VS hielpen Le Pen en het Front National weer in het zadel. Hij kon nu claimen altijd gelijk te hebben gehad. Radicaal islamitische cellen opereerden ook in Europa, door middel van legitieme islamitische organisaties. Of duidelijker: immigranten zijn gevaarlijk dus stem op het Front National.¹⁰⁶

In de aanloop naar de presidentiële verkiezingen moest Le Pen hard zijn best doen om vijfhonderd vereiste handtekeningen bij elkaar te krijgen, om überhaupt de kieslijst te halen. Wederom zaten de gebeurtenissen hem mee. Begin april 2002 vernielden militante moslimgroeperingen synagogen in Lyon, Straatsburg, Marseille en Montpellier. Zij overtuigden hiermee de laatste twijfelaars. Maar niemand hield rekening met de aardschok van 21 april 2002: het zou een nek-aan-nek race gaan worden tussen Jospin en Chirac, zoveel was zeker.¹⁰⁷

¹⁰⁴ Ibidem, 95.

¹⁰⁵ Albertazzi en McDonnell, *Twenty-First Century Populism*, 168.

¹⁰⁶ Berezin, *Illiberal Politics in Neoliberal Times*, 140.

¹⁰⁷ Ibidem, 88.

Het liep compleet anders op de dag van de eerste ronde. Jean-Marie Le Pen werd met 16,88 procent van de stemmen tweede achter zittend president Jacques Chirac (19,88 procent). De socialistische kandidaat Lionel Jospin kreeg slechts 16,18 procent van de stemmen, waardoor Le Pen doorging naar de tweede ronde. Voor de politieke analisten was dit een volslagen verrassing. Naast Chirac en Jospin werden de gematigde François Bayrou (UDF) en de links-trotskistische Arlette Laguiller (LO) genoemd als outsiders. Niemand had rekening gehouden met Jean-Marie Le Pen. Chirac en Jospin hadden een zeer bleke campagne gevoerd. De enige ophef werd veroorzaakt door het corruptieschandaal rondom Chirac en het feit dat Jospin in zijn jeugd lid was geweest van een trotskistische groepering. Over 'Europa' werd niet of nauwelijks gesproken, terwijl er wel degelijk ongenoegen leefde onder de Franse bevolking. Le Pen deed dat wel.

De reactie op 21 april was emotioneel. De Fransen schaamden zich voor de uitslag. Het idee dat een racist en xenofob wellicht het gezicht van Frankrijk in het buitenland zou worden zorgde voor heftige reacties en een ware anti-Le Pen-hetze van twee weken. Op 1 mei 2002 verzamelden meer dan een miljoen demonstranten zich in Parijs bij de Bastille. Links-Frankrijk begreep dat er nu weinig keuze was: een stem op Chirac (centrumrechts) was in ieder geval een stem tegen Le Pen (extreemrechts). Een veel geziene slogan in de straatprotesten was: 'Liever een boef dan een fascist!' Een stem voor Chirac was een stem voor de Republiek en voor tweehonderd jaar strijd voor mensenrechten. Op 5 mei, de dag voor de moord op Pim Fortuyn in Nederland, won Chirac met 82 procent van de stemmen de tweede ronde van de presidentsverkiezingen.

Drie jaar nadien, op 29 mei 2005, stemden de Fransen tegen de Europese grondwet. Liefst 54,9 procent van de Franse kiesgerechtigden zagen niets in de Brusselse constitutie. De opkomst was hoog met 69,7 procent. De grootste kritiek kwam vanuit de Parti Socialiste dat verdeeld was en vooral het Front National, dat met de thema's 'Turkije' en 'Europa superstaat' wist te scoren bij de Franse bevolking. Premier Chirac verklaarde de negatieve uitslag te zullen respecteren, ondanks dat hij het er duidelijk niet mee eens was.¹⁰⁸ Het referendum was een idee van Chirac zelf, die zich lelijk had verkeken op het anti-Europese sentiment van de Franse bevolking.

4.6. Het Front National onder Marine Le Pen: Jean-Marie 'light' ?

Marine Le Pen, de jongste dochter van Jean-Marie Le Pen, is advocate van beroep. In 1986 sloot ze zich aan bij het Front National en kwam in 2000 in het Uitvoerend Comité (bureau politique) van de partij. Van 2003 tot januari 2011 was Marine Le Pen vicevoorzitter, waar ze na een succesvolle

¹⁰⁸ Europa.nu, *Referendum over de EU-grondwet in Frankrijk op 29-05-2005*, bezocht op 29-03-2012.

tweestrijd met Bruno Gollnisch (1950), een antisemitische professor, haar vader opvolgde als president. Jean-Marie Le Pen werd benoemd tot erevoorzitter.

Le Pen baarde meteen opzien tijdens haar interne campagne door de biddende moslims op straat in de grote steden (vanwege overvolle moskeeën) te vergelijken met de bezetting van Parijs door de nazi's tijdens de Tweede Wereldoorlog, maar dan 'zonder tanks en soldaten'.¹⁰⁹ Het grote doel van Le Pen is echter om het Front de grootste partij op rechts te maken, ten koste van de UMP. Ze zal echter moeten zorgen dat de partij salonfähig wordt door zich moderner op te stellen dan haar vader, die vooral bekend stond om zijn rabiante xenofobe uitspraken. Het eerste jaar onder Marine Le Pen stond dan ook in het teken van het dediaboliseren van de partij. Ze wil af van de extreemrechtse en racistische reuk van het Front National. Daarin is ze voor een groot deel geslaagd. Meer Fransen dan ooit tevoren beschouwen de partij als normaal en vinden Le Pen eerder patriottisch dan racistisch.¹¹⁰ Het antisemitisme is bij Marine Le Pen volledig verdwenen.

In aanloop naar de presidentsverkiezingen van 2012 speelde Le Pen vooral de anti-Europese kaart. Ze pleitte voor een terugkeer naar de Franse frank, het opzeggen van allerlei Europese verdragen en – uiteraard – strengere regels voor immigratie en betere controle aan de grenzen. In het Noord-Franse plaatsje Henin-Beaumont sprak ze over Europa als een:

(...) natie-dodende slijpmachine, een machine die onze welvaart en democratie heeft vermoord (...) Ik zou alle Europese verdragen willen herzien en de nieuwe verdragen die Nicolas Sarkozy achter de rug van het Franse volk heeft aanvaard, verscheuren. Dat verschrikkelijke stabiliteitspact veroordeelt ons tot het eindeloos betalen voor landen die het slachtoffer zijn van de euro. Sarkozy en Hollande en hun bondgenoten prefereren het Europa van Brussel, ik prefereer Frankrijk.¹¹¹

Op 22 april 2012, tijdens de eerste ronde van de presidentsverkiezingen, boekte Marine Le Pen de hoogste score in de geschiedenis van de partij door met 17,90 procent van de stemmen als derde te eindigen achter de socialist François Hollande (28,63 procent) en zittend president Nicolas Sarkozy (27,18 procent). In 2002 had haar vader weliswaar de tweede ronde weten te halen, maar was het resultaat procentueel gezien niet zo goed. De economische crisis heeft in Frankrijk geleid tot een niet mis te verstane anti-Sarkozy-stemming, Marine Le Pen wist uitstekend mee te liften

¹⁰⁹ Elsevier.nl, *Parijs verbiedt moslims op straat te bidden* op 16-09-2011, bezocht op 09-05-2012.

¹¹⁰ NRC.nl, *Le Pen presidentskandidaat – 'kandidatuur voordeel voor Sarkozy'* op 13-03-2012, bezocht op 10-05-2012.

¹¹¹ Businessweek.com, *Anti-Euro Le Pen's Record Vote to weigh on French Election* op 23-04-2012, bezocht op 10-05-2012.

op de onderbuikgevoelens van de bevolkingslagen die het meest door de crisis zijn getroffen.¹¹²

Daarnaast komt de steun voor het Front National nu niet meer enkel uit het zuiden, maar ook uit de door de crisis getroffen industriële steden in het noorden en oosten van Frankrijk.¹¹³

Voor de tweede ronde van de presidentsverkiezingen bracht Le Pen een blanco stemadvies uit.¹¹⁴ Dat was een tactische keuze. Door niet voor de rechtse Sarkozy te kiezen profileert zij zich als een realistisch alternatief voor ook de gematigde rechtse kiezer in Frankrijk. Zij ziet in de kern weinig verschil tussen Sarkozy en Hollande, aangezien beiden de belangen van het gewone volk negeren. De enige partij die dat niet doet is het Front National, aldus Le Pen. De partij werd in juni tijdens de parlementsverkiezingen beloond met 2 zetels en keerde zo terug in de Assemblee: het beste resultaat sinds 1988 toen de hindernissen, vanwege strenge regelgeving, voor radicale partijen minder waren. De grote verrassing tijdens de succesvolle campagne was Marion Maréchal-Le Pen, de 22-jarige kleindochter van Jean-Marie en nicht van Marine Le Pen. Zij werd de opvolgster van haar grootvader, destijd 27 jaar, als jongste parlementariër in Frankrijk ooit.¹¹⁵

4.7. Conclusie: Van klein en fout naar groot en respectabel

Het Front National beleefde gedurende de jaren zeventig een rol in de marge van de Franse politiek. De koers van de partij moest nog worden bepaald en de extremistische elementen afgezwakt. De grote doorbraak beleefde het Front in 1983 en werd het een factor van belang in de landelijke politiek. Het anti-immigratiestandpunt werd het core issue, maar de racistische uitspraken van Jean-Marie Le Pen en zijn revisionistische visie op de Tweede Wereldoorlog zorgden ervoor dat het Front National door de overgrote meerderheid van de Fransen niet werd geaccepteerd. In de jaren negentig koos de partij voor een eurosceptische houding en dit leverde direct meer aanhang op. Het schisma binnen de partij betekende vlak voor de eeuwwisseling geenszins het begin van het einde, maar het einde van het begin, met als grote successen de presidentsverkiezingen van 2002 en 2012 en de afgetekende 'non' tegen de EU-grondwet in 2005. Met de nieuwe partijleider, dochter Marine Le Pen, is de dediabolisering van de partij definitief ingezet. Het Front National is hard op weg om de grootste partij op rechts te worden.

¹¹² Presseurop.eu, *Sarkozy weggestemd door de crisis* op 23-04-2012, bezocht op 10-05-2012.

¹¹³ Guardian.co.uk, *Nicolas Sarkozy rules out pact with Front National to steal election victory* op 25-04-2012, bezocht op 15-05-2012.

¹¹⁴ NRC.nl, *Le Pen: ik kies niet voor Hollande of Sarkozy, maar stem blanco* op 01-05-2012, bezocht op 28-06-2012.

¹¹⁵ Wordpress.com, *Marion Maréchal-Le Pen en de Franse parlementsverkiezingen* op 11-06-2012, bezocht op 28-06-2012.

5. De opkomst van de Partij voor de Vrijheid

5.1. Rechtspopulisme in Nederland

Anders dan in Frankrijk, waar het belang van de volkssoevereiniteit sinds de Revolutie ongebroken is, kent Nederland nauwelijks een populistische traditie. Volgens historicus Henk te Velde zijn er zeker populistische perioden geweest, maar dan ging het altijd om golfbewegingen, zonder blijvend effect. Te Velde noemt drie perioden in zijn werk *Van Regentenmentaliteit tot Populisme* (2010). Ten eerste de periode 1780-1800, waarin de patriottische leider Joan Derk van der Capellen tot den Pol (1741-1784) de aanval opende op de regentenoligarchie met zijn pamflet *Aan het Volk van Nederland* (1781). De tweede populistische golf vond plaats tussen 1870 en 1940 toen antirevolutionaire protestanten, socialisten en fascistten een beroep gingen doen op de volkssoevereiniteit. Politieke kopstukken als Abraham Kuyper (1837-1920), Pieter Jelles Troelstra (1860-1930) en Anton Mussert (1894-1946) kruisten de degens met het liberale politieke establishment in die periode. We bevinden ons sinds 1990 in de laatste golf.

Volgens Te Velde was er in de jaren zestig geen sprake van waar populisme. D'66, destijds nog met apostrof, had als doel het politieke bestel in Nederland te democratiseren, maar bleef toch vooral een keurige elitaire club die nooit echt groot wist te worden. Hendrik 'Boer' Koekoek (1912-1987) van de Boerenpartij kwam op voor de kleine agrariër en wist met zijn anti-establishment-retoriek ook stemmen te trekken uit de verouderde volkswijken in de grote steden. De 7 zetels die Koekoek in 1967 binnen wist te slepen werd nooit meer overtroffen. In 1982 verscheen voor de Centruumpartij Hans Janmaat (1934-2002) op het politieke toneel. Hij was de eerste politicus die het immigratievraagstuk aan de kaak stelde, maar de weerstand was enorm. Janmaat werd volstrekt niet serieus genomen door collega-politici en door zijn totale gebrek aan charisma wist hij geen grote groep kiezers te binden. Feitelijk waren Koekoek en Janmaat totale outsiders in een verder onwrikbaar parlementair verhaal. Ook Joop den Uyl (1919-1987) van de PvdA was teveel bestuurder om als populist gekenschetst te worden. In de loop van de jaren negentig kwam er een kentering. Het taboe op populisme begon onderhuids af te kalven - denk aan de opkomst van de Socialistische Partij met de campagneslogan 'Stem tegen, stem SP!'¹¹⁶ - en

¹¹⁶ Albertazzi en McDonnell, *Twenty-First Century Populism*, 153.

werd pas na de eeuwwisseling goed zichtbaar.¹¹⁷ In die omwenteling speelde 11 september 2001 geen onbelangrijke rol, maar het proces was al langer aan de gang.

5.2. De historische wortels van de PVV

Nederland maakte dus relatief laat kennis met het rechtspopulisme. Na jaren van politieke stabiliteit ontstond er onvrede over het tweede paarse kabinet dat veel te weinig zou doen aan de toegenomen massa-immigratie en de onveiligheid op straat. Al snel bleek dat Leefbaar Nederland, dat in 1999 was ontstaan uit een aantal 'leefbare' plaatselijke partijen, een grote kans op succes zou hebben bij de eerstvolgende verkiezingen. Zeker toen in 2001 Pim Fortuyn (1948-2002) werd gekozen als politiek leider.¹¹⁸ Eigenlijk kan het jaar 2002 pas als een cesuur worden beschouwd. Het spraakmakende interview van Pim Fortuyn met de Volkskrant op 9 februari 2002 sloeg in als een bom. De politieke dandy wilde het verbod op discriminatie in artikel 1 van de grondwet afschaffen, wanneer dit het recht op de vrijheid van meningsuiting in de weg zou staan. Het leidde tot de onvermijdelijke breuk met Leefbaar Nederland, waarna Fortuyn zijn eigen partij, de Lijst Pim Fortuyn (LPF) begon. De oorlog als onvermurwbaar moreel referentiekader, waarop Janmaat mede was stukgelopen, gold niet langer.¹¹⁹ Het kleine, genivelleerde doe-maar-gewoon-Nederland miste volgens Pels echter een traditie van grote charismatische leiderschapsfiguren als Haider, Le Pen en Berlusconi.¹²⁰ Populisme werd volstrekt niet serieus genomen. Ook Fortuyn werd beschouwd als een tijdelijke abnormaliteit in een verder totaal normaal en goed functionerend parlementair systeem. Negeren leek het medicijn, de Fortuyn-hype zou vanzelf verdwijnen wanneer de gang naar de stembus gemaakt moest gaan worden. Het liep echter anders.

De komeetachtige opkomst van Pim Fortuyn betekende op vele vlakken een waterscheiding in de Nederlandse politiek. Zowel qua partijpolitieke verhoudingen als qua stijl van politiek bedrijven werd het nooit meer 'business as usual' in Den Haag. Na Fortuyn is er onmiskenbaar sprake van een personalisering van de politiek, ook wel, zij het enigszins cynisch 'sterrenpolitiek' of 'dramademocratie' genoemd.¹²¹ Die ontwikkeling is ook na Fortuyn duidelijk zichtbaar. Denk alleen al aan de contacten die politieke leiders onderhouden met de achterban door middel van e-mail, nieuwsbrieven, weblogs en Twitter. Anderzijds speelt de persoonlijke

¹¹⁷ Henk te Velde, *Van Regentenmentaliteit tot Populisme. Politieke tradities in Nederland* (Amsterdam 2010) met name 245-262.

¹¹⁸ Parlement.com, *Tweede Kamerverkiezingen 2002: Achtergrond*.

¹¹⁹ Te Velde, *Van Regentenmentaliteit tot Populisme*, 257.

¹²⁰ Pels, *Het volk bestaat niet*, 16.

¹²¹ Dick Pels, 'Het glazen huis van de democratie. Politiek sterrendom na Fortuyn', *Justitiële Verkenningen* 33:2 (2007) 11.

aantrekkingskracht van de politieke leiders een steeds grotere rol ten opzichte van de inhoud. Illustratief was de lijsttrekkerstrijd van de VVD tussen Rita Verdonk en Mark Rutte in november 2006. Het ging om stijlverschillen, niet om wezenlijke andere programmapunten. Hetzelfde gebeurde zes jaar later binnen de PvdA, het CDA en GroenLinks, waar men op zoek ging naar de juiste kop voor de camera. De persoonsgerichte politiek is up to date en sluit aan bij de gemediatiseerde en geïndividualiseerde werkelijkheid van vandaag. Wie zich verbaal staande houdt in een voetbalpraatprogramma kan rekenen op twee of drie extra zetels.

De verkiezingsstrijd van 2002 was voor 'Hollandse begrippen' bijzonder hard geweest. Door Fortuyn stond het vraagstuk van de multiculturele samenleving voor het eerst hoog op de agenda. In de verschillende debatten werd er stevig op de man gespeeld en gedemoniseerd, waarna de eerste politieke moord in driehonderd jaar, uiteindelijk leidde tot een kortstondige massahysterie in Nederland.¹²² Het Nederlandse populisme had met Fortuyn haar eigen boegbeeld.

5.3. Geert Wilders binnen de VVD, 9/11 en de opkomst van Fortuyn

Geert Wilders is ondanks de enorme invloed van Pim Fortuyn geen exclusief product van de zogenaamde 'Fortuyn-revolte'. Wilders ging al in 1990, na een tijd werkzaam te zijn geweest bij de Sociale Verzekeringsraad, op 26-jarige leeftijd bij de VVD aan de slag als persoonlijk beleidsmedewerker van Robin Linschoten (1956). Hij hield zich in die beginjaren bezig met Sociale Zaken en Sociaal-economisch Beleid, schreef speeches voor Tweede Kamerleden en werkte tevens op het internationaal secretariaat van de partij, waar hij contacten onderhield met Oost-Europa.¹²³ Op de VVD-burelen werd de zakelijke Wilders geroemd om zijn arbeidsethos en nauwkeurigheid.¹²⁴ Fractievoorzitter Frits Bolkestein (1933) zorgde ondertussen voor een stortvloed aan kritiek met zijn op 12 september 1991 gepubliceerde artikel in de Volkskrant, waarin hij stelde dat de integratie van minderheden in Nederland 'met lef' moest worden aangepakt. De Europese beschaving en haar waarden, zoals de scheiding van kerk en staat, de vrijheid van meningsuiting en het non-discriminatie-beginsel, moesten beschermd worden tegenover 'de wereld van de islam'.¹²⁵ Bolkestein hekelde het progressieve cultuurrelativisme en de politieke correctheid van links dat in de jaren zestig en zeventig tot norm was verheven. Filosofe Baukje Prins stelt dat Bolkestein een pionier was: hij introduceerde een nieuw spreken over de

¹²² De Mul, *Paniek in de Polder*, 18.

¹²³ Vossen, 'De ideologische ontwikkeling van Geert Wilders', 5.

¹²⁴ Meindert Fennema, *Geert Wilders. Tvenaarsleerling* (Amsterdam 2010) 14.

¹²⁵ Baukje Prins, 'Het lef om taboes te doorbreken. Nieuw realisme in het Nederlandse discours over multiculturalisme', in *Migrantenstudies* (2002) 1-22, 4.

multiculturele samenleving, dat zij kenschetst als ‘nieuw realisme’.¹²⁶ Ondanks dat zelfs Bolkesteins voorganger Ed Nijpels de VVD-leider beschuldigde van stemmingmakerij en populisme, kon de jonge Wilders zich helemaal vinden in de opvattingen van zijn grote voorbeeld. De rechtse koers van de VVD onder Bolkestein legde de partij geen windeieren en het ging in electoraal opzicht crescendo. Wilders, toen al bezeten door procenten en peilingen, voelde zich geheel op zijn plek.¹²⁷ Hij kon zijn idealistische energie kwijt en wilde meer.

In 1998 belandde Geert Wilders, na een eclatante verkiezingsoverwinning van de VVD, in de Tweede Kamer. Ondertussen was fractievoorzitter Bolkestein opgevolgd door Hans Dijkstal (1943-2010). Dat zat Wilders niet lekker, omdat Dijkstal op het gebied van immigratie veel gematigder was. Dijkstal was niet rechts genoeg en daarnaast de man van het compromis. Alles stemde hij binnen het kabinet-Kok II eerst af met Ad Melkert (1956) van de PvdA. Zij waren de vleesgeworden ‘politiek zonder ideologie’ waardoor een spannend debat ver te zoeken was.¹²⁸

De aanslagen van 11 september 2001 bevestigden Wilders’ zorgen over het toegenomen moslimextremisme in de wereld. Opvallend is dat Wilders in die tijd duidelijk maakte, dat het volgens hem ging om een kleine groep extremisten die aangepakt moest worden. De islam op zich was volgens hem een te respecteren godsdienst. In een uitzending van *Barend & Van Dorp*, op 24 september 2001, stelde Wilders nog duidelijk niets tegen de islam op zich te hebben.¹²⁹ De komeetachtige opkomst van Pim Fortuyn in 2002, die uiteindelijk resulteerde in een monsteroverwinning van diens partij de LPF (26 Kamerzetels en regeringsdeelname), zorgde ervoor dat Wilders wakker werd. Op 21 maart was Fortuyn als grote winnaar uit de gemeenteraadsverkiezingen gekomen (35 procent van de stemmen in Rotterdam). PvdA-leider Melkert en VVD-leider Dijkstal werden in een speciale tv-uitzending van Paul Witteman, die pas na middernacht vanuit Amersfoort begon, politiek geliquideerd door de triomferende Fortuyn. De Haagse politiek zou nooit meer hetzelfde zijn.¹³⁰ Geert Wilders uitte binnen de VVD-fractie stevige kritiek op de presentatie van Dijkstal. Omdat de VVD een grote verkiezingsnederlaag leed en Wilders slechts als dertigste stond genoteerd op de kieslijst, verdween hij uit de Tweede Kamer. Het was de grootste teleurstelling uit zijn leven. Op dat moment beseftte hij dat het zich keurig houden aan de partijdiscipline geen enkele garantie gaf op een verdere toekomst in de politiek en

¹²⁶ Vossen, ‘De ideologische ontwikkeling van Geert Wilders, 7.

¹²⁷ Fennema, *Geert Wilders. Tvenaarsleerling*, 22.

¹²⁸ Ibidem, 44.

¹²⁹ Uitzending Barend & Van Dorp 24 september 2001, via Youtube.com op 12-04-2012.

¹³⁰ NOS.nl, *Debat dat de politiek veranderde* op 06-03-2012, bezocht op 12-04-2012.

na de LPF-komedie en de terugloop van 26 naar 8 zetels van die partij, wist Wilders: er is een LPF-achtige onderstroom in de samenleving, dus ergens liggen op rechts 18 zetels voor het oprapen.¹³¹

5.4. Wilders breekt met de VVD en de *Alleingang*: Groep Wilders

Langzaam begon Wilders te radicaliseren en zich af te zetten tegen de VVD. Met opzienbarende interviews vervreemde hij zichzelf van de VVD-fractie met uitspraken als: 'de VVD-Kamerleden zijn grijze muizen; de VVD is een bejaardentehuis in het kwadraat; en de nieuwe fractievoorzitter Jozias van Aartsen (1947) is laf én links, alleen de krijtstrepen in zijn pak zijn rechts'. Wilders had tevens een tienpuntenplan van zeer rechtse snit laten publiceren in de Telegraaf, met als titel *Recht(s) op je doel af*, waarin hij zijn toekomstvisie voor de VVD uit de doeken deed.¹³² Van Aartsen maakte Wilders duidelijk dat hij moest inbinden en zich distantiëren van zijn tienpuntenplan of de VVD-fractie moest verlaten. Wilders koos voor het tweede. Op 2 september werd de breuk publiekelijk bekend gemaakt en werd duidelijk dat Geert Wilders zijn Kamerzetel niet zou afstaan. Hij ging verder als eenmansfractie en meldde zich aan bij de griffie als Groep Wilders.¹³³ Al halverwege september bleek uit de peilingen van Maurice de Hond dat Wilders kon rekenen op een grote aanhang: 12 virtuele zetels. Het opzetten van een partijorganisatie was de volgende stap, alleen had Wilders nog geen enkel idee hoe dit vormgegeven moest worden.

Op 2 november om 9.00 uur 's ochtends werd er een moord gepleegd op de Linnaeusstraat te Amsterdam. De omstreden cineast en filmmaker Theo van Gogh was door de moslimextremist Mohammed Bouyeri neergeschoten en doodgestoken. Wilders, die al reeds beveiligd werd, stond hoog op het dodenlijstje bij andere moslimextremisten als potentieel nieuw slachtoffer. Op 15 november werd in het Haagse Laakkwartier een terroristische cel opgerold, waarvan Bouyeri deel had uitgemaakt, en bleek dat Ismael A. en Jason W. inderdaad aanslagen op Wilders en VVD-politica Ayaan Hirsi Ali aan het beramen waren.¹³⁴ Wilders raakte overtuigd van zijn missie.

Het onafhankelijke Tweede Kamerlid ging in mei 2005 op 'nee'-tournee door het land om campagne te voeren tégen de Europese grondwet.¹³⁵ Zoals bekend werd de negatieve uitslag van het referendum (61,5 procent van de Nederlanders stemde tegen) een 'overwinning' voor Wilders. Hij had zich al binnen de VVD fel gekant tegen een eventuele toetreding van Turkije tot de Europese Unie en speelde ook die kaart, met succes, tijdens zijn anticampagne tegen de grondwet.

¹³¹ Volkskrant.nl, *Wilders is alleen maar politiek* op 28-03-2008, bezocht op 12-04-2012.

¹³² Lucardie, 'Rechts-extremisme, populisme of democratisch patriottisme?', 178.

¹³³ Fennema, *Geert Wilders. Toveraarsleerling*, 89.

¹³⁴ Elsevier.nl, *Haagse terreurverdachten wilden martelaarsdood* op 19-11-2004, bezocht op: 14-04-2012.

¹³⁵ Elsevier.nl, *Wilders op tournee: EU-Grondwet nee* op 04-03-2005, bezocht op: 14-04-2012.

In maart, eerder dat jaar, had Wilders in zijn *Onafhankelijkheidsverklaring* zijn visie op de problematiek waarmee Nederland te kampen had uit de doeken gedaan. Kort samengevat vloeiden de hele serie samenhangende crises voort uit de incompetentie van de politieke elite in Brussel en Den Haag.¹³⁶ Hij verklaarde zich dus onafhankelijk van het Haagse establishment. Nog dezelfde maand richtte Wilders de Vereniging Groep Wilders op, waarvan hij zelf het enige lid werd. Ondanks dat hij hierdoor 700.000 euro aan subsidie misliep, was hij doodsbang voor een LPF-scenario, waarbij zijn nieuwe beweging aan interne intriges kapot zou gaan.¹³⁷

5.5. De Tweede Kamerverkiezingen van 2006: Grote overwinning

In februari 2006 schreef Geert Wilders zijn nieuwe partij in bij de Kiesraad onder de naam Partij voor de Vrijheid (PVV). In aanloop naar de verkiezingen van 22 november dat jaar had de PVV veel concurrentie van andere partijen op rechts. Zo bestond nog steeds de LPF, die meedeed onder de naam Lijst Vijf Fortuyn, en hadden de voormalige fortuynisten Marco Pastors (1965) en Joost Eerdmans (1971) met EénNL ook een partij opgericht rechts geflankeerd van de VVD. De VVD zelf was electoraal ook een bedreiging voor Wilders en dat alles had te maken met de aanwezigheid van de populaire rechtse hardliner Rita Verdonk (1955). Ondanks dat de peilingen zelfs tot in november uiterst mager bleven voor de PVV (slechts 1 of 2 zetels), loochenstrafte Wilders alle scepsis en kritiek door 9 zetels binnen te slepen. De Partij voor de Vrijheid was in één klap de machtsfactor geworden rechts van de VVD en besliste de strijd om Fortuyns nalatenschap.

Wilders was in ideologisch opzicht sinds 2006 een andere koers gaan varen. Waar voor die tijd zijn gedachtegoed nog als neoliberaal kon worden aangeduid, is er na die tijd geen spoor meer te bekennen van de VVD'er Wilders. Islamofobie werd het watermerk. De PVV veranderde steeds meer in een anti-islampartij pur sang. Volgens Vossen raakte Wilders overtuigd van de 'Eurabië'-theorie van Bat Ye'or, een Brits-Egyptische zioniste, die bekend werd met haar complottheorie over een geïslamiseerd Europa. Ook Wilders begon te geloven in de onvermijdelijke Apocalyps, waarbij de moslimimmigratie naar Europa deel uit zou maken van een voorbedachte kolonisatie en onderwerping door de islam. De assimilatie van moslims begon in Wilders denken plaats te maken voor een totale afwijzing en uitsluiting van moslims binnen de Nederlandse samenleving. Geassimileerde moslims waren niets meer dan wolven in schaapskledij. Kenmerkend voor zijn

¹³⁶ Onafhankelijkheidsverklaring Groep Wilders 13 maart 2005, 1.

¹³⁷ Fennema, *Geert Wilders. Tvenaarsleerling*, 106.

geradicaliseerde wereldbeeld was zijn optreden tijdens de Algemene Politieke Beschouwingen in september 2008:

Ik noem ze liever 'kolonisten'. Moslim-kolonisten. Want ze zijn niet gekomen om te integreren, maar om de boel hierover te nemen en ons te onderwerpen. Want het is niet alleen in Gouda en Amsterdam, in heel Nederland neemt het straatterrorisme toe. Het zijn al lang geen incidenten meer. Het is een islamitische intifada.¹³⁸

De presentatie van Wilders begon vanaf 2006 ook duidelijk populistische trekken te vertonen. Vossen constateert een duidelijke vergroving en vulganisering van zijn taalgebruik en stijlform. Wilders maakte steeds meer gebruik van de klassiek populistische stijlform van de twee naties, en in zijn specifieke geval de twee Nederlanden: enerzijds de valse natie van de subsidie slurpende linkse grachtengordelélite, anderzijds de ware natie van 'Henk en Ingrid' die zuchten onder de hoge belastingen en straatterror. ¹³⁹ De opzienbarende uitspraken van Wilders lokten heftige reacties uit en dus was hij altijd in het nieuws. ¹⁴⁰

Op sociaal-economisch terrein vond er 'verlinksing' plaats in Wilders' gedachtegoed. De neoliberale opvattingen, die in zijn onafhankelijkheidsverklaring uit 2005 nog duidelijk zichtbaar waren, werden afgedaan als een jeugdzonde. De PVV wilde niet langer het ontslagrecht versoepelen, de minimumlonen en uitkeringen verlagen en de AOW-leeftijd moest 65 blijven en geen dag later. Toch lijken sociaaleconomische thema's vanaf dat moment volledig secundair aan het veiligheid- en immigratievraagstuk. Het zwart-wit denken van de rechtspopulist werd door de groeiende achterban beloond met 9 zetels. Wilders betekende in ieder geval duidelijkheid.

5.6. Dubbele paspoorten, Piña Colada-maffia, *Fitna* en de kopvoddentaks

Op 1 maart 2007, tijdens de regeringsverklaring van het kabinet-Balkenende IV (een coalitie van CDA, PvdA en ChristenUnie), diende Wilders stante pede een motie van wantrouwen in tegen de beëdiging van staatssecretarissen Ahmed Aboutaleb (1961) en Nebahat Albayrak (1968) vanwege hun dubbele (respectievelijk Nederlands-Marokkaanse en Nederlands-Turkse) nationaliteit. Wilders vond dat er sprake was van een onwenselijke dubbele loyaliteit. Geen enkele andere

¹³⁸ Hans de Bruijn, *Geert Wilders in debat. Over de framing en reframing van een politieke boodschap* (Delft 2009) 26.

¹³⁹ Vossen, 'De ideologische ontwikkeling van Geert Wilders', 18.

¹⁴⁰ Volkskrant.nl, *Wilders heeft media in zijn greep* op 08-12-07, bezocht op 26-04-2012.

Tweede Kamerfractie steunde de motie, maar de situatie deed veel stof opwaaien in de media en Den Haag. De PVV toonde met de kwestie aan dat ze haar stempel kon drukken in Den Haag.

Begin december 2007 diende toenmalig PVV-kamerlid Hero Brinkman (1964) een motie in waarin hij de regering verzocht alle staatsrechtelijke banden met de Nederlandse Antillen en Aruba te verbreken. Brinkman pleitte voor de verkoop van de eilandengroep, die hij betitelde als een ‘grotendeels corrupt boevennest’, aan de hoogste bieder op Marktplaats.nl.¹⁴¹ Wilders weigerde op diens beurt zijn excuses te maken aan de ‘Piña Colada-maffia op dat eiland’.

Op 27 maart 2008 verscheen de korte anti-islam-film van Wilders *Fitna*, via de Britse provider Liveleak, op internet. Het was een amateuristische compilatie van moslimextremistische aanslagen, Koranverzen en haatzaaiende imams. Premier Balkenende reageerde: ‘Wij betreuren het (...) dat de heer Wilders deze film naar buiten heeft gebracht. Wij zien niet welk doel deze film dient, anders dan het kwetsen van gevoelens. Deze mogen overigens nooit een excuus zijn voor agressie en bedreigingen. De regering voelt zich gesteund door de evenwichtige eerste reacties van moslimorganisaties in Nederland.’¹⁴² In het Tweede Kamerdebat dat volgde op *Fitna* werd eens te meer duidelijk dat Wilders de islam beschouwde als politieke ideologie, niet als religie. Dat de islamisering van de samenleving het grootste gevaar vormde voor Nederland. Dat er geen onderscheid bestond tussen radicale moslims en gematigde moslims, omdat de Koran maar op één manier uitgelegd kan worden. De PVV-leider was ervan overtuigd voor de meerderheid van de Nederlandse bevolking te spreken, ondanks dat zijn voorstellen in de Kamer steevast met 141 tegen 9 stemmen werden weggestemd. Premier Balkenende vergeleek hij met de Britse oud-premier Neville Chamberlain: ‘Hij heeft iets van Chamberlain in zich. Hij is een appeaser, iemand die niet goed ziet wie de vijand is en daarmee eerder zoete broodjes bakt dan dat hij zegt: ik sta voor mijn en onze waarden en daar knok ik voor.’¹⁴³

Fitna had Wilders door alle tumult internationale bekendheid gegeven. Electoraal gezien ging het echter minder voor de wind met de PVV. Een deel van de achterban leek over te lopen naar het Trots op Nederland (ToN) van oud VVD'er Rita Verdonk (1955). Totaal verrassend was dan ook het enorme electorale succes van de Europese Parlementsverkiezingen op 4 juni 2009. De PVV, met als lijsttrekker Barry Madlener (1969), sleepte 4 zetels binnen en werd na het CDA de grootste partij van Nederland. Eind 2011 kreeg Nederland er een extra parlementszetel bij die werd toegewezen aan de PVV en kwam daarmee op 5, evenveel als het CDA. De partij bleek de

¹⁴¹ Elsevier.nl, *VVD: Alleen PVV wil af van Nederlandse Antillen* op 30-12-2007, bezocht op 25-04-2012.

¹⁴² Rijksoverheid.nl, *Reactie kabinet op film Wilders* op 27-03-2008, bezocht op: 26-04-2012.

¹⁴³ Fennema, *Geert Wilders. Tvenaarsleerling*, 167.

uitvalsbasis voor eurosceptisch Nederland en geheel verrassend was de uitslag eigenlijk ook niet, gezien het resolute 'nee' tegen de Europese Grondwet in 2005, en het feit dat die grondwet op enkele punten aangepast met het Verdrag van Lissabon alsnog via de achterdeur was binnengehaald. Ook de Gemeenteraadsverkiezingen van 3 maart 2010 werden een succes. De PVV deed weliswaar maar mee in twee gemeenten, Almere en Den Haag, maar werd daar wel respectievelijk de grootste en op een na grootste partij.

5.7. De Tweede Kamerverkiezingen van 2010: Een monsterzege

Op 9 juni 2010 werd de PVV met 24 zetels de derde partij van Nederland. Regeringsdeelname leek een mogelijkheid voor Wilders, gezien het feit dat de rechts-liberale VVD de grootste partij was geworden. Een coalitie tussen VVD, CDA en PVV bleek echter niet mogelijk vanwege het fundamentele meningsverschil dat de PVV de islam beschouwde als politieke ideologie en het CDA en de VVD als godsdienst. Toen een samenwerking tussen het CDA en de PvdA ook werd uitgesloten, werd er gekeken naar een paars-plus-variant van VVD, D66, PvdA en GroenLinks. Dit liep echter stuk op de mate van voorgestelde bezuinigingen. De VVD wilde 18 miljard bezuinigen, de linkse partijen vonden dit teveel. Met name de PvdA vond dat paars-plus teveel een VVD-kabinet zou worden. Dus zowel paars-plus als een kabinet 'door het midden' waren van de baan. Uiteindelijk werd er een regeerakkoord gesloten tussen de VVD en het CDA en een gedoogakkoord met de PVV. Het betekende wederom een grote overwinning voor Wilders. De afgelopen jaren had hij al met jaloezie naar Denemarken gekeken, waar de *Dansk Folkeparti* van Pia Kjaersgaard (1947) eveneens gedoogsteun gaf aan een rechts kabinet en in ruil daarvoor een streng immigratiebeleid had afgedwongen. Wilders zat nu in het centrum van de macht zonder direct eindverantwoordelijk te zijn. Hij hoefde geen onbekwame ministers te leveren, wat enkel tot problemen zou kunnen leiden. Wel betekende de constructie dat Wilders zijn toon moest matigen om zijn gedoogpartners niet voortdurend in de problemen te brengen.

5.8. Terugkeer naar de gulden, het Polenmeldpunt en de val van Rutte

De eerste tekenen waren goed. Het dubbele Zweeds-Nederlandse paspoort van CDA-secretaris Marlies Veldhuijzen van Zanten-Hyllner (1953) leverde direct spanning op. De PVV wilde per motie afdwingen dat zij vrijwillig afstand nam van haar Zweedse nationaliteit, maar dit werd door geen enkele fractie gesteund. Wilders weigerde echter om een motie van wantrouwen in te dienen, wat hij eerder bij Aboutaleb en Albayrak wel had gedaan, met de simpele verklaring dat

hij: 'dit kabinet niet in de problemen wilde brengen en het vorige kabinet dolgraag.' Het pluche won het dus van de principes.

Begin 2012 presenteerde de PVV een onderzoeksrapport over een eventuele terugkeer naar de gulden als betaalmiddel in Nederland.¹⁴⁴ Het rapport, geschreven door het Britse onderzoeksbureau Lombard Street, werd vrijwel door geheel politiek Den Haag gekwalificeerd als onzin.¹⁴⁵ Twee zaken zijn interessant aan deze kwestie. Ten eerste is het duidelijk dat Wilders steeds meer de anti-Europa-kaart aan het spelen is om kiezers te binden. Ten tweede lijken politici nog steeds niet te begrijpen dat Wilders en zijn boodschap alleen maar sterker worden door het volledig te negeren en af te doen als lariekoek. Het bevestigt enkel het beeld, terecht of onterecht, van de alwetende eurofiele Haagse elite. Dit wekt wrevel.

Het lanceren van een meldpunt voor overlast van Midden- en Oost-Europeanen in Nederland door de PVV leidde tot grote commotie. Ook binnen de partij was er verdeeldheid over het discriminatoire gehalte van het 'Polenmeldpunt'. Het was voor Brinkman mede de reden om de partij de rug toe te keren.¹⁴⁶ Ondanks de kritiek werd de PVV in de peilingen alleen maar groter. Wilders liet zien onafhankelijk van zijn gedoogpartners te zijn en de ongebreidelde kritiek uit Brussel, met name het Europees Parlement, zette bij de PVV-aanhang vooral kwaad bloed.

Op 21 april 2012 stapte de PVV uit het Catshuisoverleg met de VVD en het CDA. Er werd geen overeenstemming bereikt over nieuwe miljardenbezuinigingen om daarmee de begroting voor 2013 op orde te krijgen. Met het verlaten van het Catshuis trok Wilders de stekker uit het kabinet-Rutte. De PVV werd en masse veroordeeld als onbetrouwbare partner die enkel aan electoraal gewin denkt. Het is zeer de vraag of Wilders in september voor zijn keuze gestraft of beloond wordt. Vooralsnog lijkt het laatste het geval: de PVV blijft in de peilingen op 24 zetels staan. De politicus heeft zijn handen nu vrij voor onvervalste anti-Europa-retoriek.

Op 3 juli presenteerde Wilders het nieuwe PVV-verkiezingsprogramma met als titel *Hún Brussel, óns Nederland*. Ons land moet volgens de politicus de Europese Unie verlaten en geen cent meer overmaken aan Brussel. Direct na de presentatie van het partijprogramma aan de pers maakten PVV'ers Marcial Hernandez (1974) en Wim Kortenoeven (1955) bekend de fractie te zullen verlaten. De twee hadden grote moeite met het verkiezingsprogramma, dat zij volgens eigen zeggen slechts 'een half uurtje hadden mogen doorbladeren'. Daarnaast gold volgens

¹⁴⁴ Volkskrant.nl, *Wilders: Het kán, Nederland kan terug naar de gulden* op 05-03-2012, bezocht op 28-06-2012.

¹⁴⁵ Trouw.nl, *'Guldenrapport' ligt al in la, maar bevat niet enkel onzin* op 10-03-2012, bezocht op 28-06-2012.

¹⁴⁶ Elsevier.nl, *PVV'er Hero Brinkman: Polenmeldpunt schiet doel voorbij* op 16-03-2012, bezocht op 28-06-2012.

Hernandez en Kortenoeven de vrijheid van meningsuiting binnen de partij enkel voor de politieke leider en een handjevol vertrouwelingen.¹⁴⁷ Geert Wilders werd compleet verrast door het vertrek van de twee PVV-Kamerleden. In een eerste reactie verklaarde hij tegenover de NOS:

De druiven zijn misschien een beetje zuur als je denkt dat je laag op de lijst komt. Ze maken nu een vlucht naar voren en slaan wild om zich heen. Ik vind dit jammer, maar het toont aan dat we met een nieuwe kandidatenlijst moeten komen. Schoon schip maken hoort erbij.¹⁴⁸

Vier dagen later bleek dat ook de Kamerleden Jhim van Bommel (1959), Eric Lucassen (1974) en Richard de Mos (1976) niet zouden terugkeren op de kandidatenlijst van de PVV. Alle drie waren al eens in opspraak geraakt en die rekening kregen ze nu gepresenteerd.¹⁴⁹ De PVV-aanhang staat voorlopig nog geheel achter leider Geert Wilders en is niet bang voor een LPF-scenario.

5.9. Conclusie: Van anti-islampartij naar ... ?

De PVV heeft met glans de strijd om de erfenis van Fortuyn gewonnen. De oud-VVD'er Geert Wilders heeft zijn neoliberale gedachtegoed afgezworen en van zijn PVV vooral een anti-islampartij gemaakt. Zijn opzienbarende uitspraken hebben ervoor gezorgd dat Wilders de afgelopen acht jaar onafgebroken het publieke debat heeft bepaald en dit heeft hem een grote achterban opgeleverd. De laatste twee jaar heeft voor hem duidelijk gemaakt dat zijn kritiek op de islam alleen niet voldoende is om de derde partij van Nederland te blijven, of zelfs groter te worden.

De PVV kiest een meer nationalistische koers en dat komt zeker tot uiting in zijn strijd tegen het Europese integratieproces. De eerste interne scheurtjes binnen de partij zijn inmiddels een feit en dat zal Wilders aan het denken hebben gezet. Is het mogelijk om als individu alle controle te behouden over een partij die almaar groeiende is? Wellicht kan het delegeren van verantwoordelijkheden zorgen voor meer loyaliteit bij zijn Kamerleden die zich inmiddels geen groentjes meer voelen in Den Haag. Het is evengoed mogelijk dat Wilders de Nederlandse politiek vooral beschouwd als ideaal platform om zijn persoonlijke strijd tegen de islam onder de aandacht te brengen. In het volgende hoofdstuk zal blijken waar de overeenkomsten en verschillen zitten tussen het Front National (al decennia een vaste waarde) en de PVV (een ongewisse toekomst).

¹⁴⁷ NRC.nl, *Kortenoeven en Hernandez stappen uit PVV – 'LPF-achtige toestanden'* op 03-07-2012, bezocht op 13-07-2012.

¹⁴⁸ NRC.nl, *Wilders: Opgestapte PVV-Kamerleden zijn rancuneus* op 03-07-2012, bezocht op 13-07-2012.

¹⁴⁹ NRC.nl, *Van Bommel splitst, zich af van PVV – Lucassen niet terug in Kamer* op 06-07-2012, bezocht op 13-03-2012.

6. Overeenkomsten en verschillen tussen het Front National en de PVV

6.1. Inleiding

Op basis van de twee rechts-populistische 'basingrediënten' en de vijf 'smaakversterkers' van Koen Vossen zal ik kijken in hoeverre het Front National en de PVV overeenkomsten dan wel verschillen vertonen. Het gaat er hier dus om in welke mate er sprake is van een anti-elitaire houding en een uitgesproken volksverheerlijking. Tevens wordt gekeken of er samenzweringstheorieën zijn te ontdekken, of er een volkse stijl waarneembaar is, of er sprake is van voluntarisme, of er wordt gepleit voor vormen van directe democratie en in hoeverre het charismatische leiderschap een belangrijke rol speelt. Dit leiderschap impliceert meteen ook een strikt hiërarchische vormgeving van de partijstructuur.

Kan er bij beide partijen worden gesproken over een zuiver populisme, of ontbreken er essentiële kenmerken? Van rechts-populistische partijen wordt verondersteld dat hun gemiddeld genomen geen lang leven beschoren is, terwijl het Front National al decennialang een vaste waarde is binnen de Franse politiek. Zou dit op termijn ook kunnen gelden voor de PVV? En waarom wel of waarom niet? Is de Nederlandse democratie er klaar voor een rechts-populistische partij salonfähig te verklaren? Kortom, gaat de PVV evenals het Front een blijvertje worden?

6.2. Anti-elitisme

Het is geen willekeur hier te beginnen met het basisingrediënt anti-elitisme. Rechts-populistische partijen zijn zeer specifiek in het aanwijzen en beschrijven van 'de ander' of 'de vijand'. Wie tot de eigen groep behoort blijft echter veelal in nevelen gehuld. Het 'wij' is ex negativo het spiegelbeeld van 'zij'.¹⁵⁰ Dus om uiteindelijk een duidelijk beeld te krijgen wie volgens het Front National en de PVV tot de eigen groep behoren, is het noodzaak eerst zij die daar niet toe behoren in kaart te brengen. Een belangrijke 'vijand' is de elite. De term 'elite' is een vage mengeling van de politiek, de media en de academische wereld, die allen in verband staan met elkaar. Ik zal ze achtereenvolgens aan bod laten komen, waarna zal blijken dat de positie van zowel het Front National als de PVV ten opzichte van die elite regelmatig ambivalent te noemen is.

Het anti-elitisme van rechts-populistische partijen kan zich qua politiek in twee richtingen ontwikkelen. Kritiek op gevestigde politieke partijen en politici of kritiek op het politieke systeem an sich. Het Front National richt zich op politieke partijen en politici, maar ook op het systeem dat

¹⁵⁰ Mudde, *Populist Radical Right Parties in Europe*, 68.

de partij structureel uitsluit van machtsuitoefening sinds het einde van de jaren tachtig. De PVV keert zich louter tegen de gevestigde partijen en politici. Dat is natuurlijk verklaarbaar vanuit het feit dat Nederland een volledig systeem van evenredige vertegenwoordiging kent. Het percentage aan binnengehaalde stemmen komt direct tot uitdrukking in het aantal Kamerzetels. De PVV wordt dus door het Nederlandse politieke bestel geen strobreed in de weggelegd. Een nieuwe partij moet zich inschrijven bij de Kiesraad en in alle negentien kiesdistricten moeten minstens dertig burgers hun steun betuigen, waarna de partij mag deelnemen aan de landelijke verkiezingen en zendtijd krijgt op de radio en televisie, betaald door de regering.¹⁵¹ Wilders' pijlen zijn daarom gericht op de progressieve linkse partijen die de democratie volgens hem hebben 'geschaakt'. Iedere belangrijke kwestie, zoals de massa-immigratie en de toegenomen criminaliteit, wordt door links gedepolitiseerd, de linkse meningsvorming wordt gestimuleerd door het subsidiëren van de staatsomroepen en rechtse tegengeluiden worden genegeerd of gedemoniseerd, aldus Wilders.¹⁵²

Jean-Marie Le Pen heeft zich ook altijd afgezet van de politieke elite in Frankrijk, maar ook het politieke systeem in zijn geheel was het Front National een doorn in het oog. Het meerderheidsstelsel gecombineerd met een districtenstelsel, waarbij een absolute meerderheid is vereist (dus twee stemrondes bepalen de uitslag), leidt er in Frankrijk toe dat er eigenlijk altijd óf een socialistische óf een liberaal-conservatieve president wordt gekozen. De invloed van 'kleine' partijen wordt stevig ingeperkt. Le Pen hekelt de politieke elite die door het systeem van een representatieve regering en de praktijk van monopolisering alle controle over de macht behoudt. Het is de kosmopolitische intelligentsia die een 'intellectueel terrorisme' hebben ontketend tegen de verdedigers van de Franse waarden.¹⁵³ Het Front werd structureel buitengesloten en Le Pen werd steevast tot paria gebombardeerd.¹⁵⁴ Symbolisch is dan ook Le Pen's mantra 'rendre la parole au peuple', oftewel, 'geef het woord terug aan het volk'.¹⁵⁵ Volgens Le Pen was er geen enkel verschil in Frankrijk tussen de linkse en rechtse gevestigde politieke partijen:

(...) er zijn geen verschillen tussen de twee componenten van de Franse politiek. Links heeft al lang geleden haar idealen laten varen om de elite tevreden te stellen en te genieten van kaviaar. Rechts,

¹⁵¹ Albertazzi en McDonnell, *Twenty-First Century Populism*, 152.

¹⁵² Vossen, 'De ideologische ontwikkeling van Geert Wilders', 12.

¹⁵³ Marcus, *The National Front and French Politics*, 101.

¹⁵⁴ Uitzending Netwerk op 25-06-2009 waarin Jean-Marie Le Pen spreekt over Geert Wilders.

¹⁵⁵ Mudde, *Populist Radical Right Parties in Europe*, 151.

aan de andere kant, heeft door invloeden van de vrijmetselarij het verdedigen van de nationale waarden ingeruild voor Europeanisering, globalisering en kosmopolitisme.¹⁵⁶

Het behalen van de tweede ronde in de presidentsverkiezingen van 2002 was dan ook een ongekende stunt van Le Pen. Om überhaupt aan de presidentsverkiezingen deel te mogen nemen is in de Franse politiek een lijst nodig met handtekeningen van vijfhonderd gekozen volksvertegenwoordigers. In totaal zijn dat er meer dan 40.000. Het Front National heeft echter maar 118 volksvertegenwoordigers, waardoor er altijd handtekeningen moeten komen van vertegenwoordigers van andere partijen. Die ondersteuningslijst is echter openbaar en veel afgevaardigden willen niet (publiekelijk) geassocieerd worden met het Front National. Voor de afgelopen presidentsverkiezingen heeft Marine Le Pen dit, zonder succes, voor het Conseil Constitutionnel (het hoogste rechtscollege) gebracht. Ze vond het onverteerbaar dat een partij die ongeveer 17 procent van het electoraal vertegenwoordigd, door sluwe regelgeving uit een gaullistisch tijdperk, nog immer buitengesloten kan worden.¹⁵⁷ Die kritiek kwam overigens niet alleen van uiterst rechts. Marine Le Pen mocht toch meedoen en boekte een enorme overwinning. Tijdens een speech in Parijs sprak ze haar aanhangers toe: 'Wij hebben het systeem vandaag op zijn grondvesten doen daveren. Niets zal ooit nog hetzelfde zijn. De Fransen hebben vol eer, vol moed en met veel waardigheid tegen de elite gestemd.' Aan het einde van de speech zette ze luidkeels *La Marseillaise* in.¹⁵⁸ Het Franse politieke systeem op zich is dus al elitair.

De PVV kent dit probleem niet. Geert Wilders heeft vooral moeite met de linkse progressieve politici die, naar zijn mening, de democratie hebben 'geschaakt' door ieder tegengeluid van rechts te depolitiseren of zelfs te demoniseren. Toch is Wilders absoluut niet de buitenstaander die zich met 'tegenzin' in de politiek begeeft. Ondanks zijn afkeer van de politieke elite in Den Haag is het Binnenhof Wilders' habitat. Wilders is een raspoliticus en de Tweede Kamer zijn territorium, daarbuiten zie je hem, mede vanwege veiligheidsoverwegingen, vrijwel nauwelijks. Wilders is al sinds 1990 werkzaam in Den Haag, eerst als fractiemedewerker en Kamerlid van de VVD en later als fractievoorzitter van de PVV, waardoor hij één van de meest ervaren politici is.¹⁵⁹ Dat is meteen ook de zwakte van de partij. De PVV is louter politiek actief en maatschappelijk vrijwel onzichtbaar. Dat staat lijnrecht tegenover het ideaaltypische beeld van de

¹⁵⁶ Albertazzi en McDonnell, *Twenty-First Century Populism*, 177.

¹⁵⁷ Parool.nl, *Le Pen heft nog niet genoeg handtekeningen voor verkiezingen* op 09-03-2012, bezocht op 09-05-2012.

¹⁵⁸ Tijd.be, *Le Pen: 'Systeem daverd op grondvesten'* op 22-04-2012, bezocht op 10-05-2012.

¹⁵⁹ Vossen, 'Hoe populistisch zijn Geert Wilders en Rita Verdonk?', 449.

populist die als outsider vanuit de maatschappij de vastgeroeste politiek wil bestrijden. Eigenlijk behoort Wilders zelf tot de elite.

Wilders beschouwt naast politieke partijen ook de media als instrument van de elite en behorend tot de 'linkse kerk'. De 'linkse kerk'-theorie houdt in dat een homogene groep van politici, wetenschappers en journalisten steevast belangrijke onderwerpen als immigratie en veiligheid van de politieke agenda houden en het falende linkse beleid goedpraten.¹⁶⁰ Uiteraard zijn deze beweringen makkelijk te ontkrachten. Ten eerste is (centrum)rechts structureel aan de macht geweest in Nederland, het kabinet-Den Uyl in de jaren zeventig uitgezonderd. Het is ook zeer de vraag of het journaal in ons land uitgesproken links is. Het journalistieke establishment is vooral machtsgeoriënteerd. Het is daarom niet vreemd dat de laatste twee jaar het CDA, de PVV en de VVD de meest besproken partijen waren en premier Rutte en Geert Wilders de meest besproken politici. De berichtgeving is gewoon objectief te noemen. Wilders profiteert tegelijkertijd ook van de media. De medialogica valt namelijk samen met de populistische logica.¹⁶¹ De populist levert theater en drama en dat levert kijkcijfers op. Daarnaast geldt voor de televisie het onwrikbare adagium 'goed nieuws, is geen nieuws', en laat dat maar aan Wilders over. Hij laat het echter niet na zijn gal te spuwen over de publieke omroep:

Het gros van de publieke omroep is heel linksig en fout. Zo'n *Buitenhof* met Peter van Ingen en Clair Polak en *Pauw & Witteman*. Het is allemaal te verschrikkelijk voor woorden. Ze zijn gebrainwashed door de verkeerde kant van het politieke spectrum. En daar gaat dan het belastinggeld naar toe.¹⁶²

Het is waar dat de meeste zenders op de publieke omroep niet anti-elitair zijn. De commerciële zenders zijn populistisch over het algemeen beter gezind. Gianpietro Mazzoleni, hoogleraar politieke communicatie, verklaart dat als volgt:

Kort gezegd implementeert de populaire journalistiek de klassieke wetten van het journalistieke vak, meer dan de kwaliteitspers, door te focussen op de bijzonderheden van de sociale realiteit. Het is daarom niet verassend dat de populaire media veel verslag doen van de spannende ontwikkelingen omtrent populistische partijen.¹⁶³

¹⁶⁰ Trouw.nl, *De Linkse Kerk bestaat niet* op 28-07-2008, bezocht op 11-05-2012.

¹⁶¹ Van Rossem, *Waarom is de burger boos?*, 32.

¹⁶² Mediajournaal.nl, *Geert Wilders: Bijna hele publieke omroep is links en fout* op 25-09-2009, bezocht op 11-05-2012.

¹⁶³ Albertazzi en McDonnell, *Twenty-First Century Populism*, 52. Geciteerd uit Gianpietro Mazzoleni, 'Media e Populismo: alleati o nemici?' in *Working Papers del Dipartimento di studi sociale e politici Milano* (2004).

Politicooloog Paul Lucardie denkt juist dat het objectivisme van de media bijdraagt aan de focus op spectaculaire gebeurtenissen en persoonlijke verhalen. Geen journalist durft partijdig te zijn en vermijdt daarom gevoelige en omstreden interpretaties van ideologische kwesties.¹⁶⁴

Ook Jean-Marie Le Pen hekelde de Franse media die hem steevast afschilderde als een gevaarlijke racist of hij werd – wellicht nog erger – volledig genegeerd. Zo klaagde Le Pen:

Elke keer wanneer een persoon, die ook maar een beetje anti-conformistisch is, arriveert in de wereld van de politiek wordt hij meteen neergezet als een tweede Hitler. Al meer dan een jaar zijn we het slachtoffer van een totale boycot. Ik ben nog nooit uitgenodigd voor een groot televisieprogramma, mijn partijgenoten evenmin, terwijl we meer dan drie miljoen kiezers vertegenwoordigen.¹⁶⁵

Marine Le Pen weet meer zendtijd op de nationale en internationale televisie te bemachtigen en dit komt zeker door haar minder xenofobe opstelling. Steeds vaker wordt zij uitgenodigd als normale tafelgast, waar de onmiddellijk stijgende kijkcijfers zeker aan bijdragen.

Het anti-elitisme bij het Front National is echter wel wat controversiëler dan bij de PVV. Nog sterker dan Wilders is Jean-Marie Le Pen niet weg te denken uit de politiek. Hoewel gebombardeerd tot paria, een outsider was hij geenszins. Ook dochter Marine is al vanaf haar achttiende politiek actief. Een groot verschil met de PVV is dat het Front een duidelijke intellectuele basis heeft. In de late jaren zeventig ontstond de uiterst rechtse intellectuele denktank genaamd GRECE (*Groupement de Recherche et d'Etudes pour la Civilisation Européenne*) en de rechtse elitaire politieke kring *Club de l'Horloge*.¹⁶⁶ Vanuit deze 'Klokclub' maakten veel intellectuelen de stap naar het Front National, waaronder de latere nummer twee en partij-ideoloog Bruno Mégret. Zij zorgden voor een eigen magazine *Identité*, een eigen uitgeverij en een 'conseil scientifique'. Voldoende professoren sympathiseren ook nu met het Front.

De PVV heeft daarentegen de laagstopgeleide fractie van de Tweede Kamer. Als enige partij-ideoloog kan Martin Bosma (1964) worden genoemd. In het verleden werkte Wilders ook samen met Bart Jan Spruyt (1964), oprichter van de rechts-conservatieve Edmund Burkestichting, die hem ook in contact bracht met het Amerikaanse (neo)conservatieve *American Enterprise Institute*, waar Ayaan Hirsi Ali nu werkzaam is. Een eigen magazine heeft de PVV niet en

¹⁶⁴ Ibidem, 155.

¹⁶⁵ Marcus, *The National Front and French Politics*, 7.

¹⁶⁶ Ibidem, 26.

evenmin is er een wetenschappelijk bureau. Soms wordt er een opiniestuk geschreven in een landelijk dagblad en vrijwel altijd betreft het hier een reactie op reeds geuite kritiek.

Kortom, het anti-elitisme is zowel bij de het Front National als de PVV sterk aanwezig. Opvallend is dat Jean-Marie Le Pen bijna veertig jaar actief was in de Franse politiek en Den Haag al meer dan twintig jaar de werkomgeving van Geert Wilders vormt. Beide heren zitten dus vastgelijmd aan het pluche. Van prototypische populistische outsiders is geen sprake. Het Front beschikt ook nog eens over een behoorlijke intellectuele bagage. Die vlag gaat niet op voor de PVV en daar beroept de partij zich ook niet op. Intellectualisme behoort volgens Wilders toe aan de 'linkse kerk'. Ook de landelijke en internationale media dienen de belangen van links. De ironie zit hem in het feit dat zowel Wilders als Le Pen zeer afhankelijk zijn van media-aandacht. De laatste jaren zit het wat dat betreft mee omdat het populisme een garantie is voor hoge kijkcijfers. Een Twitterboodschap van niet meer dan 140 tekens kan drie dagen lang aandacht op verschillende zenders en in dagbladen opleveren, zonder dat het ook maar iets hoeft te kosten.

6.3. Volksverheerlijking

Wat betreft het verheerlijken van het eigen volk, het typisch nationalistische element van het rechtspopulisme, zijn er grote verschillen tussen het Front National en de PVV te bespeuren. Het komt alleen al tot uiting in de naamgeving van beide partijen. Het Front is uitgesproken nationalistisch en de PVV een stuk minder, al is dat sinds 2010 aan het veranderen. Het lijkt erop dat het Front National, zeker onder Marine Le Pen, pro-Frans is en daarom tegen immigratie, terwijl de PVV vooral anti-islam is en daarom pro-Nederlands. Het lijkt een accentverschil, maar niets is minder waar. Het raakt de kern van de vraag in hoeverre een partij populistisch is. Eerst zal ik kijken in hoeverre het Front het eigen volk centraal stelt, waarna het contrast met de PVV vanzelf duidelijk wordt. Hier zit wellicht het grootste verschil tussen beide partijen.

Kijkend naar het Front National is duidelijk dat het Franse volk en de nationale identiteit de hoogste prioriteit geniet. Le Pen verwerpt de Angelsaksische modellen van integratie, multiculturalisme en de 'melting pot'. Het mixen van mensen is volgens hem onwenselijk en zelfs gevaarlijk:

Alle volkeren vervullen een bepaalde rol die afhankelijk is van het geografische milieu waarin zij zijn geboren, leven en overlijden. Ze zijn producten van een historische evolutie en net als individuen hebben ze een geschiedenis, een oorsprong, een eigen karakter en eenzelfde lotsbestemming.¹⁶⁷

Het anti-racisme van de socialisten was volgens Le Pen de verwerping van de menselijke diversiteit. Ze creëerden een explosieve etnische mozaïek, waardoor Frankrijk het risico liep een tweede Libanon, Joegoslavië of Los Angeles te worden. Anti-racisme was voor Le Pen niets minder dan het verloochenen van de Franse en Europese roots.¹⁶⁸

Het Front National maakt zich niet enkel sterk voor het tegengaan van immigratie, maar ook voor een toename in het aantal Franse geboren kinderen. Het legaliseren van abortus in 1975, was volgens Le Pen een ‘officiële anti-Franse genocide’.¹⁶⁹ Ook op het gebied van kunst en cultuur is het nationalistische karakter van de partij duidelijk zichtbaar. Zo bejubelde het Front de Franse film *Le fabuleux destin d'Amélie Poulain* uit 2001. De film is een geromantiseerde weergave van het dagelijkse leven in Montmartre in Parijs, waar geen allochtonen zijn en waar evenmin sprake is van een ‘Amerikanisering’ in het straatbeeld. Het is een ode aan Frankrijk. Op economisch vlak streeft het Front naar protectionisme: wanneer Franse boeren zelf perziken op voorraad hebben moeten ze niet uit het buitenland worden ingevoerd.¹⁷⁰ Tevens wil de partij in de grondwet laten vastleggen dat Fransen voorrang krijgen boven migranten, onder meer bij sociale woningbouw, uitkeringen en kinderbijslag. Deze ‘préférence nationale’ vindt men niet bij de PVV.¹⁷¹ Daar zijn voorstellen louter gericht tegen migranten.

De jaarlijkse Fête Bleu Blanc Rouge staat misschien wel het meeste symbool voor het nationalistische karakter van het Front National. Tijdens het festival ontmoeten Front-aanhangers lokale en nationale politici. Het is een feest van herkenning en draagt bij aan het saamhorigheidsgevoel. De combinatie van traditioneel eten en drinken, partijpropaganda en publieke discussie noemde de Duitse filosoof en socioloog Georg Simmel (1858-1918) een eeuw geleden al ‘the play-form of politics’.¹⁷² Tijdens het festival zijn een varia aan Front-snuisterijen te koop. Middeleeuwse Franse zwaarden en schilden, postkaarten en beeldjes van Jeanne d’Arc, posters van de Frankische koning Clovis en vooral heel veel vlaggen met de nationale driekleur

¹⁶⁷ Marcus, *The National Front and French Politics*, 106.

¹⁶⁸ Ibidem, 109.

¹⁶⁹ Ibidem, 112.

¹⁷⁰ Uitzending Paul Rosenmöller en het populisme in Europa. Aflevering 3: Frankrijk

¹⁷¹ Lucardie, ‘Rechts-extremisme, populisme of democratisch patriottisme?’, 183.

¹⁷² Mabel Berezin, ‘Revisiting the National Front: The Ontology of a National Mood’ in *Journal of Contemporary Ethnography* (2007) 129-146, 132.

erop. Dit alles vergezeld door volkszang en dans.¹⁷³ Het hoogtepunt van de voorgaande festivals was de, veelal weinig indrukwekkende, speech van Jean-Marie Le Pen, waarbij werd geageerd tegen de massa-immigratie, Europa, de socialisten en communisten, maar waar ook het Franse volk werd geprezen. Afsluitend waren er futuristische boeken te koop over Jean-Marie Le Pen's eerste honderd dagen in het Elysée en de terugkeer naar het glorieuze Franse verleden.¹⁷⁴ Le Pen had een hoge pet op van de authentieke Fransman. Bij Marine is het recept voor de Fête hetzelfde.

De PVV beweegt zich steeds meer in de richting van volksverheerlijking, maar is in de kern niet ultra-nationalistisch, zoals ToN van Verdonk dat wel was. Vossen vraagt zich af of Wilders het gekrenkte volk, dat volgens hem de islam en de linkse kerk spuugzat is, omarmd vanuit principiële of vooral tactische motieven. Gelet op het discours vóór 2010 lijkt het gerechtvaardigd dat de volksverheerlijking meer is bedoeld om de aversie tegen de linkse elite en de islam kracht bij te zetten, dan om zijn bewondering voor het volk te onderstrepen.¹⁷⁵

In een interview met de Volkskrant in december 2007 liet Wilders al weten dat het hem als 'conviction politician' weinig uitmaakt hoeveel burgers hem volgen, zijn koers blijft hetzelfde, hoe het volk er ook over mag denken.¹⁷⁶ Ook tijdens de Catshuisonderhandelingen in 2012 liet Wilders zich in besloten kring ontvallen dat de belangen van Nederland hem niets interesseren, alleen de belangen van de PVV-kiezer deden ertoe, oftewel zijn eigenbelang. Het lijkt erop dat de PVV zich meer richt op nationalisme omdat het hiermee meer stemmen weet te trekken. Het fictieve echtpaar Henk en Ingrid verscheen ook pas in de aanloop naar de Tweede Kamerverkiezingen van 2010 ten tonele. Hiermee kreeg het volk een grotere rol.

Pas in 2011 kwam PVV-Kamerlid Harm Beertema (1952) met het voorstel de nationale driekleur verplicht in te voeren op alle scholen. Zo stelde hij:

Laten we het mooie rood, wit en blauw weer tevoorschijn halen. Iedere school zou onze driekleur moeten dragen. Tegenwoordig schrik je er bijna van als je de Nederlandse vlag tegenkomt, zo weinig zie je hem. Het moet voor jonge allochtonen klip en klaar zijn: dít is nou de Nederlandse cultuur.¹⁷⁷

In het verkiezingsprogramma van 2010 wordt een kort hoofdstuk gewijd aan het behoud van de Nederlandse cultuur. Zo wordt voorgesteld om de canon van de vaderlandse geschiedenis

¹⁷³ Ibidem, 135.

¹⁷⁴ Marcus, *The National Front and French Politics*, 2.

¹⁷⁵ Vossen, 'Hoe populistisch zijn Geert Wilders en Rita Verdonk', 451.

¹⁷⁶ Interview Geert Wilders in de Volkskrant op 24-12-2007.

¹⁷⁷ Trouw.nl, *Nederlandse vlag moet wapperen op scholen* op 08-07-2011, bezocht op 28-05-2012.

verplicht te stellen en het onderwijs enkel te laten plaatsvinden in de Nederlandse taal. Daarnaast moeten regionale tradities worden gerespecteerd, zoals het kievietseieren zoeken in Friesland en het carnaval in Limburg en Brabant. Het hoofdpunt vormt de verankering van de Joods-christelijke en humanistische wortels van de Nederlandse cultuur in artikel 1 van de Grondwet.¹⁷⁸

Driekwart van het hoofdstuk beslaat echter het bekritisieren van de linkse elite en de islamisering van Nederland waaraan de Nederlandse cultuur ten onder zou gaan. Zeer provocerend wordt ook gesteld dat op 4 mei de slachtoffers van het (nationaal)socialisme worden herdacht. De haakjes zijn onzinnig en enkel bedoelt om te links te raken. Nergens wordt gerefereerd aan de verdiensten van de Nederlandse cultuur. Alle focus licht op het naar voren brengen van de dreiging die uitgaat van de islam, gefaciliteerd door links. Enkel het begin van het verkiezingsprogramma wijst op een glorieus nationaal verleden dat volledig in dienst staat om het contrast te vergroten met de huidige zorgwekkende toestand in Nederland:

(...) Nederlanders zijn een volk dat zijn gelijke niet kent. We zijn geboren uit een Opstand, een vrijheidsstrijd. Onze voorouders hebben een zompige moerasdelta omgevormd tot iets waar de hele wereld jaloers op is. Hier, achter de dijken, is een welvaart en een solidariteit bereikt die zijn gelijke niet kende, met vrijheid voor iedereen en met van oudsher een tolerantie tegen mensen die ook tolerant waren. (...) Maar dat is lang geleden.¹⁷⁹

De PVV richt zich vooral op de strijd tegen de islam en minder op het Nederlandse volk. Lucardie en Mudde zijn van mening dat Wilders teveel een liberaal uit de VVD-school is gebleven om met droge ogen een collectivistisch en homogeen begrip als 'het volk' te kunnen hanteren.¹⁸⁰ Het nationalistische karakter van het Front is evident, terwijl de PVV zich focust op de bevrijding van iets 'anders'. Waar het de volksverheerlijking betreft is de PVV geen prototypische populistische partij. Omdat een nationalistische inslag en een positief verhaal over het eigen volk stemmen trekt, is Wilders wel meer die koers gaan varen en niet zonder resultaat: van 9 naar 24 zetels in vier jaar tijd. De PVV is de partij geworden voor kiezers die waarde hechten aan de eigen nationale cultuur en/of bang zijn voor de cultuur van een ander.

¹⁷⁸ Verkiezingsprogramma PVV: De agenda van hoop en optimisme. Een tijd om te kiezen: PVV 2010-2015, 35.

¹⁷⁹ PVV-verkiezingsprogramma 2010, 7.

¹⁸⁰ Lucardie, 'Rechts-extremisme, populisme of democratisch patriottisme?', 180.

6.4. Samenzweringstheorieën

Qua samenzweringstheorieën scoort de PVV veel hoger dan het Front National. Het heeft Wilders internationale bekendheid gebracht, maar de PVV-achterban is het op dit punt vaak oneens met hun politieke leider. Samenzweringstheorieën boezemen angst in, maar zijn vaak voor de ‘gewone man’ onrealistisch en moeilijk te bevatten. Het Front National denkt veel minder in grote complotten, al positioneren ook de Le Pens zich graag in de rol van slachtoffer. Ik zal dus beginnen met de PVV, waarna zal blijken dat het Front veel gematigder is op dit punt.

Geert Wilders heeft de ‘botsing der beschavingen’-these van de Amerikaanse politicoloog Samuel Huntington naar een hoger plan gebracht. Sinds de Koude Oorlog is er niet enkel sprake van grote culturele en religieuze conflicten wereldwijd, met name in de perifere gebieden, maar is er een allesbepalende existentiële strijd tussen het Westen en de islam aan de gang.¹⁸¹ In navolging van de ‘Eurabië’-theorie van Bat Ye’or (1933), een pseudoniem voor de zioniste Giselle Littman, leek Wilders vanaf 2007 steeds meer te geloven dat de massale immigratie van islamitische gastarbeiders onderdeel was van een bewuste strategie van kolonisatie en onderwerping, een strategie die afkomstig is uit het islamitische leerstuk *al Hijra* wat ‘immigratie’ betekent. Allerlei problemen, van ‘Marokkaanse straatterroristen’ tot ‘importbruiden’, worden hieraan gelinkt.¹⁸²

Wilders heeft een heldenrol in het internationale anti-islamnetwerk, waar ook de arabist Hans Jansen, rechtsfilosoof Paul Cliteur, de Amerikanen Daniel Pipes en Robert Spencer en de Britse arabist Bernard Lewis deel van uitmaken.¹⁸³ Tegen 2008 werden de angstvisioenen van Wilders steeds apocalyptischer en kreeg hij de indruk dat Europa op dit moment werd bedreigd en dat de nationale regeringen zaten te slapen. In Denemarken sprak hij:

Dames en heren, er is één westers land dat gedwongen is voor zijn waarden te vechten vanaf de eerste dag van zijn bestaan: Israël is de kanarie in de kolenmijn. Net zoals Bosnië, Kosovo, Soedan, West-China et cetera ligt Israël op het grensvlak van Dar-al-Islam (islamitische wereld) en Dar-al-Harb (niet-islamitische wereld). Het is precies in deze grensgebieden waar bloed vloeit.¹⁸⁴

Het Front National gelooft veel minder in samenzweringstheorieën. Jean-Marie Le Pen leeft in een Hobbesiaanse wereld, waarin er een continue strijd plaats vindt om de Franse natie en

¹⁸¹ Maina van der Zwan, ‘Wilders en de opkomst van radicaal-rechts in Europa’, een licht bewerkte vertaling van ‘Wilders and the rise of the Radical Right’ in *International Socialism Journal* (2011) 4.

¹⁸² Vossen, ‘De ideologische ontwikkeling van Geert Wilders’, 14.

¹⁸³ Fennema, *Geert Wilders. Tvenaarsleerling*, 214.

¹⁸⁴ *Ibidem*, 220.

identiteit overeind te houden. Deze worden bedreigd van binnenuit (de linkse elite) en buitenaf (eerst het communisme vanuit het oosten en nu de moslims vanuit het zuiden).¹⁸⁵ Le Pen denkt sterk in termen van goed (wij) en fout (zij). Volgens Marcus valt Le Pens wereldbeeld als volgt te omschrijven:

Le Pen is against what he sees as the factors which have caused France's decline, denouncing at one and the same time the former Soviet Union, moral collapse, the weakening of both the social and religious order and family. However, his strongest condemnation is reserved for what he calls the 'moral threats of falling birth-rate and immigration'. His ideology is a confection of traditional values and simplistic socio-biology. In many ways it is an echo of longstanding concerns on the Far Right of the French political spectrum: the rejection of an increasingly cosmopolitan world, the obsession with falling birth-rates and the demographic struggle, the cry of 'the nation in danger', and the search for an all-purpose scapegoat. In Le Pen's world, the North African immigrant has taken on the traditional place of the Jew in the frontline of the Far Right's demonology.¹⁸⁶

In 1985 legde Bruno Mégret, de toenmalige partij-ideoloog van het Front National, uit dat de vastgeroeste doctrine van 'les droits de l'homme' uit de Franse Revolutie een wapen is geworden van 'links' ten opzichte van het collectief, het Franse volk, de natie. De nadruk op collectiviteit is essentieel in de politieke ideologie van het Front National. Voor Le Pen draait het in de politiek niet om abstracte gelijkheid, maar om rechtvaardigheid:

De gelijkheidsbeweging verdient naar mijn mening kritiek omdat ze de werkelijkheid verbergt en dat is fundamenteel oneerlijk. Sommige ongelijkheden zijn namelijk juist en sommige ongelijkheden zijn inderdaad verkeerd. Wij zijn voor rechtvaardigheid en niet voor gelijkheid. Het gelijkheidsideaal is in onze ogen decadent.¹⁸⁷

Marine Le Pen gelooft veel minder in de islamisering van Europa. Opvallend genoeg zijn er ook relatief veel gematigde moslimjongeren lid van het Front National. Zij voelen zich in de jaren onder Sarkozy in de steek gelaten en zijn het beu dat ze als moslims over één kam worden geschoren met de moslimfundamentalisten. De strijd die Marine Le Pen voert tegen de radicale islam zien zij als een goede zaak.¹⁸⁸ Wilders maakt geen onderscheid tussen gematigde en radicale moslims en dat doet Le Pen wel. Ze doet niet mee aan allerlei theologische discussies en wat er

¹⁸⁵ Marcus, *The National Front and French Politics*, 101.

¹⁸⁶ Ibidem, 102.

¹⁸⁷ Jean-Marie Le Pen, *Les Français d'Abord* (Parijs 1984) 12.

¹⁸⁸ Nieuwsuur.nl, *Moslims kiezen Le Pen* op 04-04-2012, bezocht op 29-06-2012.

letterlijk in de Koran staat maakt haar evenmin uit. Moslims dienen zich, net als ieder ander, te gedragen. Iedere moslim die de islam niet wil opdringen aan het openbare leven van Frankrijk is een bondgenoot. Van een voorbedachte moslimkolonisatie van Europa wil Le Pen niets weten. De immigratie van moslims moet onder controle worden gehouden, maar niet per se gestopt.¹⁸⁹

Marine Le Pen heeft haar pijlen eerder gericht op grote Amerikaanse investeringsbanken, zoals Goldman Sachs, die de totale controle hebben over regeringen in Griekenland en Italië en ook binnen de Europese Centrale Bank de touwtjes stevig in handen hebben.¹⁹⁰ ‘International business’ is volgens Le Pen het grote gevaar. Het onstuitbare globaliseringsproces is haar vijand. Ze is tegen open grenzen, open markten, vrijhandel en uiteraard de euro. Hiermee trekt ze veel stemmen van fabrieksarbeiders in het noorden van Frankrijk, die vroeger kozen voor de communisten.¹⁹¹ Het levert meer op dan de moeilijk te bevatten Eurabië-theorie van Wilders. Ook Jean-Marie Le Pen sprak zich hier in de jaren negentig al openlijk over uit:

In feite is dit Europa, dat geen gebieden en grenzen accepteert - al is het niet in de ogen van de Eurofielen - slechts een fase in de verwezenlijking van een mondiale regering dat de ‘Drie-eenheid’¹⁹² voor elkaar probeert te krijgen, nog voor het jaar 2000. Dit is een serieus complot tegenover het Europese volk, tegenover Frankrijk en tegenover het Franse volk in het bijzonder.¹⁹³

Zowel Jean-Marie als Marine Le Pen willen een gaullistisch ‘Europe des patries’ en zien globalisering als een bedreiging voor de traditionele natiestaat. Wilders ziet een diepgewortelde Joods-christelijke en humanistische Europese cultuur met de islam als grootste gevaar.

Desalniettemin spelen bij zowel het Front National als de PVV samenzweringstheorieën zeker een rol. Wilders is daarin echter veel verder geradicaliseerd en dat heeft hem ietwat vervreemd van zijn achterban. Weinig PVV-aanhangers geloven in een moslimkolonisatie van Europa. Het is deels de reden dat de politieke leider zijn islamkritiek nu reserveert voor een Amerikaans publiek en in Nederland vooral kiest voor een anti-Europees geluid.

¹⁸⁹ Economist.com, *Are 18% of French people racist?* op 24-04-2012, bezocht op 27-06-2012.

¹⁹⁰ Reuters.com, *French far-right leader blasts Goldman Sachs* op 07-4-2012, bezocht op 29-06-2012.

¹⁹¹ Economist.com, *Are 18% of French people racist?* op 24-04-2012, bezocht op 27-06-2012.

¹⁹² Met Drie-eenheid wordt hier de driehoek van de wereldeconomie, Amerikaanse en Europese elite bedoelt.

¹⁹³ Jens Rydgren, *The Populist Challenge: Political Protest and Ethno-Nationalist Mobilization in France* (New York 2004) 150.

6.5. Voluntarisme

Volgens Margaret Canovan geloven rechts-populisten dat de complexe problemen, waarmee we als burgers te maken hebben, vooral een creatie zijn van de politieke elite. De antwoorden op de problemen waar het gewone volk echt mee kampt zijn in de essentie vrij eenvoudig.¹⁹⁴ Zowel bij de PVV als het Front National is er sprake van een dergelijk 'voluntaristisch discours'. Zo sluit Wilders zijn voorwoord in het PVV-verkiezingsprogramma van 2010 als volgt af:

De keuze die 9 juni voor ons ligt is een simpele: nog verder de multiculturele afgrond in of herstel van onze traditionele normen en waarden. Kiezen voor veiligheid of kiezen voor nog meer criminaliteit. Kiezen voor de islam of kiezen voor Nederland. Kiezen voor onze vlag of voor de vlag van de multiculturele EU-heilstaat. Kiezen voor meer van hetzelfde of kiezen voor hoop en optimisme. Dit is een tijd om te kiezen. De PVV heeft gekozen.¹⁹⁵

Wanneer het in een interview met HP/DeTijd in 2007 gaat over de aanpak van de immigratieproblematiek in Nederland is Wilders duidelijk:

Het is allemaal een kwestie van politieke wil. Mark Rutte roept dat dat allemaal niet kan. Daarmee is hij precies het soort politicus dat ons land naar de verdommenis helpt. Want we kunnen alles, als we maar willen. We kunnen de Grondwet wijzigen, we kunnen internationale verdragen opzeggen.¹⁹⁶

De PVV staat voor eenvoudige oplossingen voor complexe problemen. Zijn er integratieproblemen? Het antwoord is een volledige immigratiestop voor mensen uit islamitische landen. Onze cultuur wordt bedreigd? Het antwoord is het verankeren van de Joods-christelijke en humanistische wortels als dominante cultuur van Nederland in artikel 1 van de Grondwet. Een eurocrisis? Het antwoord is een terugkeer naar de Nederlandse gulden. Een veel gehoorde kritiek op de PVV is dat het problemen aan de kaak stelt, maar nooit met concrete en uitvoerbare oplossingen komt. Het is vooral een anti-partij. Wilders zegt hierover:

We willen genoeg. De grenzen dicht, geen islamieten meer Nederland in, veel moslims Nederland uit, denaturalisatie van islamitische criminelen.¹⁹⁷

¹⁹⁴ Canovan, 'Trust the People!', 6.

¹⁹⁵ PVV-verkiezingsprogramma 2010, 7.

¹⁹⁶ Interview HP/DeTijd met Geert Wilders op 12-12-2007.

¹⁹⁷ Interview De Pers met Geert Wilders op 13-02-2007.

Er is dus duidelijk een sterk voluntaristisch element te herkennen in het discours van Wilders. Zijn oplossingen zijn eenvoudig, maar enkel uitvoerbaar door krachtige politici die durven door te pakken en zich niet verschuilen achter allerlei procedures, wollig taalgebruik en juridische beperkingen, aldus Wilders.¹⁹⁸ De jaren als gedoogpartner van het kabinet-Rutte hebben echter uitgewezen dat simpele oplossingen niet bestaan in Nederland coalitieland.

Het Front National onder Jean-Marie Le Pen was sterk voluntaristisch. De meeste oplossingen die hij aandroeg waren in de kern onuitvoerbaar. Marcus schrijft: 'The Front presents a comprehensive set of policies covering almost every area of political concern. Nonetheless, these policies are often simplistic and incoherent. (...) The Front is clearly much better at identifying problems and enunciating catchy slogans than it is at proposing effective and difficult remedies for France's economic and social ills.'¹⁹⁹ De veelgehoorde kritiek op populistische partijen dus.

Al in 1991 kwam Le Pen met oplossingen voor de immigratiepolitiek die destijds nog onwaarschijnlijker leken als vandaag de dag, zoals het instellen van een migrantenquotum voor openbare scholen, het sluiten van moskeeën en islamitische scholen, een totale immigratiestop, strengere regels voor het binnen laten van asielzoekers en zelfs aan de Franse grenzen preventieve gezondheidscontroles, om potentiële dragers van het AIDS-virus tegen te houden.²⁰⁰

Dochter Marine is gematigder. Zij staat een restrictief immigratiebeleid voor, maar maakt dit geenszins tot kernpunt van haar programma. Le Pen is veel meer tegen de dictatuur van de financiële markten en voor een intelligent protectionisme.²⁰¹ Haar voorstel om terug te keren naar de Franse frank is uiteraard voluntaristisch te noemen al ziet zij zichzelf als overtuigd Europeaan. Een Europa van naties, welteverstaan. Een ander opzienbarend voorstel is om in steden van minder dan 30.000 inwoners supermarkten te verbieden, omdat ze het midden- en kleinbedrijf kapot maken. Maar daar blijft het wel bij.

Zowel het Front National als de PVV scoren hoog qua voluntaristisch discours. Opvallend is wel dat Marine Le Pen in Frankrijk zich nu meer focust op de grote lijnen van haar partijprogramma, zonder al teveel simplistische – en zodoende wellicht voor de achterban aantrekkelijke – oplossingen die onuitvoerbaar zijn. Le Pen wil van het Front een regeringspartij maken en zal ook de niet-Front National-kiezer moeten overtuigen. Wilders heeft zich anderhalf

¹⁹⁸ Vossen, 'Hoe populistisch zijn Geert Wilders en Rita Verdonk?', 448.

¹⁹⁹ Marcus, *The National Front and French Politics*, 100.

²⁰⁰ Ibidem, 107.

²⁰¹ Wordpress.com, *Franse verkiezingen: Portret van FN kandidaat Marine Le Pen* op 23-02-2012, bezocht op 30-06-2012.

jaar lang relatief rustig gehouden, hij zat immers in het centrum van de macht. Nu hij zijn handen vrij heeft zullen er zeker voorstellen komen die kunnen concurreren met de kopvoddentaks.

6.6. Volkse stijl

Kenmerkend voor de politieke stijl van rechts-populisten is dat deze ‘volks’, of negatiever, ‘vulgair’ of ‘ordinair’ genoemd kan worden.²⁰² Canovan omschrijft het als volgt:

Populist appeals to the people are characteristically couched in a *style* that is ‘democratic’ in the sense of being aimed at ordinary people. Capitalizing on popular distrust of politicians’ evasiveness and bureaucratic jargon, they pride themselves on simplicity and directness.²⁰³

Het spreken in een taal die het volk snapt is echter niet exclusief van toepassing op populistten. Politici van gevestigde partijen hebben inmiddels ook begrepen dat het spreken in begrijpelijke taal het meest aansprekend is voor de moderne zwevende kiezer die een duidelijke boodschap preferereert boven een inhoudelijk technisch verhaal. Beide partijen, het Front National minder als de PVV, doen een beroep op een volkse stijl van politiek bedrijven. Eerst de PVV.

Geert Wilders gebruikt korte en krachtige termen, polemische spot, verhalen en anekdotes van de straat en hij benaderd de taal en opvattingen die ook terug te vinden zijn in de voetbalkantine, aan de borreltafel of op de werkvloer. Zeker sinds 2007 is het spraakgebruik van Wilders platter geworden. Ministers hebben een ‘ruggengraat van slagroom’ en komen enkel op de proppen met ‘flutstukken en baggerbeleid’.²⁰⁴ Wanneer Wilders spreekt over de linkse vijand heeft hij het steevast over: ‘De gladpratende bestuurskunde-doctorandussen met designerbrillen, de afdeling pappen en nathouden, de volgevreten links-liberale grachtengordelelite, kunstbobo’s en beroepslobbyisten.’ En zij maken zich steevast schuldig aan: ‘Multicul, waanzinnige klimaathysterie, ze buigen voor de Brusselse superstaat, bakken met geld storten ze in de bodemloze put die de Antillen heet, ze drinken thee met haatbaarden en geven strafregels voor verkrachting en een taakstraf voor dubbele moord’.²⁰⁵ Medepolitici waren: ‘Knettergek, lafaards, een bedrijfspoezel of een wolf in schaapskleren.’ Feitelijk domineerde Wilders het politieke debat en zijn tegenstanders leken geen vat op hem te krijgen. Volgens debatdeskundige Hans de Bruijn

²⁰² Vossen, ‘Hoe populistisch zijn Geert Wilders en Rita Verdonk?’, 441.

²⁰³ Canovan, ‘Trust the People!’, 5.

²⁰⁴ Vossen, ‘Hoe populistisch zijn Geert Wilders en Rita Verdonk?’, 455.

²⁰⁵ De Bruijn, *Geert Wilders in debat*, 26.

is Wilders een meester in 'framing': extreme oneliners, waarmee hij zijn (noodzakelijk gematigde) sparringpartners meteen al op grote achterstand zet.²⁰⁶

Jean-Marie Le Pen was een begenadigd spreker en hanteerde een minder volkse stijl dan Wilders. Een groot verschil is dat Le Pen zijn uitspraken baseerde op intellectuele tradities gecombineerd met eigentijdse nuances die voortkomen uit de rechtse denktanks die zich verbonden hebben aan het Front National. Hierdoor werd hij begrijpelijker voor het gewone volk.²⁰⁷ Vanwege zijn leeftijd was het ook noodzakelijk zijn jargon up to date te houden. Het grote manco van Le Pen waren echter zijn racistische uitspraken. Voor veel Fransen was het de belangrijkste reden om niet voor het Front National te kiezen. Na een partijbijeenkomst in 1996 werd hij door de Franse pers beschuldigd van racisme vanwege het volgende:

Ons beschavingsmodel is superieur aan dat van de volkeren die ons zouden willen koloniseren. Ik geloof in het bestaan van ongelijkheid in rassen. De hele geschiedenis laat die ongelijkheid zien. Kijk alleen al naar het verschil tussen blanke en zwarte atleten tijdens de Olympische Spelen.²⁰⁸

Marine Le Pen laat dit soort uitspraken achterwege, omdat ze van het Front National een brede volkspartij op rechts wil maken. Zij bezit het charisma van haar vader en staat dicht bij het volk. Ze verkondigt haar mening, maar let goed op de grens van het toelaatbare, in tegenstelling tot haar vader. Hij is al meerdere malen aangeklaagd én veroordeeld voor racisme in tegenstelling tot Geert Wilders die na een, in de media breed uitgemeten, proces werd vrijgesproken.

Voor zowel het Front National als de PVV geldt dus dat ze een beroep doen op een volkse stijl van politiek bedrijven. Wanneer de macht lonkt (Front National), of al reeds is bereikt (PVV) wordt de toon vanzelf gematigder. Het gevaar dreigt voor populistten, om dan zelf als elitair bestempeld te worden. Met weinig tot geen uitzicht op regeringsdeelname zal Wilders zich in de aankomende debatten dan ook niet inhouden en zich profileren als 'gewoon en volks'.

6.7. Directe democratie

Voor rechts-populistische partijen is er niets belangrijker dan de 'volonté générale'. Deze moet worden geïmplementeerd zonder enige restricties. De algemene wil van het volk staat buiten kijf. Die inspraak geldt niet alleen op het gebied van politieke instituties zoals politieke partijen, het

²⁰⁶ Verschillende uitspraken Wilders tussen 2006 en 2012.

²⁰⁷ Michelle Hale Williams, 'A New Era for French far right politics? Comparing the FN under two Le Pens' in *Análise Social Vol. XI.VI* (2011) 679-695, 685.

²⁰⁸ Trouw.nl, *Frankrijk valt over racistische taal Le Pen* op 11-09-1996, bezocht op 28-05-2012.

parlement en de regering, maar ook voor de rechtspraak en zelfs de grondwet.²⁰⁹ Vormen van 'directe democratie' zijn voor rechts-populisten dus heilig, zoals volksreferenda en burgerinitiatieven. Het is de vraag welke positie het Front National en de PVV hier innemen.

Het debat omtrent (meer) directe democratie richt zich al decennialang op eenzelfde fundamentele vraag: zijn burgers competent genoeg voor het nemen van complexe politieke besluiten?²¹⁰ Voorstanders van de directe of de participatieve democratie menen dat onder het volk de steen der wijsheid kan worden gevonden en plaatsen directe beïnvloeding van de politiek door burgers op de voorgrond. Een meer recente variant, mede vormgegeven door de Duitse filosoof Jürgen Habermas (1999), is de deliberatieve democratie.²¹¹ Hier wordt de directe relatie tussen de institutionele mogelijkheden en politieke participatie benadrukt.²¹² Het is een alternatief voor enerzijds de liberale democratie die wordt gedomineerd door de elite, en anderzijds de onmogelijkheden van meerderheidsbesluiten. Feitelijk komt het erop neer dat een selecte groep burgers door middel van nauwkeurige argumentatie en een uitgebreid overleg tot een gezamenlijk standpunt komt. Op deze wijze wordt meer inspraak ook praktisch vormgegeven.

De PVV laat in haar verkiezingsprogramma van 2010 aan duidelijkheid niets te wensen over: 'De PVV kiest voor het bindend referendum. Dat betekent dat de burger over elk besluit met een bepaald aantal handtekeningen om een volksraadpleging kan vragen.'²¹³ Ook het Front National staat duidelijk voor een directe democratie. De macht moet volledig liggen bij het volk door plebiscitaire elementen als het burgerinitiatief en het referendum. Het representatieve stelsel beschouwt de partij als een schijndemocratie. Beide partijen gaan zo op het eerste gezicht dus vol voor verschillende vormen van directe democratie. Toch is dit zeer twijfelachtig.

Twee vragen zijn belangrijk. Ten eerste, in hoeverre staan rechts-populisten daadwerkelijk achter het ongelimiteerde gebruik van referenda? Is het een ideaal op zich of eigenlijk meer een middel wanneer de meerderheid binnen de politiek tegen een ingediend eigen voorstel is? Ondanks dat het moeilijk hard te maken valt, lijkt het tweede het meest aannemelijk. Wilders maakt zeer selectief gebruik van zijn voorstel voor meer referenda. Gaat het over het verbod op de bouw van meer moskeeën? Referendum! Terug naar de gulden? Referendum! Maar tijdens de Mauro-zaak, waar de peilingen lieten zien dat de bevolking het oneens was met het

²⁰⁹ Mudde, *Populist Radical Right Parties*, 151.

²¹⁰ Arthur Lupia en John G. Matsusaka, 'Direct Democracy': New Approaches to Old Questions', *Annual Review of Political Science* Vol. 7:1 (2004) 18-32, 22.

²¹¹ Plato.stanford.edu, *Jürgen Habermas* bezocht op 19-07-2012.

²¹² Andeweg en Thomassen, *Democratie doorgelicht*, 83. Geciteerd uit Jürgen Habermas, *The Inclusion of the Other. Studies in Political Theory* (2000).

²¹³ PVV-verkiezingsprogramma 2010, 17.

regeringsbeleid, hoorden we de PVV niet. Het is voor Wilders nu ook makkelijk om te claimen dat hij voor het volk spreekt, juist omdat er zo weinig referenda zijn. Feitelijk maar één in de laatste tweehonderd jaar, op 1 juni 2005. Zijn claims worden dus niet getoetst en toch behoud hij de alleenheerschappij over de term ‘directe democratie’ en wijst hij graag op ‘2005’. Dit is de facto een win-winsituatie voor Wilders. In Frankrijk werkt dit bij het Front National hetzelfde.

Ten tweede is het zeer de vraag of de achterban van populistische partijen ook gebruik zouden maken van referenda. Meestal vinden zij de gang naar de stembus meer dan voldoende politieke participatie. Een referendum kan veeleisender zijn voor de gemiddelde kiezer dan verkiezingen, omdat de kiezers een keuze moeten maken over iets waarover ze niet hebben nagedacht of waarover ze in het geheel geen mening hebben.²¹⁴ Zij zien een referendum vooral als controlemiddel, maar willen daar eigenlijk niets mee doen. Juist de Front-aanhanger en de PVV-kiezer hebben vertrouwen in de opvattingen van de partijleider. De populistische eis voor meer directe invloed van het volk lijkt dus vooral een wassen neus en wordt gebruikt om de politieke tegenstanders te diskwalificeren. Van die tactiek maken zowel het Front National als de PVV echter gretig gebruik en met succes: zij lijken de enigen met dit nobele agendapunt.

6.8. Charismatisch leiderschap

Voor een helder begrip van het fenomeen charisma is het goed te kijken naar de conceptualisering van de Britse politicoloog Roger Eatwell, die gebruik maakt van de ideaaltypische benadering van charisma die is ontworpen door de Duitse socioloog Max Weber (1846-1920). Vooraanstaande historici als Emilio Gentile (onderzoek naar Benito Mussolini) en Ian Kershaw (Adolf Hitler) hebben ook gebruik gemaakt van Webers ‘charisma-benadering’ om de succesvolle dictaturen in Italië en Duitsland te kunnen verklaren.²¹⁵ Volgens Eatwell moeten charismatische leiderschapsfiguren in ieder geval voldoen aan de volgende kenmerken: Er moet sprake zijn van uitstraling, een visionaire missie en de leider moet in de hiërarchie bovenaan staan.²¹⁶

Wanneer deze kenmerken worden getoetst aan de hand van het optreden van Jean-Marie Le Pen en Geert Wilders vallen een aantal zaken op. Eerst is het echter van belang te kijken wat het belang van charismatisch leiderschap is. Volgens sommige sociologen en historici hebben personen nauwelijks invloed (gehad) op het verloop van de geschiedenis. Het gaat volgens hen om

²¹⁴ Andeweg en Thomassen, *Democratie doorgelicht*, 111.

²¹⁵ Roger Eatwell, ‘The Rebirth of Right-Wing Charisma? The Cases of Jean-Marie Le Pen and Vladimir Zhirinovskiy’ in *Totalitarian Movements and Political Religions Vol. 3:3* (2002) 1-23, 2.

²¹⁶ Roger Eatwell, ‘The Concept and Theory of Charismatic Leadership’ in: *Totalitarian Movements and Political Religions Vol. 7:2* (2006) 141-156, 144-148.

de grote structuren (deep structures) zoals de economie en klassenstrijd en niet om individuen of politieke partijen (agents).²¹⁷ Toch lijkt er langzaam steeds meer aandacht te komen voor grote persoonlijkheden, wat alleen al blijkt uit de enorme toename van geschreven portretten en biografieën de laatste jaren en een programma als *De grootste Nederlander aller tijden*.

De betekenis van grote leiders, helden, voorgangers of pioniers, voor de politieke democratie is lange tijd onderschat en intellectueel verwaarloosd. Zeker in de doe-maar-normaal-democratie van Nederland, met zijn egalitaire poldercultuur, is altijd met argwaan gekeken naar charismatisch leiderschap. Wie zijn of haar kop boven het maaiveld uitstak, kon nauwelijks gerust zijn.²¹⁸ Volgens Herman Vuijsje begint het maaiveld echter aan zuigkracht te verliezen. De held keert terug in het Nederlandse taalgebruik.²¹⁹ Charismatisch leiderschap is onmiskenbaar een belangrijke factor voor politiek succes. Het is de vraag of persoonlijke grootheid een toegeschreven of een verworven eigenschap is. Volgens Pels bestaat er een essentialistische en een constructivistische visie op charismatisch leiderschap. Bij de eerste bezit de persoon een soort innerlijke kracht die uitstraalt naar buiten. Bij de tweede visie is charisma eerder een projectie van volgelingen die hun leider bekleden met gezag dat zijzelf hebben afgestaan.²²⁰

Bij zowel Le Pen als Wilders is er sprake van het laatste. Ze zijn geen ‘goddelijke figuren’, maar populisten waarbij de achterban haar opvattingen en ideeën in zekere zin ‘projecteren’ op de persoon. Canovan wijst er ook op, evenals Mudde, dat het te makkelijk is populisme slechts te kwalificeren als een pathologisch symptoom waarin een tirannieke tendens besloten ligt. De moderne rechts-populisten zijn niet vergelijkbaar met Hitler en Mussolini aangezien zij de democratie niet willen afbreken. Er is geen sprake van manipulatie door een goddelijke leider en een irrationele volgzzaamheid van de massa.²²¹ De steun van de eigen achterban is zeer vergankelijk. Er is zeker sprake van een visie, maar deze visie kan altijd worden aangepast. Rechts-populisten, dus ook Le Pen en Wilders, zijn vooral opportunisten. Al moet gezegd worden dat Wilders, ondanks grote twijfels bij zijn eigen achterban, niet afwijkt van zijn standpunt over de islamisering van Nederland. Hij draagt die boodschap wel minder uit wanneer hij merkt dat de peilingen tegenvallen. De peilingen winnen het altijd van de idealen.

Pim Fortuyn heeft er met zijn optreden als ‘politieke ster’ en tv-persoonlijkheid voor gezorgd dat het proces van mediatisering en personalisering van de Nederlandse politiek duidelijk

²¹⁷ Ibidem, 142.

²¹⁸ Pels, *Het Volk bestaat niet*, 130.

²¹⁹ Herman Vuijsje, ‘Laaglands Heldendom’ in *Held* (2007).

²²⁰ Pels, *Het Volk bestaat niet*, 138.

²²¹ Canovan, ‘Trust the People!’, 6.

werd. Het lijkt erop dat de partijdemocratie plaats maakt voor een leiderschapsdemocratie.²²² Dit leidt echter nog niet logischerwijs tot persoonsgerichte bewegingen zoals die van Fortuyn en Wilders. De PVV laat geen reguliere leden toe en duldt geen democratische tegenspraak, waardoor de partij geheel samenvalt met zijn persoon. Wilders is de PVV en andersom. Dit maakt ook dat zijn persoonlijke uitstraling essentieel is voor het succes van de partij. Wilders heeft niet de natuurlijke charme en fijn besnaarde stijl van Fortuyn, maar zorgt er met zijn gebleekte coup zeker voor dat hij opvalt en herkenbaar is. Dat is bewust. Wilders weet heel goed dat symbolische abstrahering een boodschap versterkt. Wie een Chaplin-achtig snorretje ziet, denkt aan Hitler.²²³ Napoleon en zijn hoed of Lenin's kale hoofd met baard zijn andere voorbeelden.

In Frankrijk is de leiderschapscultuur sterker ontwikkeld dan in Nederland. Lodewijk XIV, Napoleon en Charles de Gaulle staan allen symbool voor de Franse 'gloire'. Ook Le Pen wist mensen aan te trekken. Nu de extremistische nijnagels van het Front National worden afgevijld onder dochter Marine, lijkt dit alleen maar sterker te worden. Veel meer dan bij de PVV is er om Le Pen een persoonlijkheidscultus gebouwd binnen het Front National. Zijn gezicht en naam vind je overal. Partijpublicaties zijn veelal hagiografieën: Le Pen, zoon van een visserman – Le Pen, de paratrooper in Algerije – Le Pen, redder van de Franse natie. Bij Marine is dat niet anders.²²⁴ Evenals binnen de PVV is Le Pen hoofdverantwoordelijk voor de partij-ideologie. Een kleine groep, bijeengehouden door de charismatische leider, maakt de dienst uit binnen de partij en interne carrièremogelijkheden worden gemaakt en gebroken door die leider. Hierin zijn het Front en de PVV goed vergelijkbaar. De macht ligt bij de leider en diens vertrouwelingen.

Politieke partijen die volledig afhankelijk zijn van één individu zijn uiterst kwetsbaar op de lange termijn. Jarenlang werd in Frankrijk gedacht dat er geen leven was voor het Front National na Jean-Marie Le Pen. Of zoals Weber stelde: 'Die Rationalisierung von Charisma ist ein äußerst schwieriger Prozess.'²²⁵ Dat de keuze om het leiderschap over te nemen van Le Pen is gevallen op zijn dochter is niet verrassend. Ten eerste blijft de naam Le Pen zo verbonden aan het Front National en dat is goed voor de vertrouwdheid met de partij, zeker voor de Front-aanhang van het eerste uur. Ten tweede is Marine Le Pen mediageniek en al vanaf jongs af aan getraind voor deze functie. Tot slot is zij de frisse wind die de partij nodig had om uit te groeien tot een partij die wellicht op termijn echt aan de knoppen mag zitten. Ze staat evenals haar vader pal voor

²²² Pels, *Het Volk bestaat niet*, 169.

²²³ Wordpress.com, *Memories of Hitler*, bezocht op: 06-04-2012.

²²⁴ Marcus, *The National Front and French Politics*, 28.

²²⁵ Albertazzi en McDonnell, *Twenty-First Century Populism*, 181

de belangen van het Franse volk, maar kan zich toch distantiëren van haar vaders xenofobie. Het is wellicht de beste tactiek voor een lange houdbaarheid van de partij.

Bij de PVV lag dit anders. Ten eerste heeft Geert Wilders geen kinderen waardoor eenzelfde machtsoverdracht uitgesloten is. Wilders secundant Martin Bosma zal de partij bij een wegvallen van Wilders moeten gaan leiden. Het lijkt er echter sterk op dat Wilders absoluut nog niet heeft nagedacht over de toekomst van de PVV zonder zijn leiding. Het valt ook niet uit te sluiten dat hem dat in het geheel niet interesseert. Opvallend is dat Wilders de absolute controle wil behouden om een LPF-fiasco te voorkomen, terwijl de les zou moeten zijn dat er geen leven was na Fortuyn. Voor een vaste positie van de PVV in het Nederlandse partijlandschap op de lange termijn zal er een post-Wilders-plan moeten komen en dat is aan Wilders zelf.

6.9. Conclusie:

Zowel het Front National als de PVV zijn duidelijk anti-elitair, ondanks dat de partijleiders al jaren werkzaam zijn binnen de politiek. Qua volksverheerlijking scoort het Front veel hoger dan de PVV. Het is een populistische partij die het Franse volk centraal stelt. De PVV vertoont ook steeds meer nationalistische trekken. De anti-islam-retoriek heeft een houdbaarheidsdatum en Wilders lijkt dat te beseffen. De PVV spant echter met haar 'Eurabië'-theorie de kroon op het gebied van samenzweringstheorieën. Op jacht naar de macht is Marine Le Pen een stuk minder voluntaristisch als haar vader. Wilders heeft weer ruimte voor simplistische oplossingen, na anderhalf jaar gedoogconstructie. Zowel de Le Pens als Wilders hanteren een volkse stijl van politiek bedrijven en pleiten voor meer directe democratie. Het Front National en de PVV zijn beide sterk hiërarchische partijen, waar de leider de dienst uit maakt. De eerste troonopvolging is bij het Front succesvol verlopen, waardoor er volop vertrouwen is in de toekomst. Bij de PVV blijft dat zeer de vraag.

7. Eindconclusie

Dit onderzoek was drieledig. Ten eerste was er de vraag of het Front National en de PVV beschouwd moeten worden als extreemrechtse of rechts-populistische partijen. Van het Front National kan gezegd worden dat het in de beginjaren, zowel qua aanhang als qua thematiek, absoluut een partij was met een extreemrechts karakter. Veel nazi-collaborateurs en neo-fascisten behoorden tot de Front-leden van het eerste uur. Toch was het doel van de partij om de strijd tegen de joden en het communisme te voeren langs de parlementaire weg en niet door middel van geweld. Alleen daarom al is het etiket extreemrechts a priori onjuist.

Hetzelfde geldt voor de PVV. De partij van Wilders is er 'en plein public' nooit op uit geweest om het democratische bestel te vervangen door een autoritaire regeervorm. De hevige kritiek op de islam als zijnde een totalitaire ideologie en het structureel beledigen en buitensluiten van een grote groep in Nederland wonende 'niet-Westerse allochtonen', laat zien dat de PVV tevens extreemrechtse karaktertrekken vertoont. Zowel het Front als de PVV zijn steeds meer richting een zuiver rechts-populisme opgeschoven. Met Marine Le Pen als opvolgster van haar vader zijn de anti-semitische reuk en rabiate xenofobie aan het verdwijnen en lijkt het Front steeds meer een patriottistische partij met de belangen van het Franse volk als prioriteit. Ook Wilders richt zich inmiddels meer op de Nederlanders dan op de islam. Het huidige anti-Europageluid laat zien dat geheel naar populistische snit de potentiële kiezer de PVV-agenda bepaalt.

De tweede vraag was of het huidige succes van rechts-populistische partijen, zoals het Front National en de PVV, een bedreiging vormen voor de democratie. Er bestaat echter een verschil tussen het ideaal van de directe democratie en de realiteit van de liberale of vertegenwoordigende democratie. Populisten beschouwen de vertegenwoordigende democratie als een schijndemocratie, aangezien de politieke elite enkel uit is op eigenbelang. Desalniettemin is een verdere democratisering van de rechtsstaat in de kern nastrevenswaardig. Rechts-populistische partijen vormen dus geen bedreiging voor de democratie an sich, maar tonen aan dat de vertegenwoordigende democratie zich parallel aan de maatschappelijke modernisering ook zal moeten door ontwikkelen. Tot die tijd is het populisme een blijvertje.

De derde vraag was of de PVV ook een blijvertje is als dé rechts-populistische partij in Nederland. Het Front National bestaat al bijna veertig jaar en is, ondanks dat het nooit regeringsverantwoordelijkheid droeg, de meest stabiele en succesvolle rechts-populistische partij in Europa. De PVV is met het Front National vergeleken op basis van de twee 'basisingrediënten'

(anti-elitisme en volksverheerlijking) en de vijf smaakversterkers (samenzweringstheorieën, voluntarisme, volkse stijl, directe democratie en charismatisch leiderschap) waar iedere rechts-populistische partij volgens de politicoloog Koen Vossen aan zou moeten voldoen. Het bood een goede houvast om de overeenkomsten en verschillen tussen beide partijen eruit te lichten.

Duidelijk werd dat zowel de PVV als het Front anti-elitaire partijen zijn, ondanks dat de partijleiders zelf al jaren actief zijn binnen de politiek. Het Front National beschikt zelfs over de nodige intellectuele bagage, waardoor ook een visie voor de langere termijn kan worden ontwikkeld. Bij de PVV is hiervan geen sprake. Alle keuzes worden gemaakt voor de korte termijn, op basis van de jongste peilingen. Bij het Front National is het basisingrediënt volksverheerlijking heel sterk aanwezig. De partij profileert zich als niet rechts, niet links, maar Frans. Op de nationalistische partijfestivals staat het roemrijke verleden van Frankrijk en de verrichtingen van het Franse volk centraal. De PVV was tot 2010 een anti-islam-partij pur sang. De islamisering van Nederland was het kernthema. Wilders lijkt nu ook nationalistischer.

De samenzweringstheorie van de moslimkolonisatie van Nederland verdwijnt daarmee naar de achtergrond. Dat is een tactische keuze, aangezien een groot deel van de PVV-achterban hier anders over denkt. Bij het Front is een duidelijke complottheorie afwezig. Beide partijen zijn voluntaristisch te noemen. Opvallend is dat op jacht naar de macht steeds minder simplistische oplossingen worden aangedragen. Dit kan echter de eigen achterban vervreemden, maar de meer gematigde rechtse kiezer over de streep trekken. Zowel de Le Pens als Wilders hanteren een volkse stijl en dat maakt hen populair én begrijpelijk voor een groot deel van het electoraat. Het beroep doen op vormen van directe democratie lijkt een wassen neus, maar werkt om de partijen te distantiëren van de 'linkse elite' die het volk negeren. Het Front National en de PVV zijn sterk hiërarchische partijen met aan de top een charismatische leider. Het Front heeft echter inmiddels een succesvolle machtsoverdracht gehad. De nieuwe leider vertegenwoordigt de oude idealen, maar met andere accenten en prioriteiten. Er is sprake van een frisse wind en een hernieuwde interne loyaliteit. De PVV valt vooralsnog enkel samen met de persoon van Geert Wilders.

Door het Nederlandse volk meer centraal te stellen en de strijd tegen de islam te verdringen naar de achtergrond heeft de PVV de eerste stap gezet voor een lange toekomst als de rechts-populistische partij in Nederland. Er lijkt echter niemand klaar te staan om het leiderschap op termijn van Wilders over te nemen. Dat maakt de partij wellicht bij uitstek populistisch... het Front National heeft echter laten zien dat het ook anders kan. De keuze is aan Geert.

Literatuurlijst en overige bronnen

Boeken

- Albertazzi, D. en D. McDonnell (red.), *Twenty-First Century Populism. The Spectre of Western European Democracy* (New York 2008)
- Andeweg, R. en J. Thomassen, *Democratie doorgelicht. Het functioneren van de Nederlandse democratie* (Leiden 2010)
- Art, D., *Inside the Radical Right. The Development of Anti-Immigrant Parties in Western Europe* (New York 2011)
- Berezin, M., *Illiberal Politics in Neoliberal Times. Culture, Security and Populism in the New Europe* (New York 2009)
- Bruijn, H. de, *Geert Wilders in debat. Over de framing en reframing van een politieke boodschap* (Delft 2009)
- Cohen, D. en M. O'Connor (red.), *Comparison and History. Europe in Cross-National Perspective* (New York 2004)
- Davies, P., *The Extreme Right in France, 1789 to Present. From de Maistre to Le Pen* (Londen 2002)
- Fennema, M., *Geert Wilders. Tvenaarsleerling* (Amsterdam 2010)
- Fennema, M., *Van Thomas Jefferson tot Pim Fortuyn. Balans van democratie* (Apeldoorn 2012)
- Giddens, A., *Beyond Left And Right. The Future of Radical Politics* (Stanford 1994)
- Haupt, H.-G. en J. Kocka (red.), *Geschichte und Vergleich. Ansätze und Ergebnisse international vergleichender Geschichtsschreibung* (Frankfurt/New York 1996)
- Heywood, A., *Political Ideologies. An Introduction* (New York 2007)
- Jonker, E., *Historie. Over de blijvende behoefte aan geschiedenis* (Assen 2007)
- Manin, B., *The Principles of Representative Government* (New York 1997)
- Marcus, J., *The National Front and French Politics. The Resistible Rise of Jean-Marie Le Pen* (Londen 1995)
- Mény, Y. en Y. Surel (red.), *Democracies and the Populist Challenge* (2002)
- Mudde, C., *Populist Radical Right Parties in Europe* (Cambridge 2007)
- Mul, J. de, *Paniek in de Polder. Polytiiek en Populisme in Nederland* (Zoetermeer 2011)

- Pels, D., *Het Volk bestaat niet. Leiderschap en populisme in de mediademocratie* (Amsterdam 2011)
- Przeworski, A. en H. Teune, *The Logic of Comparative Social Inquiry* (New York 1970)
- Rossem, M. van, *Waarom is de burger boos? Over hedendaags populisme* (Amsterdam 2010)
- Rydgren, J., *The Populist Challenge: Political Protest and Ethno-Nationalist Mobilization in France* (New York 2004)
- Velde, H. te, *Van Regentenmentaliteit tot Populisme. Politieke tradities in Nederland* (Amsterdam 2010)
- Verkuyten, M., *Identiteit en diversiteit. De tegenstellingen voorbij* (Amsterdam 2010)
- Vleuten, A. van der (red.), *De bestuurlijke kaart van de Europese Unie. Instellingen, besluitvorming en beleid* (Bussum 2010)

Artikelen

- Abts, K. en S. Rummens, 'Populism versus Democracy' in *Political Studies Vol. 55* (2007)
- Achterberg, P., 'Stem Rita, Pim of Geert. Waar komen de nieuw-rechtse kiezers vandaan?', in *Tijdschrift voor Sociale Vraagstukken Vol. 9* (2008)
- Berezin, M., 'Revisiting the French National Front. The Ontology of a Political Mood', in *Journal of Contemporary Ethnography Vol. 36:2* (2007)
- Bréchon, P. en S. K. Mitra, 'The National Front in France: The emergence of an Extreme Right Protest Movement', in *Comparative Politics Vol. 25:1* (1992)
- Canovan, M., 'Trust the People! Populism and the Two Faces of Democracy' in *Political Studies XLVII* (1999)
- Eatwell, R., 'The Rebirth of Right-Wing Charisma? The Cases of Jean-Marie Le Pen and Vladimir Zhirinovskiy' in *Totalitarian Movements and Political Religions Vol. 3:3* (2002)
- Eatwell, R., 'The Concept and Theory of Charismatic Leadership' in *Totalitarian Movements and Political Religions Vol. 7:2* (2006)
- Krouwel, A., 'Varieties of Populism: An Analysis of the Programmatic Character of Six European Parties' in *Working Papers Political Science No. 2004/04* (2004)
- Lucardie, P., 'Rechts-extremisme, populisme of democratisch patriottisme. Opmerkingen over de politieke plaatsbepaling van de Partij voor de Vrijheid en Trots op Nederland', in *Jaarboek Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen* (2007)

Lupia, A. en J. G. Matsusaka, 'Direct Democracy': New Approaches to Old Questions' in *Annual Review of Political Science* Vol. 7:1 (2004)

Mudde, C., 'The Populist Radical Right: A Pathological Normalcy' in *West European Politics* Vol. 33:6 (2007)

Mudde, C., 'The Populist Zeitgeist' in *Government and Opposition* Vol. 39 (2007)

Pels, D., 'Het glazen huis van de democratie. Politiek sterrendom na Fortuyn' in *Justitiële Verkenningen* Vol. 33:2 (2007)

Prins, B., 'Het lef om taboes te doorbreken. Nieuw realisme in het Nederlandse discours over multiculturalisme' in *Migrantenstudies* (2002)

Thomassen, J., 'Populisme: Verrijking of bedreiging van de democratie?' van *KNA W* (2011)

Vossen, K., 'Van Bolkestein via Bush naar Bat Ye 'Or. De ideologische ontwikkeling van Geert Wilders' in *Jaarboek Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen* (2008)

Vossen, K., 'Hoe populistisch zijn Geert Wilders en Rita Verdonk. Verschillen en overeenkomsten in optreden en discours van twee politici' in *Res Publica* 4 (2009)

Vuijsje, H., 'Laaglands Heldendom' in *Held* (2007)

Warren, M.E., 'What should we expect from more democracy?: Radically democratic responses to politics' in *Political Theory* Vol. 24:2 (1996)

Zwan, M. van der, 'Wilders en de opkomst van radicaal-rechts in Europa', een licht bewerkte vertaling van 'Wilders and the rise of the Radical Right' in *International Socialism Journal* (2011)

Bezoekt op internet

Businessweek.com, *Anti-Euro Le Pen's Record Vote to weigh on French Election* op 23-04-2012, bezocht op 10-05-2012.

Economist.com, *Are 18% of French people racist?* op 24-04-2012, bezocht op 27-06-2012.

Elsevier.nl, *Haagse terreurverdachten wilden martelaarsdood* op 19-11-2004, bezocht op: 14-04-2012.

Elsevier.nl, *Wilders op tournee: EU-Grondwet nee* op 04-03-2005, bezocht op: 14-04-2012.

Elsevier.nl, *VVD: Alleen PVV wil af van Nederlandse Antillen* op 30-12-2007, bezocht op 25-04-2012.

Elsevier.nl, *Parijs verbiedt moslims op straat te bidden* op 16-09-2011, bezocht op 09-05-2012.

Elsevier.nl, *PVV'er Hero Brinkman: Polenmeldpunt schiet doel voorbij* op 16-03-2012, bezocht op 28-06-2012.

Europa.nu, *Referendum over de EU-grondwet in Frankrijk op 29-05-2005*, bezocht op 29-03-2012.

Groene.nl, *Waarom Wilders wel moest. Populisme en de permanente noodtoestand* op 24-04-2012, bezocht op 10-05-2012.

Guardian.co.uk, *Nicolas Sarkozy rules out pact with Front National to steal election victory* op 25-04-2012, bezocht op 15-05-2012.

Joop.nl, *Marine Le Pen : 'Wilders is extremer dan ik'* op 01-06-2011, bezocht op 22-05-2012.

Mediajournaal.nl, *Geert Wilders: Bijna hele publieke omroep is links en fout* op 25-09-2009, bezocht op 11-05-2012.

Nieuwsuur.nl, *Moslims kiezen Le Pen* op 04-04-2012, bezocht op 29-06-2012.

NOS.nl, *Debat dat de politiek veranderde* op 06-03-2012, bezocht op 12-04-2012.

NRC.nl, *Le Pen presidentskandidaat – 'kandidatuur voordeel voor Sarkozy'* op 13-03-2012, bezocht op 10-05-2012.

NRC.nl, *Hollande en Sarkozy naar tweede ronde verkiezingen – Le Pen beslist* op 23-04-2012, bezocht op 22-05-2012.

NRC.nl, *Le Pen: ik kies niet voor Hollande of Sarkozy, maar stem blanco* op 01-05-2012, bezocht op 28-06-2012.

Nytimes.com, *With Pistol and Sword; Some noteworthy meetings on the Dueling Field* gepubliceerd in 1891, bezocht op 22-06-2012.

Overheid.nl, *Hoe werkt de democratie?* bezocht op 06-04-2012.

Parool.nl, *Le Pen heft nog niet genoeg handtekeningen voor verkiezingen* op 09-03-2012, bezocht op 09-05-2012.

Plato.stanford.edu, *Jean-Jacques Rousseau* bezocht op 18-07-2012.

Plato.stanford.edu, *Jürgen Habermas* bezocht op 19-07-2012.

Presseurop.eu, *Sarkozy weggestemd door de crisis* op 23-04-2012, bezocht op 10-05-2012.

Reuters.com, *French far-right leader blasts Goldman Sachs* op 07-4-2012, bezocht op 29-06-2012.

Rijksoverheid.nl, *Reactie kabinet op film Wilders* op 27-03-2008, bezocht op: 26-04-2012.

Standaard.be, *Onderzoek tegen Le Pen wegens goedpraten Nazi-bezetting* op 14-01-2005, bezocht op 22-06-2012.

Tijd.be, *Le Pen: 'Systeem davert op grondvesten'* op 22-04-2012, bezocht op 10-05-2012.

Trouw.nl, *Frankrijk valt over racistische taal Le Pen* op 11-09-1996, bezocht op 28-05-2012.

Trouw.nl, *Straatsburg ontvangt Le Pen om Front National te bestrijden* op 29-03-1997, bezocht op 27-03-2012.

Trouw.nl, *De Linkse Kerk bestaat niet* op 28-07-2008, bezocht op 11-05-2012.

Trouw.nl, *Nederlandse vlag moet wapperen op scholen* op 08-07-2011, bezocht op 28-05-2012.

Trouw.nl, *'Guldenrapport' ligt al in la, maar bevat niet enkel onzin* op 10-03-2012, bezocht op 28-06-2012.

Trouw.nl, *Sarkozy gaat volop voor volks* op 01-05-2012, bezocht op 04-05-2012.

Volkskrant.nl, *Nieuw Rechts en de Karteldemocratie* op 30-08-2002, bezocht op 21-06-2012.

Volkskrant.nl, *Wilders heeft media in zijn greep* op 08-12-07, bezocht op 26-04-2012.

Volkskrant.nl, *Wilders is alleen maar politiek* op 28-03-2008, bezocht op 12-04-2012.

Volkskrant.nl, *Wilders haalt De Witt uit context* op 03-06-2011, bezocht op 17-04-2012.

Volkskrant.nl, *Wilders: Het kán, Nederland kan terug naar de gulden* op 05-03-2012, bezocht op 28-06-2012.

Volkskrant.nl, *'Eigen partij Brinkman is een illusie – en dat weet hij ook'* op 21-03-2012, bezocht op 22-05-2012.

Wordpress.com, *Franse verkiezingen: Portret van FN kandidate Marine Le Pen* op 23-02-2012, bezocht op 30-06-2012.

Wordpress.com, *Memories of Hitler*, bezocht op 06-04-2012.

Wordpress.com, *Marion Maréchal-Le Pen en de Franse parlementsverkiezingen* op 11-06-2012, bezocht op 28-06-2012.

Televisie-uitzendingen

Uitzending Netwerk op 25-06-2009 waarin Jean-Marie Le Pen spreekt over Geert Wilders.

Uitzending Barend & Van Dorp op 24-09-2001

Uitzending Paul Rosenmöller en het populisme in Europa. Aflevering 3: Frankrijk

Primaire bronnen

Onafhankelijkheidsverklaring Groep Wilders 13-03-2005

Verkiezingsprogramma PVV: De agenda van hoop en optimisme. Een tijd om te kiezen: PVV 2010-2015

Jaap van Donselaar & Peter Rodrigues, *Verkenning Polarisatie en Radicalisering* (2009)